



A bronze statue of a warrior on a rearing horse, holding a sword aloft, set against a clear blue sky. The statue is mounted on a white, circular base. The warrior is depicted in a dynamic pose, with the horse rearing up on its hind legs. The warrior holds a sword high in his right hand, and his left hand rests on his hip. The horse's front legs are raised, and its tail is flowing. The statue is made of dark bronze and is set against a clear, light blue sky. The base of the statue is a white, circular structure with some architectural details.



meneviş



Köşatlı Divânı DÖRTDİVAN'DAN

Köroğlu Diyârı
DÖRTDİVAN'DAN
-Makaleler, Denemeler, Derlemeler, Söyleşiler-



menevis

135



KÖROĞLU DİYÂRI DÖRTDİVAN'DAN

-Makaleler, Denemeler, Derlemeler, Söyleşiler-

Dr. Yasin ŞEN

Meneviş Yayınları: 135

KÖROĞLU DİYÂRI DÖRTDİVAN'DAN
-Makaleler, Denemeler, Derlemeler, Söyleşiler-

Dr. Yasin ŞEN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Mayıs 2022

ISBN: 978-625-7512-06-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KÖROĞLU DİYÂRI DÖRTDİVAN'DAN

-Makaleler, Denemeler, Derlemeler, Söyleşiler-

Dr. Yasin ŞEN

Ankara 2022

SÖZ BAŞI

Bolu'nun güzel ilçesi Dörtdivan'a geldiğim 2018 yılının Eylül ayından beri ilçenin kültürü ve tarihiyle ilgili araştırmalar ve derlemeler yapıyorum. Bu kadim Oğuz yurdu asırların tecrübesini zaman içinde katman katman biriktirmiş ve bunların üzerine âdeta bir unutulmuşluk örtüsü çekmiştir. Bu açıdan Dörtdivan'da yapılacak kültürel ve bilimsel araştırmalara hemen her alanda ihtiyaç olduğunu belirtmek isteriz.

Öncelikle Dörtdivan'daki bu derin kültürü bir his olarak içimde duyduğumu söylemek isterim. “Burada beni böyle etkileyen ne var?” diye kendime ısrarla sorduğumu hatırlıyorum. Araştırmalar, incelemeler ve derlemeler yaparak bu kültürü tabir yerindeyse kitap çalışmalarıyla ve bu yazılarla açmaya çalıştık.

Sözün özü burada büyük bir kültürel birikimle karşılaştık. Ardından ve vakit kaybetmeden çalışmalara başladık. Kültürüne sahip çıkan Dörtdivanlılar sayesinde çalışmalarımız çok hızlı bir şekilde ilerledi. Haber sitelerinde ve dergilerde konuyla ilgili yazılarımız ve araştırmalarımız yayınlandı. Bunlar daha sonra kitap hâline geldi. Dörtdivan Kültür Atlası (Ankara, 2021) ve Dörtdivan Manileri (Ankara, 2021) bu gayretlerin sonucudur. Yine büyük ölçüde burada yaptığımız araştırmaların sonucunda ortaya çıkan “Bolu’da Bir Eren Ümmî Kemal” (Ankara, 2021) kitabımız da aslında bir yönüyle Dörtdivan'ın değerlerinden birisini söz konu etmektedir.

Sonuçta Dörtdivan kültürüyle ilgili çalışmalar yayınlanmaya başlamıştı, ancak bunlar yeterli değildi. Dörtdivan Kültür Atlası'ndan sonra biz Dörtdivan kültürü üzerine çalışmalarımıza, derlemelerimize devam ettik. Kısacası bulduğumuz her bilgiyi müstakil bir yazı hâline getirmeye çalıştık. Neticede bu yazılar meydana geldi. Yazıların ana merkezi Dörtdivan'ın kültürel değerleridir. Burada doğup büyümüş şahsiyetler ve onların eserleri, yeni derlemeler, Dörtdivan'ın tarihi ve kültürüyle ilgili bazı tespitlerimiz burada mümkün olduğu kadar işlenmiştir.

Kitap dört bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde ilçede yaptığımız araştırmalar neticesinde yazılan bilimsel yazılara yer vermeye çalışıldı. İkinci bölüm, Dörtdivan'la ilgili konular üzerinde kaleme aldığımız deneme türündeki yazılara ayrıldı. Üçüncü bölümde ise Dörtdivan Kültür Atlası'nın yayınlanmasından sonra yaptığımız derlemelere yer verildi. Dördüncü ve son bölümde Dörtdivan kültürüyle ilgili benimle yapılan iki söyleşi bulunmaktadır. Bolu'da yaptığımız araştırma ve derlemelerin mahiyetini ve seyrini anlattığımız bu söyleşilere burada yer vermeyi uygun gördük.

Dörtdivan bilimsel araştırmalarımızın yanı sıra edebî çalışmalarımızı yaptığımız bir yerdir. Buranın sevgisi zaman zaman kaleme aldığımız manzumelere de yansımıştır. Dörtdivan'la ilgili yazılarımı toplu hâlde ihtiva eden bu kitabımın sonunda "Ekler" başlığı altında burası için yazdığım şiirlere de yer vermek istedim. Burada "Dörtdivan'a Şiirler" başlığı altında on altı kadar şiir yer almaktadır.

Dörtdivan yazıları içerisinde; Dörtdivanlı Hilmi'nin yeni şiirleri, Dörtdivanlı şahsiyetler, Koroğlu, Dövlül Mevlüt'a ait yeni kayıtlar, Dörtdivan'daki halk tıbbı uygulamaları, Dörtdivan'ın doğal güzellikleri, cönkler ve daha birçok konu hakkında yazılar, denemeler, şiirler mevcuttur.

Bazı yazıların sonunda yer alan künye bilgileri, bu yazıların hangi dergilerde ve nerede yayınlandığına işaret etmek içindir.

Dörtdivan yazıları, çeşitli vesilelerle üzerinde durulan kadim bir kültürü işleyen araştırma yazılarıdır. Dörtdivan kültürüyle ilgili hemen her çalışmada sahip çıkan Dörtdivan Belediyesi'ne ve belediye başkanımız Hamza Efe'ye burada teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca kitabın basımını destekleyen DİVANKA'ya ve Dörtdivan Derneği'ne çok teşekkür ederim. Dörtdivan'la ilgili çalışmalarımızda bizleri destekleyen ve yoğun çalışmaları arasında bizlere zaman ayıran Dr. Fahri Eyeci'ye de teşekkür ediyorum.

Dörtdivan'la ilgili diğer çalışmalarımızda olduğu gibi bu kitaptaki yazıların yazımında da bize yardımcı olan kaynak kişilerimiz oldu. Bunlardan Fahri Kayaalp ağabeyim bulduğu deyim, atasözü, kelimeleri ve anekdotları bizimle paylaştı. Bu sayede Dörtdivan'ın bu konulardaki zenginliği kayıtlara girmiş oldu. Hasan Çevik ağabeyin de buradaki yazıların yazılmasında önemli katkıları olmuştur. Bu yazıların önemli bir kısmı Ramazan Yaman'ın kurduğu haber sitesi Dörtdivan Dünyası'nda yayınlanmıştır. Burada hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Bu vesileyle ömrümüz oldukça Dörtdivan'ın kültürel zenginlikleriyle ilgilenmeye, bunların üzerinde düşünmeye devam edeceğimizi söylemek isterim. Dörtdivan'la ilgili bu yazıların, başta Dörtdivan olmak üzere Bolu ve ilçelerinin kültürüyle ilgilenen araştırmacılara faydalı olmasını, yeni çalışmalara ilham vermesini niyaz ederim.

Yasin  en

9 Mart 2022 / Dörtdivan

İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI -----	5
----------------	---

1. BÖLÜM

MAKALELER

Dörtdivan'ın Kültürüne Dâir -----	15
Bir Dörtdivan Külliyyatı Yayınlamak Mümkün Mü? -----	18
Dörtdivan Kültür Atlası'nın Yayınlanması Üzerine -----	22
Dörtdivan Cönkleri -----	25
Dörtdivan'da Tespit Edilen Bir Cönk Üzerine -----	31
Dörtdivan'da Yeni Bulunan Bir Cönk Hakkında -----	37
Bir Kültür Köprüsü Olarak Köroğlu -----	42
Mitolojik Kahraman Köroğlu -----	49
Hikâye Kahramanı Köroğlu -----	59
Köroğlu Hikâyelerinde Masal Ögeleri -----	64
Köroğlu ve Dağlar -----	69
Köroğlu'nun Atı Kırat -----	72
Köroğlu'nun Koçakları -----	77
Köroğlu'nun Sadık Dostu: Ayvaz -----	81
Köroğlu'nun Etkileri -----	84
Servet Yüksel'in Şiirlerinde Köroğlu -----	88
Âşık Ahmed-i Divânî Dörtdivanlı Mı? -----	91
Dörtdivanlı Hilmi'nin Yeni Şiirleri -----	103
Dörtdivanlı Hilmi'nin Mezarı -----	134
Düldül Mevüt'e Ait Yeni Kayıtlar -----	136
Dörtdivan'da Cümle Mevritleri -----	139
Dörtdivan'da Muhammediye Okuma Kültürü -----	142
Dörtdivan'da Hıdrellez Kültürü -----	145
Dörtdivan Çavuşlar Camii'ndeki İki Kitabe -----	150
Çavuşlar Camii'yle İlgili En Eski Osmanlıca Belge -----	154

Dörtdivan'daki Bazı Yer ve Mevki Adları Üzerine-----	156
Bünüş Kelimesi Üzerine -----	160
Dörtdivan'da Kullanılan “Ağnın” Kelimesi Üzerine-----	162
Hacı Bayram-ı Velî ve Ümmî Kemâl-----	164
Bu Eserler Bolu'da Medfun Ümmî Kemâl'e Mi Ait? -----	168
Dörtdivan'da Oğuz Boylarının İzleri -----	172
Dörtdivan Halk Kültüründe Kurt -----	174
Dörtdivan'da Ağaç ve Dağ Kültü -----	178
Dörtdivan'da Bir Halk Tıbbî Uygulaması: Alazlama-----	181
Dörtdivan'da Bir Hayvan Tedavi Yöntemi: Kasığı Yazma -----	185
Dörtdivan'ın Uluları -----	187
Dörtdivan Evleri -----	189
Dörtdivan Çiçekleri -----	192
Dörtdivan Aşağıdüğer ve Yukarıdüğer Köylerinde Akyel'e Gidildi -----	198
Amanlar'da Bir Şehir Harabesi Mi Var?-----	200
Mursallar Kalesi -----	203
Servet Yüksel'in Ardından -----	206
Dörtdivan Kültürüne Hizmet Edenler -----	209

2. BÖLÜM

DENEMELER

Dörtdivan Düşünceleri -----	221
Amanlar'da Yürümek-----	224
Erenler'e Doğru -----	227
Himmet Dede'de Bir Gün-----	230
Dörtdivan Alkaevli-Karaevli Yaylası'nda Muhabbetli Bir Gece	233
Servet Yüksel'in Rüyası -----	236
Tekke Işıklar Köyü İlköğretim Okulu -----	238

3. BÖLÜM

DERLEMELER

Dörtdivan'dan Efsaneler ve Menkubeler -----	243
Dörtdivan'dan Anekdotlar -----	254
Dörtdivan'dan Yeni Derlemeler-1 -----	260
Dörtdivan'dan Yeni Derlemeler-2 -----	270

4. BÖLÜM

SÖYLEŞİLER

Dr. Yasin Şen İle Söyleşi / Dr. Abdullah Demirci -----	275
Yasin Şen'le Dörtdivan Kültür Atlası ve Dörtdivan Manileri Üzerine -----	284

EKLER: DÖRTDİVAN'A ŞİİRLER

Dörtdivan Ovası -----	295
Dörtdivan'a -----	296
Dörtdivan'da Sis Vardı -----	297
Dörtdivan'ın Dağları'na -----	297
Dörtdivan'dan Bolu'ya Gidiş Destanı -----	298
Köroğlu'nun Dilinden -----	299
Köroğlu -----	300
Aladağlar -----	301
Baba Hızır -----	304
Baba Hızır'ın Mezarı -----	306
Erenler'de Vakit -----	308
Ümmî Kemâl Dervîşi Emre Dede -----	309
Abıcanın Dilinden -----	310
Servet Yüksel'e Ağıt -----	311
Servet Yüksel'in Vefatına Düşürülen Milâdî Tarihtir -----	312
Şairin Ölümü -----	312

1. BÖLÜM

MAKALELER

DÖRTDİVAN'IN KÜLTÜRÜNE DÂİR

Kültür bir milletin yaşama üslûbudur. İnsanlar ölür, nesiller değişir, mekânlar ve zamanlar alt üst olur ve bir milletin kültürü değişerek, dönüşerek devam eder. Onun değişip dönüşmesi çok canlı bir muhtevaya sahip olmasındandır. Kültürün canlılığını ve direnişini, hiç umulmadık zamanlarda onun çeşitli tezahürler ile dirilişinden anlıyoruz. Bu tespitler, Türk kültürü için bilhassa geçerlidir ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kadim Türk kültürünün yaşatıldığı müstesna yerler vardır. Bunlar içerisinde Dörtdivan ayrı ve önemli bir yere sahiptir.

Dörtdivan, Anadolu'nun fethedildiği asırlardan itibaren Türklerin en yoğun olarak yerleştiği yerlerden birisidir. Bunu köy ve diğer yerleşim yerlerinin isimlerinden, konuşulan Türkçenin barındırdığı zengin hatıralardan, türbelerinden, şairlerinden anlamak mümkündür. Dörtdivan'ın ismi de haddi zatında Türklerin burayı fethetmesinin hatıralarını taşımaktadır. Dörtdivan'a geldikten sonra öncelikle burada nispeten iyi korunduğunu fark ettiğimiz kültür unsurları dikkatimizi çekti. Elbette, bunu fark edenlerin ne ilkiydik ne de sonuncusu olacağız!

Evliya Çelebi, henüz 17. Yüzyıl'da yörenin ağız özelliklerini incelemiş, derlemeler yapmış ve bunları Seyahatnâme'ye kaydetmiştir. Bu durum oldukça dikkat çekicidir ve Dörtdivan kültürünün ve ağız özelliklerinin erken diyebileceğimiz bir zamanda üzerinde durulduğunu göstermektedir.

Dörtdivan'ın ağız özellikleri onun zengin kültürünün sadece bir yanıdır. Burada ayrıca, hâlâ yaşayan bir şiir kül-

türü vardır. Dörtdivan'da yetişen ve burada yaşayan Köroğlu, Ümmî Kemâl, Dörtdivanlı Hilmi, Düldül Mevlüt, Eyüp Şahin, günümüz şairlerinden Servet Yüksel gibi şahsiyetlerin ve şairlerin eserleri, nakilleri ve sözleri aslında ilçede bir şiir kültürünün olduğunu göstermektedir. Bu konu, üzerinde ayrıca durulmaya değer bir özellik taşımaktadır.

Yörenin evleri, yayla göçleri, türbeler ve yatırlar, giyim kuşam, yemek kültürü burayı Türk kültürü için çok önemli bir mevkiye yükseltmektedir.

Dörtdivan, değerlerine bağlı olmakla beraber gerek nüfusun azlığı, gerekse yetişenlerin Ankara, İstanbul başta olmak üzere başka şehirlere göç etmeleri sebebiyle yaşayan kültür, her geçen gün gücünü biraz daha kaybetmektedir. Bu yoğun göçler, yüzyılların birikimini, tecrübeyi, kültürel değerleri büyük bir aşınmaya tabi tutmaktadır. Bu nedenle elden gelen her şeyin, yazıp çizmenin, bu değerleri bir yerlere kaydetmenin bu kültüre hizmet olacağı aşîkârdır.

Burada bir hususa dikkat çekmek isterim:

Dörtdivan'ın sessizliği, sükûneti, içine çekilmişliği kimseleri aldatmamalıdır. Bu diyar Horasan erenlerinin, ilk alperenlerin, Anadolu'yu vatan kılmak için aziz canlarını feda kılan şehitlerin gözbebeği olan topraklardır. Bu uzayıp giden ovanın özünde kaç şehidin kanı, kaç alpere-nin hatırası, kaç erenin duası vardır, bilinmez. Kültürlü olmak demek ayrıca onların hatırasına saygı göstermek demektir. İnsan, önce doğup büyüdüğü ve yaşadığı yerlere muhabbet ve sadakatle bağlı olmalıdır. Bence bu, toprağı vatan yapan ruhu anlamamız için tek yoldur. Böyle yapmaya çalıştıkça Dörtdivan'ın zenginliklerini, kadim hatıra-

larını, özünü, sözünü, kendinde sakladığı değerleri daha iyi duyacağımızı zannediyorum.

Bu kısacık yazıda Dörtdivan kültürünün öneminden bahsetmek zor bir mesele. Bu yazılarla mümkün olduğu kadar bundan böyle Dörtdivan kültürü üzerine bazı yeni gözlem, tespit ve yorumlarımızı siz kıymetli okuyucularıyla paylaşmak niyetindeyim. Bununla Dörtdivan'ın kültürüne bir nebze olsun hizmet edebilirsem kendimi mutlu hissedeceğim.

BİR DÖRTDİVAN KÜLLİYATI YAYINLAMAK MÜMKÜN M ?

Bu soruyu sormamın sebebi dikkatleri böyle bir konuya çekmektir. Dörtdivan'la ilgili bir k llyat, yani kitap topluluğu oluşturmak mümkün müdür? Bu sorunun cevabı bence “Evet”tir. Bu yazıda bunun nasıl olacağı üzerinde duracağız.

Mahalli değerlerimiz günümüzde büyük bir aşınmaya yüz tutmuş durumdadır. Ne yazık ki, bu değerlerin bir kısmı unutulmuş ve yok olmuştur. Bahsettiğim husus, kaybolmaya yüz tutan ve unutilan değerlerimizi yeniden hatırlamak ve böylece bunları kayda geçirmekle ilgilidir.

Dörtdivan'la ilgili biz “Dörtdivan Kültür Atlası” adıyla bir derleme projesi başlatmıştık. Bu çalışmamızın nihayetine gelmiş bulunmaktayız. Bu  alışma esnasında Dörtdivan'ın bazı değerlerinin neredeyse anılmadığını fark ettik. Doğancılar köyünden Eyüp şahin bunlardan biriydi. Kendisi Köroğlu Destanı'nın on beş d rtl ğ n  ve Hilmi'nin şiirlerini makam üzere, ezbere okuyan bir icracı idi. Çalışmamızda onun hayatını ve Dörtdivan kültürüne hizmetlerini tespit etmiş durumdayız.

Burada benim asıl söz konusu etmek istediğim husus, kitap hâline gelebilecek çalışmalardır. Dörtdivan Kültür Atlası, bunun için bir başlangıç olacaktır. Bunu birinci kitap olarak kabul edebiliriz. Ardından ve ikinci kitap olarak Dörtdivanlı Hilmi'nin şiirleri, yeni bulunan şiirleriyle ve iyi bir incelemeyle beraber tekrar yayınlanmalıdır. Cevdet Canbulat'ın yaptığı çalışma şairi unutulmaktan kurtarmıştır. Fakat bizler bu k  k kitabın üzerine bir şeyler ilave

edebilmeliyiz. Hilmi'yle ilgili yeni bir kitap çalışması buna imkân verecektir.

Üçüncü olarak, Köroğlu'nun Dörtdivan'la ilgisine temas eden bazı değerli bildiriler ve makaleler vardır. Ancak bu destan kahramanı yapılan çalışmalarda genel anlamda Türk dünyasının ortak bir değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bunlar önemli çalışmalardır. Bir Dörtdivan külliyyatı içerisinde Köroğlu'nun Dörtdivan ve Bolu'yla ilgisini inceleyen, onun bu topraklarda yaşadığını vurgulayan bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Örneğin Eyüp Şahin'den derlenen "Nâmdâr Köroğlu Destanı" gibi destanları ve benzerlerini bir başkasının okumuş olması mümkündür. Böyle bir çalışmayla Köroğlu'nun Dörtdivan'la ilgisi güçlü bir şekilde ortaya konabilir.

Dördüncü olarak Dörtdivan'ın ve Bolu'nun önemli bir değeri olduğunu düşündüğümüz Düldül Mevlüt'le ilgili bütün bilgiler, belgeler, resimler, anekdotlar toparlanıp onunla ilgili bir kitap oluşturulmalıdır. Düldül Mevlüt'ü Türk kültürüne tanıtıcı iyi bir incelemeyle bu kitap yayınlanmalıdır. Düldül Mevlüt, Nasrettin Hoca gibi değerli bir şahsiyettir ve kültürümüze kazandırılmalıdır.

Bir diğer önemli husus ve beşinci çalışma Dörtdivan'la ilgili arşiv belgelerinin tespit edilmesi, Osmanlı Türkçesinden aktarılması ve bunların toplu olarak yayınlanmasıdır. Böyle bir çalışma Dörtdivan'ın tarihine ışık tutabilecektir.

Altıncı ve bir başka çalışma ise Dörtdivan'ın yetiştirdiği kıymetli şair Servet Yüksel'in Bolu'yla ilgili şiirlerinin bir kitap hâline getirilmesidir.

Yedinci ve diğer bir çalışma ise   mm  Kemâl hazretleriyle ilgili olmalıdır. Bana kalırsa   mm  Kemâl hazretlerine en çok sahip çıkan yer Dörtdivan'dır. Bunda elbette Tekkeköy ve Dörtdivan arasındaki mesafenin uzun olması etkilidir. Ayrıca Kültür Atlası yazılırken biz Dörtdivan'da   mm  Kemâl'le ilgili birçok anlatıya rastladık. Bunların hemen hepsine kitabımızda yer verdik.

Bir diğer ve sekizinci çalışma ise Dörtdivan'ın lezzetleriyle ilgili olabilir. Dörtdivan Belediyesi'nin internet sitesinde bununla ilgili hakikaten güzel bir çalışma vardır. Fakat kastetti im şey, bir kitap içerisinde ve resimli olarak bu yemeklerin anlatılmasıdır.

Dörtdivan k llyatının dokuzuncu kitabı yaylalarla ilgili olabilir. İyi çekilmiş fotoğraflarla bu yaylaların isimleri,  zellikleri, Dörtdivan'a uzaklıkları, buralarda oluşan kültür ve yayla evleri söz konusu edilebilir.

Dörtdivan'la ilgili bir başka ve onuncu çalışma ise yörenin mizah  anlatılarını toplamak şeklinde olabilir. Fahri Kayaalp'in ve diğer bazı isimlerin bu konuda derledikleri ve Dörtdivan a zıyla kaleme aldıkları kelimenin tam anlamıyla nefis yazılardır. Ben, Dörtdivan'da iyice yerleşmiş ve çok kaliteli bir mizah kültürünün olduğunu bu yazılar sayesinde öğrendim. Bu yazılar kesinlikle kitaplaşmalıdır.

K llyatın on birinci kitabı Dörtdivan evleriyle ilgili olabilir. Bu hususta küçük bir kitap ve iyi bir makale yayınlandı. Fakat kastetti im şey bunların bir kitap hâlinde düzenlenmesi, evlerin mesken mimarisinin burada iyiden iyiye tespit edilmesidir.

Dörtdivan'la ilgili bir diğer ve on ikinci çalışma ise Dörtdivan'ın geniş bir s zl  n n meydana getirilmesidir.

Bu sözlükte yörenin ağız özellikleri en iyi şekilde yansıtılabilir.

Burada biz Dörtdivan'la ilgili bir çırpıda, yayınlanması mümkün olabilecek on iki civarında kitap çalışmasından söz ettik. Elbette böyle bir külliyata niyet edildiğinde buraya başka şeyler de ilave edilebilir. Mesela bu kitaplar içerisinde Dörtdivan'ın kartallarıyla ilgili ciddi ve akademik bir çalışma muhakkak olmalıdır (Bu hususta akademik tezler vardır).

Sonuç olarak böyle bir külliyat çalışması yapılabilir ve yapılmalıdır. Biz bu işin yapılabileceğini, yani bir külliyat ortaya konulabileceğini ilk olarak Dörtdivan Kültür Atlası'nı yayınlamakla göstermiş olacağız.

DÖRTDİVAN KÜLTÜR ATLASI'NIN YAYINLANMASI ÜZERİNE

Dörtdivan, asırlardan beri biriken bir yaşama üslûbu şeklinde geliştirdiği ve devam ettirdiği kültürünü yoğun göçler sebebiyle yitirmek üzeredir. Bu durumun bize hitap eden en üzücü tarafı asırlardır burada devam eden Türk kültürü sanki hiç yaşanmamış gibi ona gösterilen ilgisizliktir. Eli kalem tutan herkesin, yanında yöresinde yaşayan kültür unsurlarını tespit etmesi ve mümkünse bunlarla ilgili yazılar yayınlaması hatta bunların giderek bir kitaba dönüşmesi gerekmektedir. Bu da mümkün değilse bu işi yapanlara destek olmak vicdanî bir borç olarak telakki edilmelidir.

Dörtdivan, mevcut kültürünün kayda alınması hususunda ülkemizde bence en şanslı yerlerden birisidir. Buradaki kültürel birikim çok erken zamanlarda, 17. Yüzyıl'da Evliya Çelebi'nin dikkatini çekmiştir. Seyahatnâme'de Dörtdivan'ın anlatıldığı satırlarda burada yapılan kelime derlemelerine yer verilir. Bu durum Dörtdivan için oldukça önemli bir husustur. Gerede müftüsü Ali Rıza Ünlü'nün Gerede Tarihi kitabında da Dörtdivan'la ilgili oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Dörtdivan'la ilgili Tülay Oğuzman hocanın yaptığı araştırma da ilçe için çok önemli bir hizmet olarak kabul edilmelidir.

Yalnız bu sayılanlar Dörtdivan için yeterli değildir. Dörtdivan'ın bütün kültürel yönleriyle beraber tek tek ele alınması, bunun için araştırma yazılarının ve kitapların yayınlaması, özellikle yaylalar ve Dörtdivan evleri için içerisinde fotoğrafların da bulunduğu kapsamlı yayınların ya-

pılması, Dörtdivan yemeklerinin ve giyim kuşamının tespit edilmesi, Dörtdivan'ın ağız özellikleri hakkında kapsamlı bilimsel bir çalışma ortaya konulması zaruridir. Aksi hâlde geçen zamanla beraber birçok değer, tarihte hiç yaşanmamış gibi yitip gidebilir.

Biz böyle bir tehlikenin önüne geçmek için Dörtdivan'da 2018 senesinde münferit olarak derleme çalışmalarına başladık. Bu derlemeler başlangıçta Ümmî Kemâl hazretleri ve onun menkıbeleri üzerine yoğunlaşmıştı. 2020'nin Şubat ayında Dörtdivan Çok Programlı Anadolu Lisesi'nde göreve başlamamız üzerine bunu bir proje olarak ortaya koymak istedik. Öğrencilerimizden bu hususta destek istedik. Pandemi süreci başlayana kadar öğrencilerimizden kitabımıza katkıda bulununlar oldu. Pandemi başlayınca sosyal medya üzerinden kurduğumuz gruplarla bu derlemeleri devam ettirmek istedik. Fakat mevcut şartlar yüzünden öğrencilerimiz ne yazık ki kitabımıza istenilen düzeyde katkıda bulunamadı.

Biz bu derlemelerimizde tanıdığımız Dörtdivanlılara da başvurduk. Bu hususta Deveciler Mahallesi eski muhtarı Fahri Kayaalp bize büyük destek oldu. Başvurduğumuz hemen her konuda Fahri Kayaalp, Dörtdivan'da geçmişte yaşanan kültürel hayattan ve bunlar etrafında gelişen halk edebiyatı mahsullerinden bizi haberdar etti. Böylece kitabımız derlemeler ve devam eden araştırmalarımız neticesinde beslenmiş ve güçlenmiş oldu.

Bütün eksiklerine rağmen kitabın Dörtdivan'ın pek çok değerini topladığını ve onları birer değer olarak bir araya getirdiğini düşünmekteyiz. Bundan sonraki niyetimiz Dörtdivan Kültür Atlası'nın her bölümünü mümkün ol-

du u kadar ayrı bir kitap dosyası olarak genişletmek ve çalışmaktır.

19 Eylül 2020'den itibaren kitabımızda yer alan yazılar Dörtdivan Dünyası Haber Sitesi'nde Ramazan Yaman a abeyin bize ayırdığı köşede teker teker yayınlandı. Buradaki yazılar kitabın muhtevasının geniş kesimlere ulaşmasında ve yapılan işin duyurulmasında önemli ölçüde hizmet etti. Kitabın yayın aşamasında Dörtdivan Belediyesi Başkanı Sayın Hamza Efe'nin ve D VANKAV'ın çok önemli katkıları oldu. Nihayet kitabımız Dörtdivan Belediyesi ve D VANKAV'ın destekleriyle yayınlandı.

Dolayısıyla bu kitap Dörtdivan'ın ortak eseridir. Birlikte neler yapılabilece inin en önemli delilidir. Burada kitabın ortaya çıkması hususunda bize destek olan bütün Dörtdivanlılara can u gönülden teşekkür ederim. Dörtdivan Kültür Atlası'nın başka ilçelere de örnek olmasını dilerim.

DÖRTDİVAN CÖNKLERİ

Cönk, halk şiiri geleneğinde genellikle şiirleri içeren defterlere verilen isimdir. Bu açıdan onun “mecnua” olarak kabul edebiliriz. Nitekim Şeyh Süleyman Efendi, Lügat-i Çagatâyî ve Türkî ve Osmânî’de kelimeye “gemi, sefine” anlamlarının yanında “mecnua” anlamını da vermektedir. *(Burada cönkler üzerine verilen genel geçer bilgiler konusunda Orhan Şaik Gökyay’ın Eski, Yeni ve Ötesi kitabında yer alan “Cönkler Üzerine” makalesinden istifade edilmiştir).*

Öyleyse cönkler halk kültürünün önemli birer parçası olarak kültür tarihimiz içinde dikkate değer bir yere sahiptir. Bunlardan, halk kültürünün yazılı kaynaklarından biri olarak yararlanmak mümkündür. Cönklerin önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Özellikle Anonim Halk Edebiyatı ve Âşık Tarzı Halk Edebiyatı açısından cönkler tamamlayıcı bir önem arz etmektedirler.

Cönkler en nihayetinde birer defterdir. Bunlar ensiz ve uzunlamasına açılan mecmualar olarak da kabul edilebilir. Bunlarda özellikle şiirlerin yer aldığı görülür. Fakat Orhan Şaik Gökyay, cönkleri sadece saz şairlerinin şiirlerinin kaydedildiği defterler olarak kabul etmenin yanlış olduğunu söyler. Bunlarda manzum olmayan parçalara da tesadüf edildiği olur. Gökyay, yazısının devamında cönk kelimesinin eskiden daha geniş anlamda kullanıldığını da sözlerine ekler *(Cönkler Üzerine, s. 80)*.

Burada cönkler üzerine uzun uzadıya nakillerde bulunma şansına sahip değiliz. Kelimenin kaybolan kültür mirasımızın önemli bir parçası olduğunu ifade etmek, hem de onu yeniden hatırlatmak üzere böyle bir giriş yapıldı.

Geçmişte Türk toplumu arasında cönk tutmanın önemli g r ld  n  ve bunlara ayrı bir önem atfedildi ini söylemek herhalde yanlış olmaz. Bu durum, en azından bu yazıda söz konusu edeceğimiz Dörtdivan için böyledir.

Araştırmacılar arasında Dörtdivan'daki cönk ve mecmua zenginliğine dikkat çeken ilk isim tespit edebildiğimiz kadarıyla Cevdet Canbulat olmuştur. İletişim Yayınları'ndan çıkan *Dörtdivanlı Hilmi* kitabında Canbulat bu hususa Şöyle değinmektedir: “*Dörtdivan Buca ı, yedisinden yetmişine kadar cönkün ne olduğunu bilir. Her evde bir-iki cönk bulunur. Bu cönkleri babadan, atadan kalma bir armağan olarak saklar. Diyebilirim ki, bu bakımdan Dörtdivan Buca ı, Türkiye’de özel bir durum gösteren bir köşedir.*” (*Dörtdivanlı Hilmi*, s. 3).

Burada ayrıca dikkati çeken husus Cevdet Canbulat'ın, Hilmi'nin Şiirlerine ilk olarak 1954 senesinde bir cönkte rastlamış olmasıdır. Hilmi hakkındaki araştırmalarını zamanla genişleten Canbulat, başka bazı cönklerde ve Dörtdivanlıların dilinde Şairin diğer Şiirleriyle karşılaşmıştır.

Cevdet Canbulat cönkler üzerine olan araştırmalarına Dörtdivan'a gelerek devam etmiştir. Hilmi'nin cönklerde yer alan diğer Şiirlerini, sekiz yıl boyunca ortaya koymaya çalışmıştır. Canbulat ayrıca Dörtdivan'da birçok cönk toplamıştır. Canbulat'ın bu konudaki notları, Dörtdivan'ın 1950'li yıllarda bu konudaki birikimine işaret etmektedir.

Cevdet Canbulat bir dergide, Şiirlerinin bulunduğu cönklerden hareketle Dörtdivanlı olduğunu tahmin ettiği Zuhûrî ve Rum z  mahlaslı iki Şairden bahseden bir yazı kaleme almıştır (*Cevdet Canbulat*, “* ki Ozan: Zuhûrî ve R m z *”, *Türk Folkloru Araştırmaları Dergisi*, Ocak 1963, S. 162, s. 2953-2956). Bu durum, cönklerin Dörtdivan'ın

değerlerini tespit etmede ne kadar önemli birer kaynak olduğunu göstermektedir.

Emekli edebiyat öğretmeni Dr. Abdullah Demirci, bize şifahi olarak Cevdet Canbulat'ın topladığı cönklerin Türk Halk Edebiyatı araştırmacısı Cahit Öztelli'ye intikal ettiğini, ondan da bunların Süleymaniye Kütüphanesi'ne geçtiğini söyledi. Bu haber cönklerin kaybolup gitmediğini göstermesi açısından sevinç vericidir.

Dörtdivan'daki cönklerle dikkat çeken araştırmacı sadece Cevdet Canbulat değildir. İsmail Hakkı Akyoloğlu da kendisiyle yaptığımız bir görüşmede bize bu cönklerden söz etti. Akyoloğlu'nun bize şifahi olarak naklettiğine göre Dörtdivan'da ve bilhassa Yukarıdöğüş ve Aşağıdöğüş köylerinde genç kızların ellerinde geçmiş zamanlarda bu cönklerden bulunurdu. Bunlar çeyiz sandıklarında saklanırdı ve kızın gelin gittiği yere beraberinde giderdi. Akyoloğlu ayrıca Dörtdivan'da cönklerden ilahi okuma geleneğini bir bildiriye konu etmiştir (*İsmail Hakkı Akyoloğlu, "Bolu ve İlçelerinde XV. Yüzyıldan Beri Süregelen Musiki İle Cönkten İlâhi Okuma Geleneği, Yunus Emre ve Şiirlerinin Varyantları, Kültür Bakanlığı, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri III. Cilt, Ayırbaşım, Ankara, 1992.*).

İsmail Hakkı Akyoloğlu'nun dikkat çektiği hususlardan birisi de Dörtdivan'ın değerlerinden Eyüp Şahin'deki cönklerdir. Özellikle Köroğlu Destanı'nın bir parçasının kendisinden derlenmesi ve Şahin'in bunu bir cönkten okumuş olması oldukça önemlidir. Akyoloğlu aşağıdaki sözlerle Eyüp Şahin'le ve bu destanla nasıl karşılaştığını anlatmaktadır:

“1981 yılında şimdiki Dörtdivan ilçesinin Doğancılar köyünden merhum Eyüp ŞAHİN (1341), dedelerinden kendisine intikal eden ikisi de çok kıymetli dönemlere ait cönkleri hânımının çeyiz sandığındaki birbiri içinde kat kat dürülü bohçalar içinden çıkararak bizlere göstermişti. Daha sonra konusu Koroğlu olan bir cönkten ‘Namdar Koroğlu’ başlığıyla destanı baştan sona kadar Hüseyinî makamında musikiyle okumuştı. Kayıtlarımızda bulunan bu cönkteki destanın konusunu Koroğlu ile Ermeni tacir arasındaki Kervan basma hadisesi oluşturmaktadır.” (İ. H. Akyoloğlu, a. g. b., s. 1)

Bu destan parçası şöyle başlamaktadır:

*Böyle yerler benim fermanımdır
Çamlıca belden gelen Ermenidir
Şimdi bu yolun bacın almalıdır
Ver yolun bacını sen geç Ermeni*

İsmail Hakkı Akyoloğlu'nun yayınladığı bu destan parçası hem *Dörtdivan Kültür Atlası*'nda hem de *Dörtdivan Dünyası*'ndaki köşemizde yine tarafımızdan yayınlanmıştır.

Eyüp Şahin hem hafızasındaki şiirler hem de elindeki cönkler ile Hilmî'nin şiirlerinin ortaya çıkmasında yardımcı olmuştur. Cevdet Canbulat, Dörtdivanlı Hilmî için yaptığı araştırmalarda şairin birkaç şiirini kendisinden dinleyerek tespit etmiş, birkaçını da cönklerden okuyup onun okuduklarıyla karşılaştırmıştır. Eyüp Şahin, bunun için ayrıca Canbulat'a bir de cönk vermiştir. Araştırmacı, kitabının bir yerinde şöyle der: *“Dörtdivan'da yaptığım son tamamlayıcı araştırmalarda, Doğancılar Köyü'nden Eyüp Şahin'in verdiği bir cönte, yine ‘Hilmî’ nin Hicaz yolculuğuna ait ve 4-4'likle yazılmış bir ilâhisini daha buldum.”*

(*Cevdet Canbulat, Dörtdivanlı Hilmî Hayatı ve Şiirleri, Ankara 2010, s. 13*).

Akyoloğlu'nun bu konuda verdiği en önemli bilgilerden biri Dörtdivan'da geçmişte yaygın bir şekilde karşılaşılan cönkten ilahi okuma geleneğidir. Dörtdivan'da cönk okuma geleneğinin çok yaygın olduğu, Ahmediye ve Muhammediye gibi Bayramî gelenekte önemli olan eserlerin yanında özellikle ilahilerin çok okunduğu ve insanların cönk ve mecmualarda çeşitli manzum parçaları bir araya getirdiği anlaşılmaktadır. Akyoloğlu, bu konuda şunları söylemektedir:

"Halk müziği araştırmalarımı yaparken Bolu çevresinde bir gelenek yaşatılmaktaydı. 'Cönklerden ilahi söyleme. Müzikle ilahî okuma.' 1980'lerde bloknot şeklinde, ceylan derisi kaplı, abarlanmış (yumurta akı ile sağlamlaştırılıp parlatılmış) bu ilahi defterlerinden birçok yerde özel olarak saklandığını gördüm. Kültür ve geleneklerimizin yok olmasını önlemek isteğimi duyan ve inanan birkaç cönk sahibi Folklor Arşimize bağışlamışlardır. Bu cönklerde önemli kişilerin doğum, ölüm kayıtları, dualar, ilahi, kaside, türkü, naat, büyü ve benzeri kayıtlar Osmanlıca, Arapça yazılmıştır. Halk bu eserleri çok iyi koruduğu gibi, yeni evlenen genç gelinlerin yanlarında bunları götürdüklerine de Dörtdivan Döğer köyünde tanık oldum. Özellikle 1981'de Dörtdivan'ın Doğancılar köyünde merhum Eyüp Şahin'den 'Namdar Koroğlu Destanı'nı müzikli olarak derledik. Aynı kaynak kişi bize, asırlarca sakladığı 21 yapraklı bir Ümmî Kemal Menakıpnamesini oyalı yazmalar içinden çıkarıp vermiştir. Tümüyle Eski Anadolu Türkçesi olan bu eksik metnin diğer parçaları kim bilir nerededir? Bu yazmada Ümmî Kemal, Taptuk, Yunus, Emre Dede, Yahya

Dede, Said Emre, Bektaş gibi kişilerden ve yaptıkları işlerden söz edilmektedir.” (Zeki Gürel, Bolu Kültür ve Sanat Divanı Diyorlar Ki, “İsmail Hakkı Akyoloğlu’yla Röportaj”, Bolu Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Ankara 2013, s. 340).

Buradan anlaşıldığına göre Dörtdivan’da bir zamanlar cönklerle birlikte arz eden canlı bir müzik kültürü bulunuyordu. Hatta bazı köylerde kendisine âşık denen kimselerin bulunduğunu, görüştüğümüz bazı kimseler nakletmişlerdi. Bunlar türkü söylüyor, cönklerden belli makamlarda destan ve ilahî parçaları okuyorlardı. Bu durumda akla şöyle bir soru gelmektedir? Bu cönkler şimdi nerededir? Biz bu husustaki cevaplarımızı birkaç başlık ile ifade etmek istiyoruz: İlk olarak bu cönkler bazı araştırmacılar tarafından toplanmış veya sahiplerinin bunları ilgili yerlere bağışlamaları konusunda araştırmacılar tarafından teşvik edilmişlerdir. Bunun sonucu olarak Dörtdivan’daki cönklerin bir kısmı bugün kütüphanelerimizde veya ilgili şahısların ellerindedir. Bu konuda İsmail Hakkı Akyoloğlu ve Cevdet Canbulat’ın unutulmaz hizmetleri görülmüştür. İkinci olarak bu cönklerden bir kısmı Dörtdivan’daki sahiplerinde bulunmaktadır. Biz, en azından bunu ümit ve tahmin etmekteyiz. İlçede yapacağımız araştırmalar ile bunlara ulaşmaya ve bunları kayıt altına alıp bilgisayar ortamına aktarmaya çalışacağız. Üçüncü ve üzücü olan bir diğer husus ise Dörtdivan cönklerinin bir kısmının yok olduğu şeklindedir. Dörtdivan yoğun göç veren bir ilçedir. Köylerde ve harap yayla evlerinde kalan bu cönklerin bir kısmı ne yazık ki yok olup gitmiştir.

DÖRTDİVAN'DA TESPİT EDİLEN BİR CÖNK ÜZERİNE*

Bu yazının konusu Dörtdivan'da bulunan bir cönkür. Söz konusu cönk, Dörtdivan'da Çavuşlar Camii'nde imam hatip olarak görev yapan ve yine Dörtdivan'ın Doğancılar Köyü'nden İsmail Tezel'e aittir. Bu cönk İsmail Tezel'e dedesinin kardeşinden intikal etmiştir. Cönkte, 14 Mart 1944 tarihi vardır. Bu da cönkün yakın tarihlerde tutulduğunu göstermektedir. Cönk tamamen Osmanlı Türkçesiyle tutulmuştur ve ayrıca numaralandırılmıştır. Numaralı kısımlar 106'da bitmektedir. Fakat numara verilmemiş sayfalar da mevcuttur.

Cönkte genel olarak manzumeler yer almaktadır. Şiirlerini tespit edebildiğimiz şairler Dörtdivanlı Hilmî, Âşık Ömer, Yunus Emre'dir. Bu cönkte Dörtdivanlı Hilmî'nin bazı şiirleri kaydedilmiştir. Bunlardan Oğullar Destanı, cönkte "Fıratnâme" başlığı ile kaydedilmiştir. Cönkteki manzume, yayınlanmış hâlden bazı küçük farklar içermektedir. Bu farklar genelde kelimelerin ayrımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Manzumede bazı mısra farkları da göze çarpmaktadır. Mesela dokuzuncu dörtlük yayınlanmış hâlinde "Sanısı gönlünde kalan oğullar" şeklinde yazılmışken cönkte "Din uğruna harbe giden oğullar" şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca şiire son dörtlükte "Âhirette karşı gelsün yiğitler" mısraı ilave edilmiştir. Bu farklar büyük yekûnlar da değildir. Bu da merhum Cevdet Canbulat'ın, Hilmî'nin şiirlerini tespit etmede ne kadar başarılı bir iş çıkardığını

* "Dörtdivan'da Tespit Edilen Bir Cönk Üzerine", *Kültür Çağlayanı Dergisi*, Yıl. 12, Sayı 73, Mart Nisan 2022, s. 45-47.

göstermektedir. Burada asıl söz konusu etmek istediğimiz husus, bizce bu manzumenin bir ilâhî gibi söylenirken kaydedildiğini düşündüren bazı notlardır. Bu da redifi “Oğullar” olan bu şiirin her bendinin sonunda redifin yanına “Yiğitler” veya “Kuzular” ibarelerinin eklenmiş olmasından anlaşılmaktadır. Şiirin kendisinde olmayan bu husus, ancak bunun bir icra ortamında eklendiğini ve cönkü tutan kişinin de bunu mısraların yanına ilave ettiğini düşündürmektedir. Kanaatimizce bu, Dörtdivan’da “cönklerden ilâhi okuma geleneği”nin var olduğunu destekleyen önemli bir husustur.

Dörtdivanlı Hilmi’nin bir şiiri kitapta “İlâhî-i Sevda” şeklinde kaydedilmişken cönkte “İlâhî-i Elvedâ” şeklinde yazılmıştır. Bu başlık şiirin başlığına bizce daha uygundur. Çünkü bir hac yolculuğunu konu alan bu manzume şöyle başlamaktadır:

Yine bir fırkat düştü
Seni Allah’a ısmarladık
Firakın bağrımı deldi
Seni Allah’a ısmarladık

Dörtdivanlı Hilmi’nin, Canbulat’ın kitabında yer almayan güzel bir “Bülbül” şiiri vardır. Bu şiir şöyle başlamaktadır:

Bir gün çıktım sahralara
Nazar kıldım bülbüllere
Baktım andaki hallere
Bülbül senin hâlin nedir
Aşkî olan daim Hû der

Aynı şiir Ali Rıza Ünlü'nün, Tarih Boyunca Gerede adlı kitabında da yer almaktadır. Bu ilahinin tamamı cönkte mevcuttur. Şiir, cönkte sayfa 101'de bulunmaktadır. Hatta Ali Rıza Ünlü'nün neşrinde eksik olan mahlas bendi bile bu cönke kaydedilmiştir. Hâlbuki bir şiirin hangi şaire ait olduğunu tespit için mahlasın geçtiği kısım önem arz etmektedir. Ünlü, kitabında şiiri sadece Hilmî'ye ait diyerek kaydetmiştir. Bu şiirin kesin olarak Hilmî'nin olduğunu bu cönk sayesinde teyit edebiliyoruz. Ünlü'nün kitabında bulunmayan ve sadece cönkte görebildiğimiz bu mahlas bendi şöyledir:

Bülbül arzu çeker güle
 Sancısını almaz dile
 Hilmî'nin hâlinde ola
 Bülbül senin derdün nedür
 Aşkî olan dâim Hû der

Burada dikkati çeken bir husus da bu manzumede tekrar eden mısralarda yer alan “hâlin” kelimesinin cönkte “derdün” şeklinde kaydedilmiş olmasıdır. Bülbül manzumesinin cönkteki hâli, bunların dışında bazı küçük farklarla Canbulat neşrinden ayrılmaktadır. Ayrıca Hilmî'nin manzumelerinden bir kısmı cönkte “İlâhî Budur” şeklinde kaydedilmiştir. Aynı durum Canbulat neşrinde de görülmektedir. Ayrıca cönk Gerede Depremi Destanı ile başlamaktadır. Bu destandan bazı parçalar aşağıya kaydedilmiştir:

Halk zenginleşdi pek hayın oldu
 Serseri hilekâr hem hayın oldu
 Tecezzî-i(?) zinâcılık pek mâ'il oldu
 Onulmaz yaralara düşdün Gerede

Ezan okunur camiye gitmez oldular
Allah'ın emrini tutmaz oldular
Ya Rabbi sözleri(?) tutmaz oldular
Akıbet cezasını buldu Gerede
Dini dünyaya etdiniz feda
Beş vakit namazı etmezler eda
İlâhî tutmaz oldu bay u gedâ
.....Gerede

Cönkte yer alan manzumeler arasında “Destan-ı İbra-
him Aleyhisselam” başlıklı bir destan vardır. Bu destan
şöyle başlamaktadır:

İbrâhîm iken İsmail'i getürdü Arafat'a
Elin ayağın bağladı onu koşdu zahmete (s. 30)

Cönkte Yunus Emre'nin de şiirleri bulunmaktadır.
Bunlardan “Yunus Emrem Hazretleri” şeklinde kaydedi-
len ilâhînin ilk mısraları şöyledir:

Vücûdum imâretde harâb olmak ne müşküldür
Çürüyüp yerler altında turâb olmak ne müşküldür

Cönkte sayfa 41 ve 42'de “İlâhî-i Ninni” başlığı ile
kaydedilen bir ninni yer almaktadır. Bu ninni, Dört-
divan'da ezgiyle söylenen manzumelere genel olarak “ilâhî”
dendiğini göstermektedir. Cönkler de buna göre tanzim
edilmiştir. Cönkte yer alan manzumelerin biz, bir icra or-
tamında kaydedildiğini tahmin ediyoruz. Veya bu metin-
lerin derlendiği kimseler bunları doğrudan nakletmek ye-
rine belirli makamlarda okumuşlar ve cönkleri tutanlar da
böyle kaydetmişlerdir. Yukarıda kendilerinden alıntı yap-

tığımız araştırmacıların beyanları ve bizim de Dörtdivan'da görüştüğümüz bazı kişilerin sözleri bunun böyle olduğunu göstermektedir. Söz konusu ninnide de benzer bir durum görülmektedir. Dolayısıyla Dörtdivanlılar “ilâhî” kavramıyla ezgili ve belli makamlarda okunan manzumeleri kastetmektedir. Dörtdivan cönkleri üzerine yapılan araştırmalarda bu hususun göz ardı edilmemesi gerekir.

Son olarak biz burada cönkte yer alan şiirlerin bir listesini vermek istiyoruz:

Gerede Depremi Destanı

Destân-ı Alâmât-ı Kıyâmet

Duhân

İlâhî Budur-Âşık Yunus

Yunus Emrem Hazretleri

İlâhî-i Ninni

İlâhî Budur

Hacı Emin Efendi İlahîsi

İlahî Budur

İlâhî budur

İlâhî Budur

İlahî budur

İlâhî Budur

İlahî Budur

Âşık Ömer

Destân-ı İbrâhim Aleyhisselâm

Beddua

Başlıksız ve Mahlassız bir şiir

İlâhî Budur

Bülbül İlahîsi-Dörtdivanlı Hilmî

Kerbelâ Mersiyesi

İlahî budur

İlahi budur

Firkatnâme-Dörtdivanlı Hilmî

İlahî-i Elveda-Dörtdivanlı Hilmî

Gazâlî(?)

İlahi Budur

İlahi Budur

İlahî Budur, Yunus Emre

İlahî Budur

DÖRTDİVAN'DA YENİ BULUNAN BİR CÖNK HAKKINDA

Dörtdivan'daki cönkler konusu, birtakım araştırmacıların ilçenin kültürel zenginlikleri konusunda dikkat çektikleri hususların başında gelmektedir. Biz, yaptığımız araştırmalarda başlangıçta bu cönklerin varlığı hakkında pek bir malumât elde edemedik. Fakat Çavuşlar Camii İmam Hatibi İsmail Tezel hocamızın elindeki cönkü bizimle paylaşması üzerine konuyla ilgili daha net şeyler söyleme imkânımız oldu. Biz bu konuyu yazdığımız yazılarla ele almaya ve konuya dikkat çekmeye çalıştık.

Araştırmalarımız devam ederken Dörtdivan'da bir cönkün daha olduğu bilgisine ulaştık. Bu cönk, Dörtdivan, Adaköylü öğretmen Mehmet Akif Uludağ'ın elinde bulunuyordu. Bu cönk Mehmet Akif Uludağ'ın babası Mustafa Uludağ'a (d. 1969-İmam-Hatip) intikal etmiştir. Mehmet Akif Uludağ'ın bu cönkü bizimle paylaşması üzerine biz de bu yazma eser üzerinde çalışmaya başlamış olduk. Niyetimiz bu cönkün de Osmanlı Türkçesinden aktarımını gerçekleştirdikten sonra diğer cönkle beraber bunları "Dörtdivan Cönkleri" adı altında ve bir kitap hâlinde yayınlamaktır.

Bu ikinci cönk oldukça hacimlidir. Eksik varaklar hariçinde 143 varaktır. Yani cönk 286 sayfadır. Cönkün iç kapağı kopmuş ve ilk üç varağı yırtılmıştır. Burada Derdiyok ile Zülfüsiyah adlı halk hikâyesinin ilk kısmının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca cönkün eksik olan iç kapağının yazılı olduğu anlaşılmaktadır. Deri kaplı cönkün dış kapakları da kopmuş durumdadır. Sadece sırt kısmı kalmıştır.

Bunların haricinde cönkün oldukça sağlam ve içerik açısından zengin olduğunu söyleyebiliriz. Cönkteki bu zengin içerik sayesinde Dörtdivan ve Gerede civarında halk edebiyatı mahsullerinin işlenişi ve anlatımı hakkında bazı yeni yorumlar getirmek mümkün görünüyör.

Cönk okunaklı bir rikayla kaleme alınmıştır. Cönkün içindeki yazı stillerinden, başka kişilerce zaman içinde ilaveler yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca cönkün eskimiş sayfaları tamir görmüştür. Bu da bize cönk sahiplerinin onu koruma konusunda özen gösterdiklerini düşündürmektedir.

Cönk her iki kısımdan da başlıyormuş intibayı verecek şekilde tutulmuştur. Bir tarafta Derdiyok ile Zülfüsiyah hikâyesi başlarken diğer kısımda Âsuman ile Zeycan hikâyesi başlamaktadır. Bunun yanında cönkte Âşık Garip ile şahsenem hikâyesi de vardır. Dolayısıyla cönkün büyük kısmı halk hikâyelerinden oluşmaktadır. Derdiyok ile Zülfüsiyah hikâyesinin ilk varakları hariç tutulursa bu hikâyeler cönkte tam olarak mevcut durumdadır. Hikâyelerin bize söylediği husus, Dörtdivan'da halk hikâyesi anlatma geleneğinin ciddi anlamda mevcut olduğudur.

Cönkteki halk hikâyeleri manzumeler bakımından da zengindir. Bilindiği gibi halk hikâyeleri bir kısmı manzum bir kısmı mensur olan eserlerdir. Elimizdeki cönkte hikâyeleri kaydeden kişinin herhangi bir atlamaya yer vermeden bunları yazdığı anlaşılıyor. Bizde, Derdiyok ile Zülfüsiyah hikâyesini okurken bunların bir icra ortamında kaydedildiği gibi bir intiba oluştu. Doğal ortamında kaydedilen bu hikâyelerin okunmasında bazı güçlükler olabilmektedir. Nitekim cönkte yer alan hikâyeler halk imla-

sıyla yazılmış ve muhtemelen anlatıldığı gibi kaydedilmiş metinlerdir.

Biz cönkte yer alan Derdiyok ile Zülfüsiyah hikâyesinden birkaç şiiri örnek olarak buraya kaydetmek ve bunlar hakkında bir fikir vermek istiyoruz. Örnek vereceğimiz manzumeler Derdiyok'un dilinden söylenmiştir:

Aldı Derdiyok
 Âşık imdi berü gel sen
 Sana imlâyı öğredem
 Ne vechile yaratmış Hak
 Fâni dünyâyı öğredem
 Âşık olan sözüm yazar
 Bana etdi pîrim nazar
 Etme bir kimseye azar
 Kalbi deryâyı öğredem
 Zülfüsiyah derler yâre
 Düşdüm bülbül gibi zâre
 Benim âşık-ı bîçâre
 Sana sevdâyı öğredem
 Aman ey mahbûb-ı hazret
 Perişan hâlime hürmet
 Firâk-ı yâr ile hasret
 Vücûdu ifnâyı öğredem
 Derdiyok'dur benim adım
 Ezelden oldu bünyâdım
 Erişdi arşa feryâdım
 Veren Mevlâ'yı öğredem

Cönkte yer alan halk hikâyelerindeki manzumelerden burada bir örnek daha vermek istiyoruz. Aşağıdaki manzume de yine Derdiyok'un dilinden söylenmiştir:

Aldı Derdiyok

Düşmüşem aşkına ben de o yârin

Âşıklar ölmeden yârdan geçer mi?

Bu aşkın seyranın etmeden ifnâ

Mansurveş âlemde vardan geçer mi?

Yâr ile bir dahı olursam halvet

Eylemem ben dahi kimseye minnet

Goncaya ne şekil verildi lezzet

Gülü terk eyleyüp hârdan geçer mi?

Ben bülbül olmuşam o yâr gonca gül

Lutfeyle derdimi dostuma bildir

Sevdiğim sar beni sarmazsan öldür

Her âşık ben gibi serden geçer mi?

Derdiyok kimseye dimez hâlini

Yürekde yakar bu aşkın nârını

Günbegün arturur âhı zârını

Pervâne olmayan nârdan geçer mi?

Cönkte yer alan halk hikâyelerinin sonunda bazı kayıtlar yer almaktadır. Bunlardan Derdiyok ile Zülfüsiyah hikâyesinde “El-hat Osman ibn Ali Karye-i Çavuşlar (...)zâde” kaydından hikâyenin Dörtdivan-Çavuşlar’dan Ali Oğlu Osman tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Hikâyenin sonunda yer alan “1270” (M. 1854) senesinden de cönkün 19. Yüzyıl’ın ortalarında tutulduğu anlaşılmaktadır.

Cönkte yine şöyle bir kayıt yer almaktadır:

“Bin iki [yüz] altmış altı senesinde Rebiülevvel’in yirmi sekizinde Beşir oğlu Hacı Hüseyin oğlu Hüsnü dünyaya geldi.”

Bu tarih de yukarıda söz konusu edilen hikâyenin sonundaki tarih gibi oldukça önemlidir. Burada Beşir oğlu

Hacı Hüseyin Efendi'nin Hüsni adında bir oğlunun Hicri 28 Rebiülevvel 1266 tarihinde (Milâdî 11 Şubat 1850) doğduğu kaydedilmiştir. Bu durumda cönkteki hikâyelerin ve manzumelerin Dörtdivan'da 1850'li yıllarda kaydedildiği açıklığa kavuşmaktadır.

Cönkte dikkat çeken bir diğer husus Âşık Ömer şiirleridir. Cönkün özellikle orta kısımlarında Âşık Ömer başlığıyla kayıtlı manzumeler yer almaktadır. Bir manzume ise Âşık Ömer başlığıyla kayıtlı olmasına rağmen mahlas bendinde Karacaoğlan'ın adı yer almaktadır. Sanırım bu durum, Âşık Ömer'in Türk Halk Edebiyatı içerisindeki şöhretinden ve adının halk şiirinde bir tarzı ifade edişinden kaynaklanmaktadır. Kanaatimizce başka bir şaire ait olduğu hâlde manzumeye “Âşık Ömer” diye başlık konması herhalde onun “Âşık Ömer tarzı”nda yazıldığını ifade etmek içindir.

Cönkte dikkat çeken durumlardan birisi de bazı manzumelerin “Türkü Budur”, “İlâhî Budur” başlıklarıyla kaydedilmiş olmasıdır. Dörtdivan cönklerinde karşılaşılan ve genel bir hususiyet olduğunu düşündüğümüz bu durum, bu cönkte de karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak cönkler açısından dikkat çekici bir yer olan Dörtdivan, bu konudaki zenginliğini yavaş yavaş açmaya başlamış durumdadır. Dolayısıyla araştırmacıların bu konu üzerine eğilmeleri ve bu cönklerin tespit edilip çalışılması elzemdir. Zaman, cönklerin aleyhine işlemekte ve bu zenginlik her geçen gün gözden kaybolmaktadır. Kurtarılacak her cönk, bu büyük kültür mirasının temel taşı durumundadır.

BİR KÜLTÜR KÖPRÜSÜ OLARAK KÖROĞLU*

Türk Edebiyatı Tarihi içerisinde  ahsiyetinin birden fazla yönüyle  ne çıkan isimler vardır. Bu isimlerin etrafında zamanla güçlü bir gelenek meydana gelmiştir. Köroğlu bunlardan sadece birisidir. Onun yanı sıra Y nus Emre,  mm  Kemal gibi tasavvufî şahsiyetler bile tek bir şahsiyet olarak kabul edilmiştir. Birden fazla Y nus Emre'nin veya onun yolunu sürdüren kimselerin yaşadığı bilinmekle beraber halk vicdanında o, tek bir Y nus Emre olarak görülmüştür.

Bu durum bugün aynıyla Köroğlu'nda da görülmektedir. Onun destan  bir kişilik olarak görülmesinin yanı sıra karşımızda asker, şair ve Celali bir Köroğlu vardır. Halk nazarında bunların hepsi bir Köroğlu'nun etrafında toplanmıştır. Bunun böyle olması da gayet normaldir. Fakat "Köroğlu kimdir?" diye sorulduğunda ve onun hayatı bilimsel bir çerçevede ele alındığında bu sefer karşımıza birden fazla Köroğlu  ıkmaktadır. "Köroğlu'na ilişkin bir yığın karmaşık sorun, yıllardan beri çözüm bekliyor." (Köroğlu Yaşamı Sanatı  iirleri, Deniz Yayınları, İstanbul 1983, s. 7.) diyen Hüseyin Seçmen'in bu konudaki sözleri bizce yerinde tespitlerdir ve bu sorunlar bugün de büyük ölçüde çözümlenmeyi beklemektedir.

Köroğlu'yla ilgili bu meselelerin özünde kanaatimce Köroğlu Destanı'nın tıpkı Manas Destanı gibi büyüyen, genişleyen, çeşitlenen ve   ıklar ve halk hik yecileri tarafından yeni ilavelerde bulunulan yapısının etkisi vardır.

* "Bir Kültür Köprüsü Olarak Köroğlu", * ahitler Dergisi*, Yıl 8, S. 75, Ocak 2022, s. 110-112.)

Benim kanaatim Köroğlu Destanı bitmiş ve derlenmiş bir destan değildir. O, doğal bir destan olarak genişlerken ne yazık ki, kayda geçirilmemiştir.

Bu destanın yirmi dört boyda devam etmesi tıpkı Oğuz Türkünün boy teşkilatındaki gibi yirmi dört gruba ayrılması onun hem mitolojik tarafıyla hem de devam eden bu destan anlatıcılığı geleneğiyle ilgili olmalıdır.

Sözün özü Köroğlu Destanı, yazıya geçirilmiş ve tamamlanmış bir destan değildir. Diğer Türk destanlarının başına gelen Köroğlu Destanı'nın da başına gelmiş gibidir. Üstelik destan kahramanı Köroğlu'nun hayatına bu adla anılan başka kişilerin hayatları da karışmış ve onun hayatını yazılı belgelerle bile çözümlemek güç bir hâl almıştır. Fakat bu durum Azerbaycan, Türkmenistan gibi yerlerde Köroğlu'nun varlığını da açıklamaktadır. Çeşitli Türk topraklarında bu destanın varyantlarına rastlanması ve bunların birbirini tamamlayan bir özellik arz etmesi destanın Türk'ün doğal destanlarından biri olması dolayısıyladır.

Bugün elde bulunan Köroğlu şiirlerinin de bu destan geleneğinin anlatıcıları tarafından destana ilave edilmiş olabileceğini burada ifade etmek isterim. Tabii bunlar şimdilik bu husustaki düşüncelerimizdir. Köroğlu'yla ilgili meselelerin hâlâ çözümlenmeyi beklediği, bu konuda daha ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

Köroğlu'yla ilgili meselelerin temelinde bu ismin tarihte yaşamış birden fazla kişiyi ifade etmesinin yanında onun bir destan kahramanı olarak da karşımıza çıkması yatmaktadır. Bütün meselelerin özünde bunların hepsinin tek bir Köroğlu olarak yatması düşüncesi vardır. Öyleyse

tarihte birden fazla Koroğlu yaşamış olmasına rağmen tek bir Koroğlu yaşamış gibi bir algı vardır.

Sonuçta tarihî belgelerde olduğu kadar halk hikâyeleri geleneğinde de ısrarla yaşatılan bir Koroğlumuz var. Aynı zamanda yakın zamanlarda bulunan bir hikâye ile onun Oğuznâme geleneği içerisinde bir kahraman olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Koroğlu aslında bir geçiş tipi olarak da kabul edilebilir. Bu durumda Koroğlu'nu "Şamdan Âşika, Alptan Erene" alt başlığı ile inceleyen Fuzuli Bayat'ın tespitlerine katılmak durumundayız: *"Mitolojik düşünce, tarihi gerçekliğin akışında taktim edilmekle yeni bir destan türü, yeni bir kahraman tipi şekillendirmiştir. İşte Koroğlu kendinde eski ile yeniye birleştiren geçiş kahramanıdır. Sözün gerçek anlamında Koroğlu, ayrı ayrı ele alındığında ne alptir ne İslâmî değer kazanmış velidir. O, bunların her ikisini birleştiren alp erendir."* (Fuzuli Bayat, Koroğlu Şamdan Âşika, Altan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 13.)

Bu durumda Koroğlu, destan çağlarından süzülüp gelmiş, hem İslamiyet öncesinde hem de sonrasında toplumsal hayatımızda önemli yeri olan alp ve eren kimliğiyle bütünleşmiş ve buradan tarihsel döneme uzanan bir kahramandır.

Koroğlu'yla ilgili yorumlarda onun Osmanlı padişahlarına karşı olduğuna dair bir iddia ileri sürülür. (Ümit Kaftancıoğlu, Koroğlu Kol Destanları, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. XI.). Bu büyük ölçüde ideolojik bir yakıştırmadan ibarettir. Karşımızda destan kahramanı, asker, şair ve Celâlî hatta veli kabul edilen beş tip Koroğlu bulunmaktadır.

Köroğlu'nun güçlü bir kimlikle Anadolu'da yaşamasında destan kahramanı Köroğlu'nun büyük payı vardır. Bunun yanı sıra Osmanlı ordusunda İran üzerine düzenlenen seferlerde, Tebriz ve Şirvan'ın fethinde âşık ve yeniçeri askeri Köroğlu'nun bulunduğunu biliyoruz. Bu durumda Köroğlu nasıl oluyor da Osmanlı padişahlarına karşı olabiliyor?

Bu problemin temelinde sadece tek bir Köroğlu varmış gibi hareket edilmesinden ve meseleye ideolojik bir çerçeveden bakılmasından kaynaklanan durumlar vardır. Bu da bu destanları, halk hikâyelerini yanlış yorumlamaya sebebiyet vermektedir. Köroğlu araştırmalarında böyle bir durum görülmektedir. Bu konuda Fuzuli Bayat'ın tespitleri bizce ilmî ve yerindedir:

“Tarihi coğrafi araştırma metodunun en verimli yönü Köroğlu Destanı'nda Celaliler İsyanının ve Tebriz Ayaklanmasının izlerini görebilmek olmuştur. Gerçekten de Anadolu ve Azerbaycan varyantlarında Köroğlu'nun tarihi katmanı belirgin bir şekilde görünmektedir. Celali Köroğlusu ve Mitolojik Köroğlu, destanda bir bütün oluşturmak yoluyla yeni epik kahraman tipini şekillendirmiştir. Ancak araştırmalarda belgelere dayanarak Köroğlu'nu, olmazsa olmaz düşüncesiyle eşkıya ve devlete baş kaldıran bir tip gibi takdim etmek de tamamen yanlıştır. Hatta bazı araştırmalarda Köroğlu, Robin Hood'la, Serp Haydutları vb. Avrupa eşkiyaları ile kıyaslanmış, sonunda eşkiyalık öyküsü ortaya konulmuştur. Diğer taraftan eğer Köroğlu gerçekten de 16. yy.'da yaşamış Celali ise veya 16. yy. sairiye, o zaman Celali Ayaklanmaları ile hiçbir ilgisi olmayan Kazak, Türkmen, Özbek, Karakalpak, Kalmık, Arap, Tacik Köroğlu (Goroğlu, Gurguli) Destanları nasıl or-

taya  kmıştır.” (Fuzuli Bayat, Köroğlu  amandan  şık, Alptan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 10-11.).

Fuzuli Bayat'ın haklı tenkitlerine bizim de katıldığımızı ifade edelim. Yine aynı yazarın *“Köroğlu ile al kalı olarak yazılmış birçok makale ve kitapta filoloji ilmini o kadar da ilgilendirmeyen bazı noktalara gereğinden fazla önem verme, konunun dışına çıkma gibi yanlışlıklara da rastlamak mümkündür. Tasvir karakterli bu tip araştırmalar ve incelemeler daha çok bir önceki araştırmanın varyantı gibi görünür.”* (Fuzuli Bayat, Köroğlu  amandan  şık, Alptan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 11) sözleri de edebiyat tarihi araştırmacılı ında birbirini yinelemekten öteye gidemeyen araştırmalar ve incelemeler için yerinde bir tespittir.

Bu problemler başka konular üzerinde de y  n gibi karşımıza çıkmakta ve edebiyat tarih ili imizin birçok meselesi görmezden gelinmektedir. Bu destan kahramanlarının belli kalıplarla incelenmesi ve sadece dogmatik bir zihniyetle meselelere yönelmek yüzünden akademik dünya kısırlı ını ve “bilgi” üretemeyen tavrını ısrarla sürdürmektedir. Bu hususta Dede Korkut Hikâyeleri ve Köroğlu araştırmalarında Azerbaycan ve Türkiye'deki çalışmaları karşılaştırmak bizdeki mevcut araştırmaların hangi durumda olduğunu görmeye yeter.

Dolayısıyla karşımızda çok katmanlı ve çeşitli milletler tarafından kabullenilmiş bir destan bulunmaktadır. Onun hakkında genel geçer bilgilerden yola çıkararak yeni ve ilmi şeyler söylemek oldukça zordur:

“... Köroğlu gibi büyük ve mürekkep, çok varyantlı ve versiyonlu, tarihi ve siyasi olaylara ba lı bir destan hakkında ye-

ni bir şey söylemek imkânsızdır. Köroğlu çeşitli adlar altında ve çeşitli türlerde (destan, halk şiiri ve efsane şeklinde) Orta Asya'da ve Horasan'da, (Türkmen, Özbek, Kazak, Karakalkap, Tacik, Kalmık, Arap, Afkan, Kürt) Kafkas'ta, (Azerbaycan, Kumık, Ermeni, Gürcü, Abhaz) Anadolu ve Balkanlar'da, (Türk, Gagauz, Balkan Türkleri) Sibirya'da (Tobol Tatarları) ve Başkırtlar'da yayılmıştır. Köroğlu değişik Türk şivelerinin yanı sıra en az yedi dilde (Ermenice, Gürrüce, Kürtçe, Abazaca, Arapça, Tacikçe, Afkanca) ifade edilmiştir veya ifade edilmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulmadığı için yapılan araştırmalar sanki birbirini tekrarlayarak Köroğlu'nun tarihi-sosyolojik taraflarını, tarihi-coğrafi kimliğini çok güçlü şekilde belirtmeye çalışmıştır. Oysa Köroğlu'na başka bir yönden baktığımızda, onun epik kahraman tipi olarak şekillenmesinde önce Şamanlığın, sonra da tasavvuf katmanının güçlü olduğunu görmekteyiz. Köroğlu geçiş tipi olarak Oğuz alplik kurumunun bütün yönlerini halk sufizminin erenlik kategorisi üzerine geçirmiştir. Başka şekilde söyleyecek olursak, Köroğlu eski mitolojik tefekkürden Orta Çağ İslami tefekkürüne geçmiştir.” (Fuzuli Bayat, Köroğlu Şamandan Aşıka, Altan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 12).

Dolayısıyla Köroğlu, Türk dünyasının birçok yerinde bir destan mahiyetinde karşımıza çıkan, zaman içinde katmanları beliren ve halk hikâyeciliğine geçişte birçok yeni varyantları oluşan bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu anlatıları Anadolu'nun birçok yerinde karşımıza çıktığı gibi Türklerin yaşadığı geniş coğrafyada da yaşatılan bir anlatı geleneği meydana getirmiştir. Bu sebeple onu birçok ülke, bölge ve şehir sahiplenmektedir.

Fakat burada Şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır: “*Köroğlu Destanı'nın ayrı ayrı coğrafi bölgelerde ve tarihi yönde araştırılmasının en tehlikeli tarafı bu ortak Türk destanını b lgeleştirmek, parçalamak olmalıdır.*” (Fuzuli Bayat, Köroğlu Şamandan  şıka, Altan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 155).

Bu durumda Köroğlu, sadece tek bir bölge ve coğrafyada değil büyük Türk coğrafyasında karşılaştığımız bir destan kahramanıdır. Onun çeşitli ülkeler ve Şehirler açısından sahiplenilmesi bazı avantajlar yanında bazı dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Bir kere Türk dünyasında bizi birbirimize bağlayan köprülerden birisi de destan geleneğimizdir. Orta Asya Türklüğü ile Anadolu Türklüğü bu sayede ortak hikâyeleri ve destanları dinlemişler, aradaki mek n farkına rağmen bir kültür köprüsü kendiliğinden oluşmuş ve varlığını muhafaza edebilmiştir. Köroğlu da bu köprülerden birisidir.

MİTOLOJİK KAHRAMAN KÖROĞLU

“Destan, daima değişen, hayati bir şeydir.” (*Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul 1984, s. 17). Pertev Naili Boratav’ın bu tespiti onun Köroğlu Destanı kitabında geçiyor ve Köroğlu’nun hayatının destanı yönünü açıklıyor. Biz de bu yazımızda onun hayatının bu yönüne yönelmeye çalışacağız. Çünkü destan kahramanı olan Köroğlu anlaşılmadan aynı adı taşıyan diğer şahsiyetlerin çözümlenmesi oldukça güçtür.

Fuzuli Bayat’ın da ifade ettiği gibi “Köroğlu, sözün gerçek anlamında geçit kahramanıdır” ve “bu geçişi; alpten alp erene, şamandan âşığa, mitten tarihe anlamak mümkündür. Bu geçit, tarihi, sosyal, kültürel ihtiyaçtan doğmuştur.”¹

Köroğlu’nu, zamanlar boyunca derinleşen bir konu perspektifinden en iyi değerlendiren cümleler bunlardır diyebilirim. O sadece, belli bir bölgenin veya yerin değil, Türk destan geleneğinin ve Türklerin ortak bir değeri ve kahramanıdır. Mitten tarihe geçerken Köroğlu da zamana ve mekâna uygun olarak yeni formlar elde etmiştir. Karşılaştığımız birçok Köroğlu’nun varlığının temelinde bu durum ve onun mitolojik bir kahraman olması yatmaktadır. Bu göz önünde bulundurularak biz de burada günümüz Köroğlu algısının çok önemli referanslarından biri, hatta ilki olduğunu düşündüğümüz mitolojik kahraman Köroğlu’nu belli başlı bazı kaynaklar ve destan metinlerinden hareketle ele almak niyetindeyiz.

¹ Fuzuli Bayat, *Köroğlu Şamandan Âşığa Altan Erene*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 155.

Koroğlu Destanı'nda ucu bucağı görünmeyen destan katmanlarıyla karşılaşmak mümkündür. Buradaki Koroğlu kimdir, ne zaman yaşamıştır, onun Oğuz epik geleneği içerisindeki mevki nedir, Türkmenistan'da derlenen Dede Korkut Hikâyeleri'nde karşılaştığımız Koroğlu'nun hikâye kahramanı Koroğlu ile nasıl bir ilgisi vardır?

Günümüzde ısrarla tek tip bir Koroğlu anlayışından mesele bakıldığı için bu sorulara net cevaplar vermek pek de mümkün görünmüyor. Bir de Koroğlu ısrarla tarihsel bir kişilik olarak ele alınıyor. Bu durumda mitolojik kahraman olan Koroğlu'nun anlamak güçleşmektedir. Öte yandan ona ısrarla ideolojik bir elbise giydirildiğini de görmekteyiz.

Mitolojik Koroğlu, bunların her birinden ayrıdır. O, Türk Dünyası'nın ortak değeridir. Hatta Türklerle beraber yaşayan diğer milletlerin kültürlerine sinen Koroğlu'nun da bununla bir ilgisi olduğu düşünülebilir. O hâlde karşımızda destandan halk hikâyeciliğine geçen bir kahramandan söz ediyoruz, demektir. *“Demek ki, mitolojik Koroğlu, destanda sadece kalıntı şeklinde değil, ayrıca epik tabkiyeye tâbi edilmiş biçimde yaşatılmıştır.”* (Fuzuli Bayat, *Koroğlu Şamandan Âşık Altan Erene*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 109).

Koroğlu'yla ilgili son zamanlarda önemli çalışmalar yapılmış ve bazı yeni metinler tespit edilmiştir. Bunlar onun destanî hayatına ışık tutabilmektedir. Bunlarda dikkat çeken bazı malumat vardır. Bu çalışmalardan belki en önemlisi Dede Korkut'la Koroğlu'nun görüştüğüne dair anlatılardır. Bu bilgiler Prof. Dr. Necati Demir'in *Dede Korkut Destanı'nın Türkmenistan Boyları* (Ötüken Yayınları) kitabında yer almaktadır.

Köroğlu'nun ve arkadaşlarının zikredildiği kısım “Korkut'un Kabri Kazıldı” (Korkut'un Kabri Kazıldı) başlığını taşımaktadır. Necati Demir'in verdiği bilgilere göre bu bölüm Türkmenistan'da Daşhavuz Öğretmenlik Enstitüsü'nde öğretmen olarak vazife yapmış Ata Rahmanov tarafından, Daşhavuz ilinin Kalinin ilçesinin bir obasında yaşayan Gurban Kılıç Çakanoğlu'ndan derlenmiş ve 1989 yılında yine Türkmenistan'da yayınlanan Yaşlık Jurnali'nde yayınlanmıştır.

Bu kısım Necati Demir'in kitabının en kapsamlı bölümünü oluşturmaktadır. Bu kısımda Korkut Ata, Oğuzlar arasında uzun uzun çeşitli toylara katılmaktadır. Bu toylar bazen çocuğu olmayan hanın çocuğu olması, başka boyda bir erkek çocuğun kâkül bırakması, Oğuzlar arasındaki antlaşmaları halletmek, avdan tövbe etmek, düşmana üstün gelmek, evlilik, küslerin barıştırılması, Dış Oğuz'a göç eden Oğuzların geri döndürülmesi vb. sebeplerle icra edilmektedir. Dedem Korkut (metinlerde genelde Korkut Ata şeklinde geçer) bir toydayken Oğuz boylarından biri onun yakın bir yerde toyda olduğunu öğrenir ve bir bahane ile onu toya davet ederler. Bunun için bazen üç, bazen dört atlı gönderilir.

Korkut Ata toy davetlerinin hemen hepsini kabul eder ve daveti alır almaz yol hazırlıklarına başlar. Gelenlerle beraber yola koyulur. Yalnız burada Korkut Ata dinlenmek üzere kendisine tahsis edilen çadırına her çekildiğinde “Korkut'un kabri kazıldı!” şeklinde gâipten bir ses duyulmaktadır. Kitapta yer verilen Korkut'un Kabri Kazıldı II'de bu sesi Korkut Ata'nın katıldığı toylarda kendisi kopuz çalıp destan, hikâye anlatırken dinleyenlerin içinden birisi söylemektedir.

Korkut Ata'nın, her seferinde bu sesi duymaktan ötürü canı sıkılır. Yine de bu sesler kesilmez. Fakat giderek bu sese alışır. Bazen hiç dikkate bile almaz. Ancak bir gün Sırderya Nehri kenarında gezerken bu sesi birden yine duyar. Canı sıkılır. Kendisini nehre atmak ister. Ancak bu ses yine ona seslenir. "Korkut namertlik etme. Ölümden kurtuluş yoktur. Sen mutlak öleceksin. Ölüm vaktin yaklaştı. Yine kırk ay, kırk gün, kırk gece geçtikten sonra emaneti vereceksin. O vakte kadar il ve ulus ile ho la , vedala , helalle !" (Necati Demir, *Dede Korkut Destanı'nın Türkmenistan Boyları*, Ötüken Yay., İstanbul 2020, s. 161-210) diye bir ses kulağına gelir. Korkut Ata bunun üzerine denilen süre kadar ya ar. Bu s renin sonunda   Oğuz ve Dış Oğuz'da kim varsa çağrılır. Helallik, ho luk alınır. Korkut Ata, o sırada vefat eder. Naa ı Oğuz ilinde Türkistan'a götürülür. Orada defnedilir.

Köroğlu  arda lı  andıbil denen bir yerde yaşamaktadır. Burası Köroğlu'nun Türkmenistan rivayetinde onun ve arkadaşlarının yaşadığı yerdir. Köroğlu halkını buradan yönetmektedir. Kendisi buranın sultanı Cıgalı Beg'in torunu Adıbeg'in o ludur.  andıbil, Türkiye'de  amlıbel olmuştur. Ayrıca  andıbil, Türkmenistan'ın başkenti A kabat yakınlarında bulunmaktadır. Köroğlu burayı kendisine merkez yapmıştır (Necati Demir, a. g. e., s. 175).

Korkut Ata toy toy gezerken Köroğlu bir rüya görür. Köroğlu ve arkadaşları bir meclis kurmuş oturmaktadır. Ayvaz  almakta ve bir şeyler anlatmaktadır. O sırada Köroğlu da bir köşede dinlenmektedir. Köroğlu birden yerinden sıçrar. Kendinden geçmiş bir hâlde öylece oturmaktadır. Ayvaz saz  almayı ve hikâye anlatmayı bırakır. Köse

Zennar, Köroğlu'nun hâlinde bir gariplik olduğunu anlar. Durumu sorarlar. Köroğlu gördüğü düşü anlatır. "Benim gözüme üç yangın göründü, bu yangınlar gittikçe benim yurdumuza yakınlıştı. Herkes kaçmaya başladı. Ben de ne edeceğimi bilmeden sıçrayıp uyandım." der.

Köroğlu'nun arkadaşları bu rüyayı kendilerine göre yorarlardı. Neticede herkes bir şeyler söyler. Köroğlu'nun Deli Perren adlı bir yiğidi vardır. O "Bu rüyayı sadece Kokrut Ata bilir." der. Köroğlu üç yiğidi Korkut Ata'yı bulmak üzere görevlendirir. Onlar da atlanıp yola çıkar. Bunlardan biri de Köse Zennar'dır. Bu yiğitler Vekil Han'ın, oğlu Konur Bey'in esaretten kurtuluşu şerefine düzenlediği bir toyda Korkut Ata'yı bulurlar. Köse Zennar durumu anlatır. Korkut Ata yol hazırlığına başlar. Köroğlu'nun gönderdiği yiğitler ve Korkut Ata uzun yolları geçtikten sonra Çardağlı Çandıbil'e varırlar. Köroğlu ve halkı Korkut Ata'yı bir menzil öteden karşılamaya çıkarlar. Köroğlu ve Korkut Ata Karıkkale denen yere gelirler. Burası Köroğlu'nun mekânlarından birisidir. Burası bugün Türkmenistan'ın güneybatısında yer alır ve Mahtumgulu bölgesinin idari merkezidir (Necati Demir, a. g. e., s. 179).

Köroğlu, Korkut Ata'yı çok güzel ağırlar. Herkes en güzel kıyafetlerini giyer. Korkut Ata'nın gelişi bir toy sevinci içinde kutlanır. Köroğlu'nun meclisinde muhabbet halkası kurulur. Sohbetler edilir, misafirler gelir. Yeme-içme ve muhabbet faslından sonra Korkut Ata dinlenmek üzere çadırına çekilir. Daha sonra Köroğlu "Korkut Ata'yı daha nasıl güzel ağırlayabiliriz?" diye halkının ulularını çağırır, müşavere eder. Bunun için yine Köroğlu'nun mekânlarından biri olan Tazekale seçilir. Burada insanlar birik-

meye başlar. Burada büyük bir ziyafet başlar. A lar doyu-rulur, çıplaklar giydirilir. Korkut Ata elinde kopuzuyla destan söyler. Bu sırada Köroğlu gördüğü d ş  Korkut Ata'ya anlatır. Korkut Ata şöyle der: "Ey oğlum Köroğlu! O senin    yangının, gelmekte olan açlık yıllarıdır. Siz bu açlıktan ilinizi ve ulusunuzu iyi koruyun!"

Köroğlu, Korkut Ata'ya ilini açlıktan nasıl koruması gerektiğini sorar. Destanın burasında Korkut Ata man-zum olarak bunun tedbirlerini söyler. Ticaret yapmayı, mahsul biriktirmeyi, bunları iyi saklamayı, israf etmemeyi tavsiye eder. Bundan sonra Köroğlu, halkının ulularına    günün sonunda mahsul yığmakla ilgili bir görüşme yapa-cağını duyurur. Köroğlu yiğitleriyle beraber görüşmenin nihayetinde Korkut Ata'dan çadırından çıkmak üzere m -saade ister. Korkut Ata bir başına kalır. Yine o sesi duyar: "Korkut'un kabri kazıldı!"

O sırada içeriye misafirler girer. Bunlar G klen Han'ın elçileridir. G klen Han'ın halkı birbirine düşmüş ve barışı sağlamak üzere Korkut Ata davet edilmektedir. Bu sırada Köroğlu durumu öğrenmiş ve Korkut Ata'nın yanına gel-miştir. Korkut Ata, Köroğlu'na eğer gitmezse il halkının birbirine d şceğini, savaş olacağını söyler. Köroğlu onun gitmesine razı olur. UĞurlamak için dışarı çıkar. Köroğlu, Korkut Ata'yla vedalaşır. Korkut Ata gelen elçilerle birlik-te yola koyulur.

Dede Korkut Destanı'nın Türkmenistan Boyları'nda Köroğlu bir de Bayındır Han'ın üzerine yürüyen Togta Han münasebetiyle de söz konusu edilmektedir. Togta Han,    ve Dış OĞuzlar'ın hükümdarı Bayındır Han'ı yenmek ve onu ortadan kaldırmak istemektedir. Bunun

için yüz bin kişilik bir ordu hazırlamıştır. Bayındır Han bunu bir casusu yoluyla haber alır ve Togta Han'ın gece yürüyerek gündüz dinlenerek üzerine geldiğini öğrenir.

Bunun üzerine Bayındır Han bütün Oğuz boylarına iki yüz bin kişilik bir ordu hazırlanması emrini verir. Tez zamanda iki yüz bin kişilik bir ordu hazırlanır. Savaş hazırlıkları biter. Bu arada Korkut Ata savaş için toplanan bu Oğuz yiğitlerine nasihatte bulunur.

Bayındır Han ordusunu hazırladıktan sonra komutayı ele alıp yürüyüşe geçer. Bir dağın eteğinde durur. Askerlerini dörde ayırır. Ordunun bir kısmı Togta Han'ın askerlerini sağ ve arka taraftan kuşatacaktır. Bu askerlere Salur Kazan yolbaşlık edecekti. İkinci kısım ise düşmanın geldiği yolun batı tarafına yönelecektir. Bu kısma da Köroğlu yolbaşlık edecektir. Ordunun üçüncü kısmına Teke Beyi Zaman Bey yolbaşlık edecektir ve düşmanın geldiği yolun doğu tarafına yönelecektir. Dördüncü kısma ise Bayındır Han yolbaşlık edecektir ve o Togta Han'ın tam karşısına çıkacaktır.

Bu savaşta Togta Han ve ordusu büyük bir yenilgiye uğrar. Togta Han kaçmaya çalışırken Köroğlu onu esir alır. Ellerini bağlar ve Bayındır Han'ın huzuruna getirir.

Burada dikkatimizi çeken husus Köroğlu'nun Salur Kazan, Korkut Ata ve Bayındır Han gibi Dede Kokut Destanı'nda çok önemli yerleri olan şahsiyetlerle birlikte anılması, Bayındır Han'ın ordusunu komuta etmesi ve savaşta düşmanın hükümdarını esir alıp Bayındır Han'a getirmesidir. Bu durum Bayındır Han'ın Köroğlu'na itimadının hiç de boşa gitmediğini, onun güçlü bir destanı şahsiyete sahip olduğunu, Oğuz destan geleneği içinde yüzlerce yıldan beri niçin yaşadığını göstermektedir.

Bunun işaret ettiği bir diğer durum ise Türk destanlarının bir bütün olduğunun ve bunların O uzn me geleneği içinde ele alınması gerektiğinin yeniden ortaya çıkmasıdır. Burada Türk destan geleneğinin en önemli şahsiyetleri bir aradadır. Üstelik Köroğlu ve Dede Korkut Destanı'ndaki şahsiyetler arasında artık bir bütünlük söz konusudur. Zamanın ve mek nın belirsizle mesi veya aradaki farkın kapatılması onları bu güçlü anlatı geleneği içerisinde bir araya getirmiştir. Bu durum Köroğlu araştırmalarıyla ilgili yeni bir bilgidir ve Türk destan geleneği içerisinde başka sürprizlerin de olabileceğine işaret etmektedir.

Köroğlu'nun Dede Korkut Hikâyeleri'yle kurduğu yakınlık bu anlatıların i leyi inde de görülür. Köroğlu anlatılarında onun esir d  mesi ve padişahın kızının ona yardım etmesi, anlatıcıların Dede Korkut'ta zaman zaman tekrar edilen "At ayağı k l ng, ozan dili  evik olur" sözünü söylemeleri, Köroğlu ve ko aklarının uyku sırasında yakalanıp elleri ve kollarının ba lanması ve bunun Dede Korkut'taki Oğuz uykusuna çok benzemesi bu hikâyeler arasında kurabildi imiz yakınlıklardan sadece birkaçıdır. Köroğlu hikâyelerinin destandan halk hik yecili ine geçiş aşamasında aslında Dede Korku Hikâyeleri'nin ya adı ına benzer bir süreç ya amasıyla hem Köroğlu'nun hem de Dede Korkut'un büyük bir O uzn me geleneğinden kopup gelişen destanlar ve hikâyeler olduğu artık daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Buna göre Köroğlu anlatılarının Dede Korkut'la kurduğu yakınlıklar bundan daha fazladır ve bu mevzu derinlemesine ele alınmaya muhtaçtır.

O hâlde Köroğlu, büyük Türk destanı O uzn me içerisinde değerlendirilmesi gereken bir şahsiyet olmaktadır.

Onun destânî hayatı bize bunu söylemektedir. Köroğlu'nun daha sonraki zamanlarda yaşayan başka şahsiyetleri de içine alacak şekilde bir nehir gibi çoğalarak ve zenginleşerek günümüze doğru geldiğini söyleyebiliriz.

Köroğlu anlatılarında bunun bariz izleri vardır. “Köroğlu'nun Oğlu Hüseyin Bey Kolu”nda Hüseyin küçük bir çocukken dışarıda oynar. Arkadaşlarından birisi ona “Senin baban yok!” der. Bu söz Hüseyin Bey'e çok dokunur. Gider annesi Telli Nigar'ı sıkıştırır ve babasının kim olduğunu sorar. Benzer durumun Dede Korkut Hikâyeleri'nde babası zindanda olan kahramanlar için de söz konusu olduğu ve bu hikâyelerin ortak bir destan geçmişinden geldiğini söylemek herhalde yanlış olmaz.

Yine “Köroğlu'nun Oğlu Hüseyin Bey Kolu”nda Hüseyin Bey, resmini görerek âşık olduğu Tiflis hükümdarının kızı Zeycan'ı almaya gittiği bir sırada çitlerin ardına yapılmış bir sarayın önünde Ceyhun Arap adlı biriyle bir savaşa tutuşur ve onu yener. Ceyhun Arap, kendisini kim yenerse kızı Güllübal'ı onunla evlendirecektir. Köroğlu'nun oğlu Hüseyin Bey, Ceyhun Arap'ı yener ve Köroğlu'nun “Bir yiğit ki sana boyun eğerse / Kılıcı dayayıp kesici olma” nasihatini uyup onu öldürmez. Ceyhun Arap da kızı Güllübal'ı Hüseyin Bey'e verir. İki genç evlenirler. Fakat gerdek gecesi Hüseyin Bey, yatağa bir kılıç koyar ve Güllübal'a “Ben, bir başka kıza âşığım, pir elinden dolu içmişim!” der (Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 135).

Bu durum bizim destan geleneğimi içerisinde yer alan metinlerde de karşımıza çıkan bir husustur. Benzer durum Dede Korkut Hikâyeleri'nde de karşımıza çıkar. Yine

Zeycan'a kavuşan Hüseyin Bey onun dizlerinde uyurken, Ali Bezirgân adında Cihan Şah'ın bir adamı cellâtlarla ve askerlerle çıkagelir. Zeycan, Hüseyin Bey'i uyandırmaya kıyamaz ve bir türkü söyler. Aslında bu motifler Dede Korkut Hikâyeleri'nde de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır.

Sonuçta Köroğlu Destanı'nın Türkler arasında yaygınlık göstermesinin temelinde onun Türklüğün ortak destanı olması yatar. Bugün Türkmenler ve Azerbaycan Türkleri arasında da Köroğlu Destanı oldukça yaygındır. İran'da yaşayan Türkler arasında da Köroğlu çok iyi bilinir, asırlardan beri onun hikâyeleri anlatılır durur.

Köroğlu anlatılarının en uzununu Azerbaycan'da tespit edilmiştir. Bu hususta Faruk Sümer'in şu tespitlerini okuyalım: *"Kör-Oğlu destanı dahi XVII. yüzyılda İran Türkleri arasında da yayıldı ve onlar tarafından da alâka ile karşılandı. O derecede ki onların da milli destanı haline geldi."* (Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 5. Baskı, İstanbul 1999, s. 363).

Fakat burada bizim hocamıza katılmadığımız taraf, Köroğlu'nun 16. Yüzyıl'da ortaya çıktığı ve bunun bir destan mahiyetinde Türkler arasında yayıldığı konusudur. Bizce İran, Türkmenistan, Azerbaycan Türkleri arasında yaygınlaşan Köroğlu, destan kahramanı olan ve Dede Korkut Hikâyeleri içerisinde de kendine bir yer bulabilen Köroğlu'dur. Elbette bu destanlarda Anadolu ve İran coğrafyalarında yaşanan birtakım olaylar da söz konusu edilmiş olabilir. Fakat bu kısımda ele aldığımız Dede Korkut ve Köroğlu bahsi bize bunların ortak destanî anlatılardan olduğunu düşündürmektedir.

HİKÂYE KAHRAMANI KÖROĞLU

Destandan halk hikâyeciliğine geçiş ürünü olarak karşımıza çıkan Köroğlu anlatıları yüzlerce yıldan beri “halk hikâyesi” olarak yaşamış ve günümüze kadar gelmiştir. Bu hikâyeler çeşitli âşıklar tarafından ilavelerle yaşatılmıştır. Köroğlu’nun koçaklarıyla beraber anlatıldığı bu hikâyelerin bazı araştırmalarda yirmi dört kol olarak günümüze ulaştığı ifade edilir. Bu yirmi dört kolu birden bilmek âşıklık geleneğinde çok önemli kabul edilmiştir. Köroğlu’nun günümüzde bile yeni hikâyelerinin ortaya çıkmasında bu durumun etkili olduğunu düşünüyoruz. Kendisinden Köroğlu hikâyeleri derlenen Erzurumlu Behçet Mahir’in on dört Köroğlu hikâyesi bildiği tespit edilmiştir.

Aslında Köroğlu deyince akla bu hikâyelerdeki kahraman gelir. Gücünü mitolojik tarafından alan bu hikâye kahramanı Köroğlu’nun maceraları tarih boyunca geniş bir coğrafyada anlatılmış ve bu hikâyeler yayılmıştır. Dolayısıyla o hem çok sevilmiş hem de birçok yer, şehir ve ülke tarafından kabullenilmiştir. Burada biz de herkes tarafından bilinen ve kabullenilen Köroğlu’nun bu yönü üzerinde durmak istiyoruz.

Köroğlu’nun Bolu beyi ile arasında yaşanan hadiseler Pertev Naili Boratav’ın kitabında “Elâziz Rivayetleri” başlığı altında verilmiştir (Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 208 vd.).

Köroğlu’nun babası Bolu beyinin yanındadır. Bir gün Bolu beyi adamlarına kendilerine namılı bir at getirmeleri için izin veriyor. O da cins atların bulunduğu Sultan Hanı’na geliyor. Kendisi aslen Türkmen âşiretlerinden biri-

sinden olduğu için buradaki at sürülerine bakıyor. İlk karşılaştığı at sürüsünden zayıf, çelimsiz bir tay alıyor. Daha sonra karşılaştığı başka bir at sürüsünün sahibiyle anlaşır atları Tuz Gölü'ne sürüyor. Bir at kurtuluyor ve diğerleri ölüyor. Onların da parasını verip Bolu'ya dönüyor. Bolu beyi, getirilen atları görünce küplere biniyor ve öfkeyle Koroğlu'nun babasının gözlerini kör ettiriyor. Atları da verip o zamanlar on beş yaşında olan oğluyla beraber köyüne gönderiyor. Koroğlu'nun babası çok iyi bir seyistir ve atlardan çok iyi anlamaktadır. Oğluna verdiği talimatlarla bu iki tayı çok iyi yetiştiriyorlar. Zamanla Bolu beyi bu atların namını işitiyor. Koroğlu'nu çağırıp atları istiyor, bir de tehdit ediyor. Koroğlu bir şey demeden çıkıp gidiyor. Çıkıp giderken bir köpek görüyor. Başka köpekler de buna hücum ediyorlar. Bu köpek de sırtını duvara verip mücadele ediyor. Koroğlu da "Bu köpek bile kendini savunmak için mücadele ediyor. Ben de arkamı dağlara veririm. Bunlar da bana bir şey yapamazlar!" diye düşünüp mücadele etmeye karar veriyor. Köyüne gelen Koroğlu fikrini babasına söylüyor. Hayvanlara binip gidiyorlar. Bolu beyi bunların ardından atlılar salıyor. "Ya ölüleri ya dirileri gelecek!" diye emir veriyor. Bunun üzerine bir kovalama başlıyor. Koroğlu bunları ardında görünce babasıyla ikisi arasında şöyle bir konuşma geçiyor:

"Biraz sonra Koroğlu babasına diyor ki: 'Arkamızda Bolu Beyinin adamları geliyor.' Babası: 'Bak yavrum; bize yakın olan hayvanın rengi nasıldır?'-'Baba, bir kır hayvanlı.'-'Öyle ise oğlum, çamurlu bir yere hayvanlarımızı sür; zira kır hayvan çamurlu yerde yürüyemez.' Çamurlu bir yere sürerek geçiyorlar; kır hayvandan aralanıyorlar. Tekrar bir atlı yetiştiriyor.

*Kör soruyor. 'Rengi ne?'-'Al!'-'Öyle ise dikenliğe sür; al naziktir, dikenden geçemez.' Ondan kurtuluyorlar. Biraz daha gittikten sonra bir hayvanlı daha yetişmek üzere olduğunu oğlu haber veriyor. Kör: 'Rengi nasıl?'- Oğlu 'Yağız!'- 'Öyle ise sarp kayalıklara sür; zira yağız aksi olur. Kendisini bir yere çarparak helak olur.' Hayvan hakikaten kayalara kendisini çarparak helâk oluyor. Biraz daha gidiyorlar. 'Bir hayvanlı daha geliyor. Rengi doru.'- 'Öyle ise oğlum, onun elinden kurtuluş yoktur. Sür suyu geçelim!' Sudan geçerler. Doru hayvanlı yetişir. Âma o zaman: 'Allah aşkına biraz dur, bir şey söyleyeceğim.' der. Tabii kendileri suyu geçtiler. Doru hayvanlı suyun içinde hayvanın başını çekti. Bir dakika bekler beklemmez, hayvan çatladı, bu suretle kurtuldular." (Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 209).*

Bundan sonra Köroğlu, babasıyla beraber dağda yaşamaya başlamıştır. Bu anlatılar Pertev Naili Boratav'ın kaydettiği Elaziz Rivayetleri'nin ilkinde geçiyor. İkinci rivayette Köroğlu babasının yetiştirdiği atı alarak Bolu'nun Köroğlu zirvesine çıkmış. Burada kendisine bir ev ve hayvanına ahır yapmış. Yine bu rivayette Köroğlu'nun Ayvaz'ı yanına alması bahsi de işlenmektedir.

Köroğlu bu hikâyelerde kervanları basan, yol kesen, Çamlıbel'de kendi hükmünce ferman yürüten, koçaklarıyla beraber zevk ve safa içinde yaşayan biri olarak görülmektedir. Bütün bunlara rağmen Köroğlu'nun varlığının sebebi ve hikmeti halka yardım etmek, zorda kalanların elinden tutmaktır. Halk ona bu görevi yakıştırmıştır. Hikâyelerde ve destanlarda onun bu yönünün öne çıkarıldığı görülmektedir. Ümit Kaftancıoğlu'nun derlediği "Kamber Kolu"nda Köroğlu'nun dilinden şunlar söylenir: "Köroğ-

lu'nun varlığının hikmeti nedir? Yardımcı olmak. Ben kimler için dağ başı tutmuşum? Kimsesizlerin, yalnızların, yoksulun, kolu kısıların hakkını uzun kollulardan almak için..." (Ümit Kaftancıoğlu, *Koroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 264).

Onun adına söylenen şu dörtlüklerden de bunu anlıyoruz:

Gel gel Ayvaz yavru sana söyleyim
Köse Emmim ağlayana değmesin
Azan düşmanların cezasın versin
Kollarını bağlayana değmesin
Ne acıdır zalim düşman tuzağı
Düşen bilmez yakın ile uzağı
Çimli çayırında Yargan bozağı
Yiğit gibi çağlayan değmesin
Boyun eğenlere kılıç vurulmaz
Kalender insanın kalbi kırılmaz
Düşmanın altına halı serilmez
Yüreğini dağlayana değmesin

(Ümit Kaftancıoğlu, *Koroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 334)

Koroğlu Hikâyeleri, Özbekistan'dan Rumeli'ye çok geniş bir sahada birçok millet tarafından kabul görmüştür. Bu hikâyelerde destandan halk hikâyeciliğine geçişin çok belirgin izleri görülür.

Bazı anlatılarda Koroğlu, ölmez, yenilmez ve tehlikelerden olağanüstü bir şekilde sıyrılmasıyla aslında destanla beraber ideal hâle getirilen mitolojik bir kahraman esintisi

taşır. Fakat hikâyelerde artık o keleşlerine söz geçiremeyen, bazen Köse Kenan gibi koçaklarına yenilen, Çamlıbel'e uğrayan kervanlara baskın verdiği zor durumda kalabilen bir kişidir artık. Burada Köroğlu, bir destan kahramanı değil artık bir hikâye kahramanıdır. Onun hikâye kahramanı olması artık ideal ve mitolojik bir mevkiden düşüp âşıkların ve belli ideolojilerin istediği gibi şekillendirdiği ve yorumladığı “halk kahramanı” seviyesine indirgenmesine zemin hazırlanmıştır. Köroğlu'yla ilgili birçok yorumun, onun farklı yerlerce sahiplenilmesinin, bazen de yeni ideolojilerin onu eskiye karşı bir silah olarak kullanmasının temelinde bu yatar. Özellikle SSCB döneminde mitolojik kahraman veya halk hikâyesi kahramanı Köroğlu'nun işçi sınıfının lideri gibi de gösterilmesi aslında destandan “yontma” bir Köroğlu tasavvuru için oldukça ideal bir örnektir.

Köroğlu hikâyeleri özellikle âşıklar tarafından anlatılan ve yüzlerce yıl yaşayan metinlerdir. Bunlarda elbette bu hikâyeleri anlatan âşıklar tarafından çeşitli ilaveler yapılmış olması da söz konusudur. Bunlar içinde ilk ve en eski yayın Fuzuli Bayat'ın bildirdiğine göre İran ve Kafkasya'da on üç yıl kalan A. Chadzo'nun, Âşık Sadık adlı bir âşıktan derlediği Köroğlu Destanı'dır. Bu kabul edilen “ilk sistemli Köroğlu derlemesi ve yayınıdır.” (Fuzuli Bayat, *Köroğlu Şamandan Âşıka Altan Erne*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 103).

KÖROĞLU HİKÂYELERİ'NDE MASAL ÖGELERİ

Koroğlu hikâyeleri, Anadolu'da ve Türklerin yaşadığı yerlerde yüzlerce yıldan beri anlatılmaktadır. Bu hikâyelerin destan kökenli olduğu bugün rahatlıkla kabul edilebilecek tespitlerdendir. Fakat Koroğlu anlatıları, destandan halk hikâyeciliğine geçiş süreci yaşamıştır. Bu anlatılar zaman zaman masal olarak veya masal motifleriyle de karşımıza çıkmaktadır. Benzer durum Dede Korkut Hikâyeleri'nde de karşılaştığımız hususlardan birisidir.

Koroğlu'nun anlatılarındaki masal unsurlarıyla ilgili dikkat çeken hususlardan birisi kırk sayısı ile ilgilidir. Mesela Koroğlu'nun kırk koçağı vardır. Onlarla yer, içer, gezer, düşmanlarla savaşır ve Çamlıbel'e geri döner. Bu kırk sayısı "Silistrelili Hasan Paşa ile Koroğlu" kolunda da karşımıza çıkar: *"Koroğlu'nun iki odası vardı. Biri dem odası, biri gam odasıydı. Dem odasında yenir içilirdi, eğlenilirdi. Gam odası, üzüntü, tasa, yas, yenilgi odasıydı. Hangisine girilse kırk gün kalınırdı orda."* (Ümit Kaftancıoğlu, *Koroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 72).

Silistrelili Hasan Paşa kolunda yine Koroğlu'nun Kırat'ı kurtarmaya giderken söylediği şu sözlerinde de bu masal motiflerinin izleri görülür: *"Çamlıbel'i size, sizi Çamlıbel'e emanet ettim. Birbirinizi koruyun keleşlerim! Beni kırk günecek bekleyin. Eğer kırk günün bitiminde gelmezsem, kırkınıc akşam bir şerbet için, erenler pirlir adına. Beni düşünüzde görürsünüz. Ona göre arkamdan gelirsiniz, ya da ona göre iş tutarsınız, dedi."* (Ü. Kaftancıoğlu, a. g. e., s. 86).

Köroğlu hikâyelerinde masal unsurları bunlarla sınırlı değildir. Yine “Demircioğlu Kolu”nda geçen şu sözler de birer masal motifi olarak görülebilir: *“Demircioğlu’nun bir düzeni vardı. Parmağındaki yüzüğü ona gizli olayları, keleşlerinden sıkıntı çeken varsa uzaklarda, onu bildirirdi. Eğer yüzüğünün taşı ak pak ise işler yolunda. Yarısı kararmışsa, sıkıntıda bir yiğitlerden biri, hepten kapkara ise ölmüştü.”* (Ü. Kaftancıoğlu, *a. g. e.*, s. 194).

Bunların yanı sıra Köroğlu anlatılarında bazı başka masal unsurlarının varlığı dikkat çekmektedir. Bunlardan biri şöyledir: Çamlıbel’deki Köroğlu, yanında doksan dokuz açacak (anahtar) taşır. Oğlu Hüseyin, Çamlıbel’e gelince bunların ne işe yaradığını sorar. Köroğlu da kardeşi Hasan’ın başına neler geldiğinden bahisle bunları kimsenin bilmemesi gerektiğini söyler. Hüseyin Bey de neticede merak eder. Anahtarları alır almaz hemen sonuncu kapıyı, yani doksan dokuzuncuyu açar ve burada bir sandık görür. Bu sandıkta Tiflis hükümdarı Cihan Şah’ın kızı Zeycan’ın bir resmi vardır. Hüseyin Bey, resmi görür görmez Zeycan’a vurulur. Pirlar tarafından Zeycan da Hüseyin Bey’e aşık edilmiştir.

Bu anlatı aslında masallardaki kırk kapı ve açılmaması gereken kapı motifiyle büyük bir benzerlik göstermektedir. Kahraman, açılmaması gereken kapıyı açar ve bundan sonra başından birçok macera geçer. “Köroğlu’nun Oğlu Hüseyin Bey Kolu”nda da böyle bir durum göze çarpmaktadır. Bu aslında Köroğlu anlatılarının sadece destan geleceğimizden değil masal anlatı geleneğinden de beslendiğini ve bunlardan birçok motifi ve unsuru içinde barındırdığını göstermektedir.

Yukarıdakine benzer bir durum “Koroğlu’nun Oğlu Hasan Bey Kolu”nda da mevcuttur. Çamlıbel’e, babası Koroğlu’nun yanına gelen Hasan Bey’e Reyhan Arap Çamlıbel’i gezdirir. Kırkinci odayı açmaz. Burayı da gezmek isteyen Hasan Bey’e Reyhan Arap “*Nesini gezeceksin? Burada Koroğlu’nun kırık dökük, pash küflü ufak tefeği vardır. Kırk yıldır açılmamıştır, bakılmamış, kim bilir ne koku, ne toz toprak*” (Ü. Kaftancıoğlu, *a. g. e.*, s. 221) diye karşılık verir. Fakat Hasan Bey işkillenir ve müsait bir vakitte anahtarları alıp buraya girmeyi kafasına koyar. Reyhan Arap’tan bir gün anahtarları almayı başaran Hasan Bey, burada bir halı üzerinde Akşehir’de hüküm süren Mirza Han’ın kızı Telli’nin resmini görür ve bayılır. Bundan sonra da onun hikâyesi başlar.

Elaziz Rivayetleri’nde ise Hasan Bey bu odaya girince resmi görür ve oradan ayrılamaz. Babası gelince durumu söyler. İlle de gideceğini ifade eder. Bunun üzerine Koroğlu, başından üç saç teli çekip oğluna vererek şöyle der: “Oğlum, sana yüz tane arkadaş veriyorum. Sen bunlarla git. Başın sıkıldığı zaman bu kılları ateşe at, ben yetişirim.” (Pertev Naili Boratav, *Koroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 212).

Yine “Koroğlu’nun Oğlu Hasan Bey Kolu”nda, Hasan Bey’in tehlikede olduğunun anlatıldığı şu satırlarda da masal motiflerinden faydalandığı görülmektedir: “Koroğlu, Hasan Bey’e, saçının iki telini vermişti, darda, sıkıntıda kalırsa Hasan Bey yakacaktı, Koroğlu yardımda yetişecekti. Hasan Bey unuttu kılları. Ne yaktı, ne de düşünebildi. İlle Koroğlu yüzüğüne baktı bir gün, ne baksın, yüzük

kapkara.” (Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 237).

Burada geçen motiflerin Anadolu’da derlenen bazı masallarda da karşımıza çıkması her zaman muhtemeldir.

Köroğlu anlatılarındaki masal unsurlarından birisi de Keloğlan’ın varlığıdır. Burada Keloğlan, masallardaki gibi kıvrak zekâsıyla kendini türlü tehlikelerden kurtaran ve bazı kimselere üst çıkan biri değil; daha çok Köroğlu’nun karşısında olan kimselerin yanında duran ve bazen de masum insanlara oyun kuran biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köroğlu hikâyelerinde karşılaştığımız bir diğer masal unsuru Âb-ı hayat’tır. Bilindiği gibi bu su, içene ölümsüzlük vermektedir. Köroğlu bu sudan içmemişse de Kırat’a içirmiştir. Bununla ilgili Elâziz Rivayeteleri’nde şu satırları okuyoruz:

“Bir gün Köroğlu ava giderek ok ile iki güvercin vurur. Bunların tüylerini temizler. Ve Çamlıbel’den akan suyun çıktığı yerde yıkar. Ve Köroğlu’nun hayvanı da bu sudan içer. Kuşları yıkaması hitam bulur bulmaz güvercinler canlanıp uçarlar. Ve orası hikmeti İlâhî’den kırk parçaya (bin parçaya) bölünür; bu suretle o su kırk yerden çıkmaya başlar. Bu Abu-hayat Muş vilayetinde Bin-Göl yaylasında imiş. Sonra Köroğlu’nun filan içeceği için Allah bin parça etmiş. Şimdi oradan çamur ve toprak alıp ilaç ederlermiş. Köroğlu bu hali babasına nakleder. O da: ‘Oğlum o sudan sen de içtin mi?’ der. ‘Hayır, ben içmedim, atım içti.’ Der. Babası o vakit o suyun Abu-hayat olduğunu söyler. Suyun yanına vardıkları zaman su kırk yerden akar görürler. Bunun için Köroğlu’nun Kır Atı elan sağdır derler. Her sene bir kerre satılır derler.” (Pertev

Naili Boratav, *K roĝlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 209).

Pertev Naili Boratav'ın kaydettiĝi Elaziz Rivayetleri'nde K roĝlu bir Türkmen kızıyla evlenir. Fakat kendisi  amlıbel'e gider. Türkmen kızının bir oĝlu olur ve adını Hasan Bey koyar. Hasan Bey, emsallerinden yiĝit ve zaman zaman insanlarla kavga eden bir mizaca sahiptir. Neticede bir gün bir  ocuĝun başını yarar ve öfkeyle gelen anası da ona hakaret eder. Hasan Bey, bunun üzerine babasını merak eder ve anasından her şeyi  ĝrenir. Hasan Bey babasının yıllar önce kendisi için bıraktıĝı pazubendi ve kılıcı alır, ata biner ve yola çıkar. Aslında babasız büyüyen  ocuĝun babasını bulmak için bir yolculuĝa çıkarılması motifi bizim Dede Korkut Hikâyeleri'nde zaman zaman karřılařtıĝımız bir husustur. Bu durumla aynı şekilde masallarda da karşılaşmak mümkündür. K roĝlu hikâyelerindeki masal ögelerinden birisi olarak bunu da burada zikredebiliriz.

KÖROĞLU VE DAĞLAR

Köroğlu Destanı'nın ve hikâyelerinin en can alıcı noktalarından birisi dağlardır. Köroğlu ve koçakları dağları mesken tutmuştur. Buralarda yaşarlar. Dağların onlar için çok önemli bir yeri vardır. Çardaklı Çamlıbel, dağların zirvelerine yapılmış bir saraydır. Onun şiirlerinde zaman zaman ele alınan dağlar bu açıdan dikkat çekmektedir. Köroğlu'nun,

Iraktan özendim geldim
 Çevre yanın meşe dağlar
 Ayvaz'ım almaya geldim
 Laleli, sümbüllü dağlar
 Gitmez, karşımda durursun
 Elimde küllî varımsın
 Ensemde kafadarımsın
 İş düşecek başa dağlar
 Özengimi gerdim durdum
 Beyleri mürvetsiz buldum
 Ben sana arkamı verdim
 Neyler bana paşa dağlar²

diye devam eden şiiri zirvelerinde Köroğlu'nun yaşadığı dağları haber vermektedir. Köroğlu, dağları çok sevmektedir. Bir şiirinde onlara seslenirken onun tok ve güçlü sesi zamanı aşp gelmektedir:

Hemen Mevlâ ile sana dayandım
 Arkam sensin kal'am sensin, dağlar hey

² Burada değerlendirilen şiirler şu kaynaktan alınmıştır: Cahit Öztelli, *Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*, Özgür Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1997.

Yoktur senden gayrı kolum kanadım
Arkam sensin, kal'am sensin dağlar hey

Türk Edebiyatında en güzel dağ şiirleri herhalde Köroğlu'nun dilinden söylenmiştir. Onun aşağıdaki şiiri bu açıdan oldukça güzeldir:

Çıktım şu âlemi seyran eyledim
Açılmış baharı, gülü dağların
Sökülmüş bendleri, cûşu yenilmez
Çağlayuben akar seli dağların
Yiğit atına binmese yakınır
Yüreğinde olan elbet çekinir
Kar yağar da dört köşesi yekinir
Yol vermez aşmağa yeli dağların
Aslanı, kaplanı yanar, yorulur
Şikâr almış alçağına dolanır
Yel estikçe safasından salınır
Aheste aheste dalı dağların
Ben kâmilim zerresine ermişim
Baharında gonca gülün dermişim
Mürvetsiz beylerden eyi görmüşüm
Yiğidi yaldırır alı dağların
Köroğlu eydür, sende tasa olmaz
Yüreğinde aşkı olan yenilmez
Çok döğüşler olur, kimseler bilmez
Söylemeye yoktur dili dağların

Köroğlu ve dağlar arasındaki ilişki, destan metinlerinde zaman zaman karşılaştığımız bir husustur. Bunlardan biri Türkmen Goroğlu Destanı'nda geçer. "*Kahramanın öldüğünü zanneden dağlar dumana bürünür. Goroğlu, dağlara*

'kardeşim' diye seslenir. Goroğlu'nun sesini işiten dağlardan duman çekilir, çayların suları akmaya, otlar yeşillenmeye, bül-büller ötmeye başlar." (Fuzuli Bayat, *Köroğlu Şamandan Aşıka Altan Erene*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 37).

Bu da Köroğlu'nun dağlarla derin ve mitolojik ilişkisinin bulunduğunu gösteren tipik örneklerden birisidir.

KÖROĞLU'NUN ATI KIRAT

Köroğlu atları pek sevmektedir. Çamlıbel'de tavla tavla Şahbaz atlara seyisler gözü gibi bakmaktadır. Köroğlu hikâyelerinde onun atları zaman zaman kontrol ettiği, bakımsız ve hasta atları istemediği anlatılır. Silistreli Hasan Bey kolunda onun tavlalarından söz edilir. Bu tavlalar öyle büyüktür ki, en uçtaki at bir kuş gibi gözükür.

Bu hikâyelerde atlarla ilgili Türk düŐüncesini yansıtan sözler de nakledilir. "Köroğlu'nun OĞlu Hüseyin Bey Kolu"nda Hüseyin Bey atı Kamertay'dan kardeş diye söz eder. Bu da göstermektedir ki, Köroğlu hikâyelerinde at, kahramana kardeş gibi yakın görülmektedir. Mesela " t yediği günde, at yedi günde..." atasözü atların bakımından doğan tecrübenin ürünü olarak hikâyelerde karşımıza çıkan sözlerdendir.

Tabii, Köroğlu deyince akla doğal olarak onun efsanev  atı Kırat gelmektedir. Kırat, Köroğlu'nun sadık yoldaŐıdır. Her nereye varsa Kırat onunla gider. Köroğlu, her ne pusu kursa yanında Kırat vardır. Köroğlu ona gözü gibi bakmaktadır. Uzun sefere çıktığında Kırat nal düŐürse Köroğlu atından iner ve yaya devam eder yoluna. Kırat yere nalsız basacağına başıma bassın, diye düŐünür Köroğlu. Kırat, Köroğlu'nun sadece atı değil, ismiyle cismiyle onun dostu, arkadaŐıdır.

Köroğlu'nun Şu Şiiri Kırat'ın methinde söylenen ve bir at için belki makamla okunan methiyelerden birisidir:

G z n  sevdiğim Kırat
Sana uzun yol olaydı
Şöyle elek, selesi sık
Boynu selvi dal olaydı

Fânîsin hey dünya fânî
 Esirin eyledin beni
 Yüzdürmeye Kırat seni
 Tuna gibi sel olaydı
 Neslin Düldül, aslın Kırat
 Üstünde alınır murat
 Dal boynunda çift kanat
 Başındaki tel olaydı
 Düldül'e benzettim donunu
 Düşmana uğrattım yolunu
 Görmeğe senin özünü
 Kanber gibi kul olaydı
 Söyle hey Köroğlu söyle
 Kırat'ın methini eyle
 Düşmanı kıracak yerde
 Boz bulanık sel olaydı

(Cahit Öztelli, *Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*, Özgür Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1997, s. 100)

Kırat'ın bazı özellikleri vardır. Silistreli Hasan Paşa kolunda onun bazı özellikleri şöyle anlatılır: “*Kırat'ın ünlü yanları vardı. Köroğlu Kırat'ın yularını, kendi eliyle birine vermezse, Kırat'ı tutmak, dizginini zaptetmek, Kırat'a el vurmak kimsenin ağzının aşı değildi. İkincisi, Kırat; soyundan bir atın yürüyüp gittiği yolu sürerdi. Anası, babası, bacası, kardaşı, yavrusu... Kendi soyundan bir at, bir tay yitse, bir yana gitse, çalıp götürseler, onun izini sürer, kokusunu alırdı.*” (Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 70).

Kırat, Köroğlu için çok şeydir. Onu birçok defa ölümden kurtaran, maksadına erdiren, ovalarda kuş gibi uçan

hep bu Kırat'tır. Silistrelî Hasan Paşa ile Koroğlu kolunda Keloğlan Kırat'ı alıp giderken dayanamayan ve onun gidişini görmemek için arkasını dönen Koroğlu, atı için iki de şiir söyler. Bunlardan birisini aşağıya kaydediyoruz:

Kıratı besledim körpe
 Hay edende çıkar sarpa
 Her öğünde on tas arpa
 Dolu yemler erzanındır
 Besledim bin heves ile
 Girdim meydana bahs ile
 İçi kalaylı tas ile
 Soğuk sular erzanındır
 Koroğlu der ohlarının
 Döğüşürdüm çohlarının
 Başı polat mihlarının
 Gümüş nallar erzanındır

(Ümit Kaftancıoğlu, Koroğlu Kol Destanları, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 80)

Bir başka rivayette yer alan şu mısralar da Kırat'ı anlatan en güzel ifadeler olarak okunabilir:

Alım Kırat gülüm kırat
 Sana binen alır murat
 Hak emriyle yeşil kanat
 Taşlar yollar erzanındır
 Çöl ovalar erzanındır

(Pertev Naili Boratav, *Koroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 234)

Kırat'ın kaçırılması Çamlıbel'de bir yas havası meydana getirir. Aslında Koroğlu'nun keleşleri de Kırat'ın varlığını en az onun kadar gerekli görmektedirler. Kırat, adeta Kö-

roğlu hikâyesinin ruhudur. Kırat olmadan ne Köroğlu vardır ne Köroğlu hikâyeleri... Arkada, Köroğlu ve keleşlerinin varlığına anlam katan bu Kırat olgusu başka bir hikâyemizde böylesine güçlü bir şekilde öne alınmış mıdır, bunu bilemiyorum.

Köroğlu ve Kırat birbirine çok bağlıdır. “Silistreli Hasan Paşa Kolu”nda, Kırat’ın kaçırılması üzerine onu bulmak için yollara düşen Köroğlu, bir seyis ve baytar gibi görünerek yanına hiç kimseleri yanaştırmayan Kırat’a yaklaşır. Kırat, doğru dürüst beslenmediği ve yanına kimseyi yanaştırmadığı için bir deri bir kemik kalmıştır. Köroğlu ona “gelen öz kardaşındır” diye hitap eder.

Öyleyse Köroğlu ve Kırat burada birbirini tamamlayan iki kahraman olarak öne çıkmaktadır. Benzer bir durumu Dede Korkut Hikâyeleri’nde Salur Kazan’ın atına hitap ederken “Gardaşım demeyim sana gardaşımdan yeğ!” sözlerinde buluruz. Ayrıca Köroğlu Kırat’a her bindiğinde eline sazını alır ve bir türkü söylemektedir. Bunu Silistreli Hasan Paşa kolunda geçen “Köroğlu Kırat’a binince hemen bir türkü söylerdi.” (Ü. Kaftancıoğlu, *a. g. e.*, s. 96) sözlerinden de anlıyoruz.

Silistreli Hasan Paşa kolunda, Hasan Paşa sevdiği Menzil Hanım’ı almak için bin türlü yoldan Kırat’ı ele geçirir. Fakat Köroğlu alıp kaçar ve kalenin bedenlerinden Tuna’ya atlar. Kaleden Kırat’ın bedelini sorup onu bu yolla elde etmeye çalışan Hasan Paşa’ya Köroğlu şu cevabı verir:

Kırat değerini sorarsın kaç
Seksen bin tümene hele de vermem
Seksen bin ak kuzu kıvrımlı koça
Seksen bin haznelik pula da vermem

Seksen bin yiğide seksen bin ata
Seksen bin ülkeden gelen berata
Seksen bin sabana seksen bin çifte
Seksen bin koşumluk mala da vermem
Köroğlu'm sözünü duyurur size
Seksen bir nahırdan gelen öküze
Seksen bin geline, seksen bin kıza
Seksen bin boşanmış dula da vermem
(Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür
Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 99)

Köroğlu'nun Kırat'ı için yazdığı manzumelerin en güzelinden birisi de herhalde aşağıdaki şiiirdir:

Yaşa benim Kırat'ım yaşa
Dahi neler gelür sağ olan başa
Beş yüz atlı oldu bozduğum Paşa
Kızıl alma gözlü Kırat'ım benim
İlk akşamdan taktım yemini
Öfkesinden küt küt gever gemini
Üstüne binenler sürsün demini
Kızıl alma gözlü Kırat'ım benim
İnişe gidince ceyran inişli
Yokuşa gidince keklik sekişli
Kara kuş oyunlu bozkurt bakışlı
Kızıl alma gözlü Kırat'ım benim
Çamlıbel'den aştığımı görmüşler
Kırat'ımın sekişinden bilmişler
Şu gelen Koç Köroğlu'dur demişler
Kızıl alma gözlü Kırat'ım benim

KÖROĞLU'NUN KOÇAKLARI

Koçak, yiğit kahraman gibi anlamlara gelir. Köroğlu hikâyelerinde onların kahramanlıkları göz kamaştırır. Onlar beylerine sadıktır. Onun emrinden çıkmadan Köroğlu'na hizmet etmeye çalışırlar. Köroğlu zorda kaldığında veya zindana düştüğünde onun kurtarılması genelde bu koçakların sayesinde mümkün olur.

Bu koçakların “keleş” diye adlandırıldığı da olur. Sivas'ta derlenen “Bolu Bey” kolunda Köroğlu'nun koçakları keleş diye adlandırılmıştır. Köroğlu'nun kırk yiğidi, yani kırk koçağı vardır. Bunların ardında destan geleneğinin etkileri olduğu açıktır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde de karşımıza çıkan kırk sayısı burada da Köroğlu'nun koçaklarını ifade eder. Dolayısıyla bu sayı sistemlerinde destan geleneğimizin ta kadim zamanlardan getirdiği sembolik bir durum gizlidir.

Köroğlu koçaklarını çok sevmektedir. Onlardan biri bir sefere çıksa, yola gitse sazını çıkarır ve Köroğlu onlara sazıyla hitap eder.

Köroğlu, koçaklarını pek sever. Bolu Bey kolunda zindana düşen Köroğlu'nu kurtarmak üzere gelen İsabalı adındaki koçağını teşhis etmek üzere söylediği aşağıdaki manzumesinde onun bu sevgisi sezilmektedir. Koçakların bazılarının adının anıldığı bu manzumeyi buraya kaydetmek istiyoruz:

Bugün keleşlerim yâdıma düştü
Ağalar ağası yanımda gerek
Bir büküşte yedi giyim nal kıran
Koçak Demircioğlu yanımda gerek

Nice ordu bozmuş, eli beratlım
Çintiyan kılıçlım, gök Arap atlım
Böbür aslan huylum, kaplan sıfatlım
Şimdi Köse Emmim yanımda gerek
 Öz özüne Gürcistan'ı batıran
 Bağdat'tan Basra'dan avın getiren
 Kendi bir han oğlu Mısır'doturan
 Bıyıklı Yusuf'um yanımda gerek
Tek başına ordulara saldıran
İran şahın bayrağını yolduran
Şeşber vurup bedenleri böldüren
Kiziroğlu Mustafa'm yanımda gerek
 Derya atı biner demir donludur
 Meydana girende aslan canlıdır
 Aslını sorarsan Dağıstanlıdır
 Şimdi Kocabey'im yanımda gerek
İstek ile öz zevkini yetiren
Bir tek günde Gürcistan'ı batıran
Dört yüz sonaları birden getiren
Celali Mehmet Bey yanımda gerek
 Kimsenin halinden derdinden bilmez
 Padişah'tan ferman olsa dinlemez
 Yüz bin ordu gelse var mısın demez
 Şimdi Reyhan Arap yanımda gerek
Köroğlu'm zindanda söyler edalı
Ayvaz'ı görmezsem olurum deli
Hezeran kılıçlı, desti cidalı
Güzel İsabalı'm yanımda gerek

(Ümit Kaftancıoğlu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 47-49)

Köroğlu'nun koçaklarından birisi Demircioğlu'dur. Demircioğlu adına müstakıl bir kol da derlenmiştir. Bu kolda, Köroğlu, Köse Kenan ve diğer keleşleriyle beraber İran'a sefere çıkar. Yolda giderken Kırat nal değiştirir. Köroğlu, mecburen keleşlerinden ayrılır ve Erzurum'a uğrar. Burada bir demircinin yanına gelir ve Kırat'a polat nal kestirir. Bu demircinin bir çırağı vardır. O da başka bir demircinin oğludur. Babası bu çocuk doğarken vefat ettiği için çocuğa Demircioğlu denmiştir. Köroğlu, polat nal kestirene kadar kendisine getirilen nalları eğip бүker, bir kenara atar. Demircioğlu da Köroğlu'nun kendisine verdiği altınların üzerindeki yazıları eliyle siler ve o da onları eğip atar.

Köroğlu bu çocuğun yiğit biri olduğunu anlamıştır, hatta kaçırmayı düşünmektedir. Fakat sefer üzere olduğu için yoluna devam eder. Demircioğlu da Köroğlu'nun zenginliğine ve yiğitliğine vurulmuş, onun keleşi olmayı kafasına koymuştur. Neticede onun yolu üzerinde önüne çıkar. Köroğlu, Demircioğlu'nu alarak Çamlıbel'e gelir. Köse Kenan, ilk başlarda Demircioğlu'nu pek önemsemez ve onu ciddiye almaz. Fakat Âşık Canan adlı İsfahanlı bir âşığın Telli Nigar'dan getirdiği mektubu gören Köroğlu, Telli Nigar'ı getirmeyi istemektedir. Onu getirmek için Demircioğlu gönüllü olur. Köse Kenan başta olmak üzere kimse onun başarılı olacağına ihtimal vermez. Demircioğlu, getirilen kahveye içmeye davranan Köroğlu'nun bileğinden tutar, kahve yere düşer. Fincanın dibinde kalanları silip süpürür ve yola çıkmak üzere hazırlanır. Köroğlu da ona üç telli sazıyla hitap eder.

Köroğlu hikâyelerinde yukarıdakilerden başka olarak zaman zaman ismi anılan koçakların adları şöyledir: Ayvaz, Lelev tl  Kara Usta, Pireboyun, Ceyhun Arap, Kamber, Hoylu, Kocabey, Hendekatlamaz, Dolmag z, Deli Celali, Nalkıran, Kenan Sancaktar...

Köroğlu'nun kocaklarından yukarıda da bahsedildiği üzere Demircioğlu adına müstakil bir kol bulunduğu gibi Kamber'in adına da yine müstakil bir kol bulunmaktadır. Her iki kolda da ko aklar Köroğlu'nun yi itli i ve onları koruması sayesinde onun koçakları arasına katılırlar.

Köroğlu hikâyelerinde bazen Köroğlu'nun d  manlarından biri de onun ko aklarının arasına katılabilmektedir. Kenan Sancaktar bunlardan birisidir.

Köroğlu hikâyelerinde bu koçakların hik yede anlam kazanan ve onların yolunun bir şekilde Köroğlu'yla kesi mesine vesile olan bir i leyi  gizlenmektedir. Pertev Naili Boratav'ın kitabına aldığı ve geneli manzum metinlerden oluşan "Maraş Metinleri"nde Reyhan Arap, Köroğlu'nun babası Deli Yusuf'la mücadele eder. Hatta neredeyse onu alt etmek üzeredir. Köroğlu'nun Tiflis N shas'ında anlatılan Reyhan Arap'la ilgili Fuzuli Bayat, şunları söyler: "*Tiflis Nüshası'nda Arap Reyhan, Köroğlu'nun sevimli sakisi olan Eyvaz'ın dayısı ve kahramanın dostudur. Hatta Köroğlu zor anlarda Arap Reyhan'ı yardıma çağırır.*" (Köroğlu  amandan A ıka, Altan Erene, Akçağ Yayınları, Ankara 2011, s. 134).

Dolayısıyla bu hikâyelerdeki koçakların her birinin bir hikâyesi vardır. Bazı anlatılarda onların Köroğlu'na nasıl katıldığı anlatılır. Ko aklar, Köroğlu hikâyelerinin en önemli unsurlarından birisidir.

KÖROĞLU'NUN SÂDİK DOSTU: AYVAZ

Köroğlu'nun en yakın dostu, koçakları içinde kendisine ayrı bir önem verdiği kahramanlardan birisi Ayvaz'dır. Onların destansı arkadaşlığı ve birlikteliği birbirinden hiç ayrılmayan insanları ifade eden "Bir Köroğlu bir Ayvaz!" deyiimiyle beraber dillerde yaşamaktadır.

Köroğlu Destanı'nın kollarında onun Ayvaz'ı ne kadar sevdiği anlaşılmaktadır. Köroğlu'nun bu sevgisini dile getiren ve Ayvaz için söylediği birçok manzume bulunmaktadır. Bunlardan birini örnek olarak aşağıya kaydetmekteyiz:

Benden selam eylen Bolu Beyine
 Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi
 Muhabbeti düştü gönlüm evine
 Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi
 Eğerleyip Kır Atıma binmeden
 Alayları bölük bölük bölmeden
 Bolu şehri ataşlara yanmadan
 Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi
 Şimdi Kır Atıma biner aşarım
 Kara Deniz gibi kaynar coşarım
 Sinesine eğri kılınç döşerim
 Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi
 Gürzün kösteğini kola takmadan
 Koç Kır Atı sağa sola yıkmadan
 Bolu şehrin ataşlara yakmadan
 Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi

Ben de Koroğluyum yolum salasın

Koç yiğide arz ettirem sılasın

Depretmeden demir yayın cıdasın

Göndersin Ayvaz'ı göresim geldi

(Pertev Naili Boratav, *Koroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 189)

Ayvaz; Koroğlu'nun can yoldaşı, arkadaşı, meclisinden hiç eksik etmediği kardeşi gibidir. Koroğlu, Ayvaz'a bir kötülük gelmesini hiçbir zaman istemez. Onu sakınır. Fakat "Kocabey Kolu"nda Köse Kenan, Ayvaz'ı Kocabey'le beraber Hezaran Bülbül'ü getirmek için gönderir. Koroğlu onu göndermek istemez, Ayvaz da gitmek istemez ve gözlerinden birkaç damla yaş dökülür. Koroğlu da ona şöyle der:

Yaş getirme ela göze

Canım Ayvaz'ım ağlama

Tanrı yardım eder size

Benim Ayvaz'ım ağlama

Yiğitler savaşa gider

Erkek olan etmez keder

Başa gelen takdir kader

Han'ım Ayvaz'ım ağlama

Koroğlu'nu salma gama

Kocabeyim bakar sana

Gözler dönmüş kızıl kana

Canım Ayvaz'ım ağlama

(Ümit Kaftancıoğlu, *Koroğlu Kol Destanları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. 285)

Köroğlu'nun Maraş söylentisinde Ayvaz ölür. Köroğlu gelir cenazenin başında Ayvaz'a bir ağıt yakar. Ağıt şöyledir:

Baykuş ötsün Çamlıbel'de
 Öldürdüler Han Ayvaz'ı
 Durmam artık ben bu ilde
 Defnettiler Han Han Ayvaz'ı
 Semadan çakıldı direk
 Buna dayanır mı yürek
 Yerde insan gökte melek
 Kıl ziyaret Han Ayvaz'ı
 Aman Döne Ayvaz n'oldu
 Bir kâfire kurban oldu
 Ciğer şişte püryan oldu
 Al' gittiler Han Ayvaz'ı

(Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984)

Bütün bu manzumelerden ve hikâyelerden anlaşıldığı kadarıyla Ayvaz, Köroğlu'nun can yoldaşı ve en sevdiği koçağı durumundadır.

KÖROĞLU'NUN ETKİLERİ

Koroğlu'nun Anadolu'da çok belirgin izleri vardır. Bunu özellikle yer isimlerinden hareketle söyleyebiliriz. Bugün Anadolu'da dağlar, tepeler, beller, yerleşim yerleri onun adına izafe edilmektedir. Bu durum Koroğlu adını taşıyan birden fazla kişinin bu yerlerde yaşamış olduğunu gösterebileceği gibi Koroğlu'nun Anadolu'daki faaliyetlerine de işaret ediyor olabilir.

Koroğlu, çok sevilmiş bir kahraman olarak hikâyelerde öne çıkar. Bugün özellikle yer isimlerinde, kurum ve kuruluş isimlerinde onun isminin ısrarla yaşatıldığını görürüz. Bunun sebepleri üzerinde uzun uzun durulması mümkün olmakla beraber Behçet Mahir anlatısında karşılaştığımız şu hikâyeye Koroğlu'nun neden bu kadar çok sevildiğini açıklamaktadır. Aslında bu alıntı Koroğlu'nun Anadolu'da neden bu kadar sevildiği ve kabullenildiği sorusunun bir cevabıdır. Bu satırlarda onun yüzlerce yıldan beri sahiplenilmesinin temelinde destanî yönüyle beraber hikâyelerde gizlenen kahramanlık, yiğitlik, mazlumun yanında yer alma hasletlerinin de etkili olduğunu göstermektedir:

“Koroğlu ileride giderken o tepeyi aştılar, çukurluk, baktı ki; orda bir ihtiyar adam, bir de kadın; yine bir tarla biçiyor... Meğer bu ihtiyar yine bir orak atıyor, çıkıyor, Bağdat'a doğru bakıyordu. 'Baba bu tarla senin mi, yoksa günlükçü müsün?' dedi. 'Benim derviş baba.' Koroğlu sordu: 'E, niçin biçmior-sun?' 'Bire derviş, geç git yoluna. Benim yüreğimin acısına senin de beni söyletmen...' Koroğlu baktı ki, ihtiyar gözlerini açtıp yumdukça dolu tanesi gibi yaş döküyor. 'Baba söyle derdini. Elbette bir derman da ben olurum' dedi. İhtiyar: 'Nerden

*olursun benim derdime derman? Tanrı'dan ola, sen nerden olasın derviş? Koroğlu'nun yedi koçağı işittim bugün ya da yarın darağaştan asılacak. Bunların asılması bana o kadar efkâr veriyor ki, bunların asılmasına karşılık, bunların öldüğünü istemiyorum. Eğer kabul etseler bunların yerine ben öldüğümü istiyorum' dedi. Koroğlu: 'Baba, ola ki Koroğlu'nun iyiliğini görmüşsün gayretini çekiyorsun.' Ne Koroğlu beni tanır, ne ben Koroğlu'nu tanırım. Ama, öyle bir arslan parçası, kırk yıla bir ana bir baba yetiştiremez. Bunların yiğitliğine acıyorum, başka bir şey değil." (Behcet Mahir, *Koroğlu Destanı*, Derleyenler: Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1973, s. 334'ten aktaran H. Seçmen, a. g. e., s. 132-133).*

Bu anlatılan kısım Ümit Kaftancıoğlu'nun derlediği "Demircioğlu Kolu"nda da geçer. Yalnız burada ihtiyar üzüntüsünün sebeplerini uzun uzadıya izah etmez. Koroğlu, kendisinin kim olduğunu açıkladıktan sonra onun keleşleri ihtiyarın tarla işlerine yardım ederler. Sonra da Koroğlu, keleşler ve ihtiyar hep birlikte Demircioğlu'nu kurtarmaya giderler.

Bu hikâye bizce Koroğlu ismi etrafında oluşan büyük ilgi ve sevgiyi açıklamaktadır. Türkler, bu yiğidin nâmında tarihten bu yana Türk'ün şahsında beliren kahramanlığı ve yiğitliği görmüşler, ona sahip çıkmışlardır. Koroğlu bu hâliyle her ne kadar bir eşkıya gibi dağlara çıkmış olsa da aslında o öte yandan yoksul halkın yanında duran ve yine onun içinden çıkıp gelmiş bir kahraman olarak telakki edilmektedir.

Elaziz Rivayetleri'nde geçen şu ifadeler de Koroğlu'nun halk arasında sevilip benimsenmesinin sebeplerinden biri-

sidir: "Zaten nerde bir fakir köylü varsa gelir Köroğlu'nun verdiği para ile idaresini temin ederlermi . Kendilerinin bir m    leri olsa 'Köroğlu'nun verdiği hüküm hüküm-d r.' Derler ve iki kariye (köy) veyahut iki kişi arasında görülecek bir muhakeme Köroğlu'nun huzurunda g r l rm  ." (Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1984, s. 211).

Köroğlu Kol Destanları'nı yayına hazırlayan ve *"A zı-ma lokma götürmeye ba ladığımdan bu yana Köroğlu kula-ğımdadır, y reğimdedir. Küçük bir çocukken, köy d   nlerin-de, 'Köroğlu Oyunu' denen canlandırmaları izledim. Köy oda-larında, büyük evlerde, bütün köy halkıyla Köroğlu anlatan halk ozanlarını dinledim. Kanıma ekmek gibi, su gibi Köroğlu karı tı."* diyen  mit Kaftancıo lu'nun  u sözleri de Köroğlu'nun ismi etrafında çok yaygın ve derin bir kültürün var-lığını bize haber vermektedir:

"Fırsat buldukça Köroğlu anlatan halk ozanlarını dinle-dim. Özel bir ilgim vardı Köroğlu'na. Halk ozanlarından Cevlani, M damı, P nhani, M damo lu, Bayram Köroğlu, Cenani, Zarrafı, Kemali, İlhami, Veli Yayı  b. hem çok ya-rarlandığım hem de çok dinlediğim ozanlardır. Elinizdeki bu çalışmanın, adı geçen ozanların katkısıyla oluştuğu bir gerçek-tir. Ne var ki, benim için bunlar tek kaynak değil. Halktan, ozan olmayan, saz  almayan söz sohbet bilenlerden de çok ya-rarlandım. Babam bile sık sık Köroğlu s yl rdi. Ormana gi-derken, ot taşımaya giderken 'Ben de K ro luyum da da geze-rim / Esen rüzgarlardan hile sezerim" sözleriyle ba layan dörtlükleri karanlığın ortasında, yüce da  ba ında haykırırdı." ( mit Kaftancıo lu, *Köroğlu Kol Destanları*, Kültür Ba-kanlığı Yayınları, İstanbul 1979, s. VII).

Köroğlu, Cumhuriyet döneminde Türk edebiyatçıları tarafından yeniden keşfedilmiş gibidir. Bu konuda Ahmet Kutsi Tecer'in kaleme aldığı Koçyiğit Köroğlu adlı tiyatro bunlar arasında en tanınmış eserlerden birisidir.

Köroğlu'nun mirası önemli ölçüde günümüzde de yaşamakta ve ona sadece Bolu ve Türkiye değil; bütün bir Türk dünyası hatta dünya sahip çıkmaktadır. Burada son ifadelemimizi örneklendirmek üzere 1940'lı yıllardan başlayarak 70'li yılların sonuna kadar kovboy filmlerinden rol alan Amerikalı oyuncu John Wayne'nin sözlerine yer vermek istiyoruz. Wayne, gazeteci Hikmet Feridun Es ile yaptığı bir söyleşide şunları söylüyor: "Benim Türkiye'de çok önemli bir dostum var. Hatta üstadım. Dünyanın en büyük süvarisi." Wayne'nin sözleri karşısında oldukça şaşırان Hikmet Feridun Es onun şu sözlerini hayretle dinliyor: "*O, benim bugün filmlerde yaptığımı, yüzlerce yıl önce yaşayan biri. Dağların atlı bekçisi; Köroğlu. Bugünkü kovboy hikâyelerinin hemen hepsi, bir 'Bolu Beyi ile Köroğlu' öyküsüdür. Utah'taki Salt Lake City Üniversitesi'nde Köroğlu üzerine büyük incelemeler yapıldığını, hatta bir kitabın ders olarak okutulduğunu biliyor musunuz? Bu kitabı Profesör Joseph S. Jacobson yazmış. Benim merakımı bildikleri için bir tane de bana gönderdiler. Ayrıca Köroğlu ile ilgili bir başka kitabı da bizzat satın aldım.*" Wayne, sözlerinin devamında Köroğlu'nun Kıratının birçok kovboy filmindeki "yıldız at" ile benzeştüğünü de ifade eder. ("John Wayne Meğer Köroğlu'ndan Esinlenmiş!" *DİVANKAV Bülteni*, S. 6, Haziran 2003, s. 33).

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Köroğlu, tarihte Dörtdivan'dan dünyaya yayılan ve artık bir değer hâline gelmiş bir kahraman olarak görünmektedir.

SERVET YÜKSEL'İN ŞİİRLERİNDE KÖROĞLU

Servet Yüksel, Koroğlu'nun memleketindendir. Dola-
yısıyla onun şiirlerinde Koroğlu'na, Ayvaz'a ve Kırat'a za-
man zaman tesadüf etmek mümkündür. Bu tür manzume-
leri, Yüksel'in gurbette ne kadar yaşarsa yaşasın doğup bü-
yüdüğü toprakların şairi olduğunu göstermektedir. Şair,
"Koç Koroğlu" şiirinde, bu destan kahramanını müstakil
olarak ve bir koçaklama havası içerisinde işlemiştir:

Gün doğanda Çamlıbeller sislenir,
Ünümüzü yolcu bilsin, yol bilsin.
Dağdan dağa can dostuna seslenir,
Bu destanı mızrap bilsin, tel bilsin.

Güzellerin mavilisi, morlusu,
Yiğitlerde yüreklerin korusu,
Aşk dediğin geçitlerin zorlusu,
Sevdasını bülbül bilsin, gül bilsin.

Koç Koroğlu kıratına binende,
Bir o yana bir bu yana dönende,
Namert korkup kuytulara sinende,
Hilesini sezdiğini yel bilsin.

Bu ahların fırtınası, borası,
Kıran durur, mazlumların yarası,
Gelir elbet zalimlerin sırası,
'Aman' olmaz kılıç bilsin, kol bilsin...

Göz kararır; yaşamaksa ar olur,
Bu meydanlar düşmanlara dar olur,
Cihan mülkü adaletle var olur,
Hüküm veren, kalem kıran el bilsin...

(Servet Yüksel, *Gül Olsun -Şiirler-*, Yüzakı Yayıncılık,
İstanbul 2017, s. 45.)

Bu şiir, Köroğlu'nun destanî hayatına bitişmekte ve kahramanın hayatı sanki bir koçaklamanın sunduğu havayla bütünleşmektedir. Servet Yüksel'in "Köroğlu" başlıklı başka bir şiiri bu konuda yazılanların en güzel örneklerinden birisidir:

Bolu dağlarında bir deli rüzgâr,
 Diyardan diyara koşar Köroğlu
 Mertlik dedikleri mayasında var,
 Er meydanlarında coşar Köroğlu
 Yiğitlerin evi, ocağı dağlar,
 Vefalı dost, anne kucağı dağlar
 Destanlarımızın çiçeği dağlar,
 Toz-duman yollara düşer Köroğlu
 Yeşil yaylaların meralı Kırat
 Nal kıran, hileli edalı Kırat
 Zaptedilmez altın yeleli Kırat
 Beş kale burcundan aşar Köroğlu
 Meşveret meclisi kurulsun Ayvaz,
 Ok atılsın, kılıç vurulsun Ayvaz
 Yoldaşım, derttaşım şen olsun Ayvaz
 Kabına sığmaz hey taşar Köroğlu
 Bolu dağlarında bir ateş yanar,
 Soğuk pınarlardan içer Köroğlu
 Mertlik dedikleri mayasında var
 Türk'ün sinesinde yaşar Köroğlu

(Servet Yüksel, "Köroğlu", *DİVANDER Bülteni*, Y. 1, S. 1, Kasım 1996, s. 10.)

Servet Yüksel zaman zaman şiirlerinde Koroğlu'na yer vermekte, onun ilhamını mısralarına taşımaktadır. “Bolu Güzellemesi” adlı şiirinde Servet Yüksel, Koroğlu'ndan şöyle söz etmektedir.

Yedi iklim dört köşede nidası,
Mor dağlara Koroğlu'nun sevdası,
Destan olmuş Kırat'ının edası,
Ölümüne mertlik koksun niyetin!

Görüldüğü üzere Koroğlu, Dörtdivan'da bir değer olarak yaşamaktadır. Bunu Koroğlu'yla ilgili anlatılardan ve yakın zamanlara kadar güçlü bir gelenek olarak burada yaşamasından ve Dörtdivanlı şair Servet Yüksel'in şiirlerinden anlamaktayız.

ÂŞIK AHMED-İ DÎVÂNÎ DÖRTDİVANLI MI?

Bolu’da yaşamış 18. Yüzyıl mutasavvıflarından ve şairlerinden olduğu tahmin edilen Âşık Ahmed-i Divânî diye bir zat var. Bu zatın elimizde 76 adet şiiri mevcut. Ramazan Sarıççek bu zatın Geredeli ve Yukarı Tekke’de metfun olduğunu tahmin ediyor. Fakat Yukarı Tekke’de metfun Seyyid Ahmed Efendi 19. Yüzyıl’ın sonunda yaşamıştır. Dolayısıyla Âşık Ahmed’in kim olduğu şimdilik meçhuldür.

Bu Ahmed-i Divânî kimdir, ne zaman ve nerede yaşamıştır? Biz eldeki bilgilerden hareketle onun kim olduğuna dair bazı bilgileri ve yorumlarımızı burada paylaşmak istiyoruz.

Öncelikle Ahmed-i Divânî’nin “Sefine” adını verdiği bir eserinin olduğu anlaşıyor. Bu eserde şairin yetmiş altı adet şiiri mevcuttur. Bolulu Mustafa bin İsmail tarafından bu esere “Metn-i Sefine-i Ahmed-i Dîvânî Şerh-i Define-i Emced-i Nev-cüvânî” adında bir şerh (açıklama) yazılmış ve eserin içerisinde Mustafa bin İsmail’e ait bazı başka şiirler de dercedilmiştir. Bu şerhi yazan zatın Sürûrî mahlasıyla manzumeler yazdığı anlaşılmaktadır. Fakat hem şiirlerin hem de bunlara yazılan şerhin sahipleri hakkında elde net bilgi bulunmamaktadır.

Âşık Ahmed-i Dîvânî’nin eserine yazılan bu şerh yayınlanmıştır (Bolulu Mustafa bin İsmail, Metn-i Sefine-i Ahmed-i Dîvânî Şerh-i Define-i Emced-i Nev-cüvânî, Haz.: Ramazan Sarıççek, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara 2014).

Bu çalışmada Âşık Ahmed'in şahsiyeti ve kim olduğu açıklığa kavuşturulamamıştır. Eseri yayına hazırlayan Ramazan Sarıççek, Mustafa Özdamar'ın yine "Âşık Ahmed Dîvânî ve Bolu Rehberi" adlı eserinden hareketle "Âşık Ahmed'in nerede, ne zaman vefat ettiği de bilinmemektedir. Ancak Gerede Yukarı Tekke Camii'in bânisi Ahmed ile aynı türbede medfun olan Seyyid Ahmed Efendi'nin o olduğu tahmin edilmektedir." (s. 17) demektedir.

Bu notun izaha muhtaç bir yanı var. Gerede, Yukarı Tekke'de medfun Seyyid Ahmed Efendi, babası Halvetî şeyhi Abdullah Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Geredeli Abdullah Efendi Hicrî 1267, Milâdî 1851-52'de, oğlu Seyyid Ahmed Efendi ise 1915 senesinde vefat etmiştir (Geniş bilgi için bkz.: Yasin Şen, Geredeli Abdullah Efendi, Gerede Belediyesi Yayınları, Gerede 2022, s. 45).

Dolayısıyla bu şiirlerin şairiyle bahsi geçen türbede yatan zatın aynı kişi olması imkânsızdır. Âşık Ahmed-i Dîvânî'nin en azından 1700'lü yıllarda yaşadığı bilindiğine göre araştırmacıların bu mutasavvıfları birbiriyle karıştırdığı anlaşılmaktadır.

Âşık Ahmed-i Dîvânî'nin şiirlerine yapılan söz konusu şerh, eserdeki kayda göre 22 Eylül 1783 (Hicrî 24 Şevval 1197) tarihinde bitirilmiştir (Ramazan Sarıççek, aynı eser, s. 12).

Buradan anlaşılacağı üzere Gerede Yukarı Tekke'de medfun Seyyid Ahmed Efendi'yle Âşık Ahmed-i Dîvânî'nin arasında pek bir ilgi kurulamamaktadır.

Peki, o zaman kimdir bu Âşık Ahmed-i Dîvânî?

Şifahî kaynaklardan edindiğimiz bilgiye ve yayınlanan bir yazıya göre Dörtdivan'ın Yukarıdöğeri Köyü'nde bir

Şih Ahmed Efendi vardır. Bu Şih Ahmed Efendi'nin Bolu-Tekkeköy'de bulunan tekkeyle bir ilgisi olmakla beraber bu durum net değildir. Aşağıdöğer Köyü'nden Ethem Canalp'ın (d. 1949-Aşağıdöğerli-Emekli) bize naklettiğine göre Tekkeköy'e geçmişte Yukarıdöğer'den hizmet ehli bazı dervişler gidermiş. Gider, orada kalır ve hizmet ederlermiş. Yukarıdöğer Köyü'nden ve Bekirgil sülalesinden olan Şih Ahmed Efendi'nin de Tekkeköy'e giderek burada derviş olduğu ve hizmette bulunduğu tahmin edilmektedir.

Şih Ahmed Efendi, Dörtdivan'ın Döğer Köyü'ndendir ve Bekirgil sülalesine mensuptur. Şih Ahmed, köyde pek istenmemiş. O da köyden çıkarak Aşağıdöğer Köyü'nün yukarısında bir yere gelmiş, çadır kurup yerleşmiş. Yukarıdöğerliler onu burada da istememişler. Şih Ahmed Efendi bunun üzerine Mursallar civarına gelmiş. Burada Dedenin Suyu, Asa Suyu ve Ayvadibi Şifalı Suyu olarak bilinen su bir rivayete göre onun asasını yere vurmasıyla ortaya çıkmıştır. Şih Ahmed Efendi, buradan kalkarak Tekkeköy'e gelmiş. Burada kalarak yine burada vefat etmiş ve köye defnedilmiş. Yukarıdöğerli köylüler Bolu-Tekkeköy'de asker mezarı olarak bilinen ve üzerine türbe yapılan mezarın Şih Ahmed Efendi'ye ait olduğunu söylemektedirler.

Burada Ümmî Kemal'le ilgili anlatıların Şih Ahmed Efendi'ye de mâl edildiğini görmekteyiz. Bir dedenin çadır kurması ve Yağbaşlar'da istenmemesi ve asasını yere vurarak su çıkarması konusu Ümmî Kemal hazretleri için de anlatılmaktadır.

Aşağıdüğer ve Yukarıdüğer köyleriyle ilgili bir yazıda Şih Ahmed Efendi'nin bir kılıcının hâlen bu ailede olduğu kayıtlıdır. Bu yazıda bu kılıçla ilgili şu satırlar yer almaktadır:

“Bekirgil ailesinden birisi bu kılıcı vaktiyle köyden geçmekte olan koyun tüccarına bir koyun karşılığı satar. Tüccarlar köyün çıkışındaki alanda konaklarken kılıç harekete geçip kesme tehdidinde bulunur. Bunun üzerine kılıcı aldıkları gibi geri verirler. Kılıç birkaç defa yangın geçirmiş. Sapı yanmış ve biraz eğilmiş. Düzeltmek için demirci çekiçe vurduğunda, çekiç her defasında demircinin başına da vurmuş. O gün bugün kılıç olduğu gibi korunmaktadır.” (Bekir Özalp-Recep Şengün, “Aşağı ve Yukarı Düğer Köyü”, *DİVANDER Bülteni*, Y. 2, S. 3, Haziran 1998, s. 35).

Yukarıdüğer Köyü'nü bir ziyaretimizde İlyas Özalp, ellerinde bulunan bu kılıcı bize gösterdi. Kılıç eğrilmiş ve birkaç yangın görmüş bir hâldedir. Kılıcın kabzası da yanmış ve kabzasında bulunan ahşap kısımlar gitmiştir. Yukarıda nakledilen kılıçla ilgili hikâye biraz farklı olarak bize de nakledilmiştir. Yalnız yukarıdaki tüccarlar burada Kıbrıscık taraflarına koyun ve koç götüren çobanlar olmaktadır. Çobanlar bu kılıcı bir koç karşılığında sahiplerinden almışlar. Köyün ilerisinde bir mevkide yatıp kalmışlar. Gece uyurken çok rahatsız olmuşlar ve bir türlü uyuyamamışlar. Kendilerindeki huzursuzluğu kılıçtan bilen çobanlar gelmiş, onu sahiplerine teslim etmişler. Bu arada koçu da helal etmişler.

Kılıcı bize gösteren İlyas Özalp, birkaç kere demirciye götürdüğü hâlde hiçbirinin bu kılıcı düzeltemediğini nakletmiştir. Çaresiz kılıcı kendisine iade etmişlerdir. Yine İl-

yas Özalp kılıçla ilgili bizzat ninesinin yaşadığı bir hadise-yi kendisinden naklen bize anlatmıştır. Bir zaman kılıcın bulunduğu bu eve iki zât gelmiş. Bu teyzemize kılıcı ziyaret etmek istediklerini ve karşılığında da para vermek istediklerini söylemişler. Teyze, kılıcı getirmiş, parayı da kabul etmemiş. Adamlar “Alacaksın!” demişler ve o anda kaybolmuşlar. Teyze, ne aldığı parayı bilebilmiş ne de bu adamların nereye gittiğini anlayabilmiş.

Yine Özalp’ın naklettiğine göre bazı hastalar tedavi için ninesine gelir, ninesi de bazı dualar okuyarak kılıcı hastaların etrafında çevirmiş. Zaman içerisinde bu kılıcın kutsal kabul edildiği ve etrafında tedavi yöntemleri ve ziyaret kültürü oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu kılıcı elinde tutan kişiler ve köylüler kılıcın altı yüz yıllık olduğunu da söylemektedirler. Yine bir rivayette bu kılıç savaş zamanlarında kırmızıya dönermiş.

Peki, bu durumun, anlatıların ve kılıcın Âşık Ahmed-i Divânî ile ne ilgisi var? Bu kılıç, Yukarıdüğer Köyü’ndeki Bekirgil sülalesine Şih Ahmed Efendi’den intikal etmiştir. Biz bu Şih Ahmed Efendi’nin Âşık Ahmed-i Divânî olabileceğini düşünmekteyiz. Şimdi eldeki bilgilerle ve bunların üzerine kurduğumuz yorumlarımızla bu meseleyi ele almak istiyoruz.

Biz Âşık Ahmed’in şiirlerini taradığımızda yayladan köye göçün anlatıldığı bir manzumesinde “Hisar Erenleri”lerinden söz ettiğini fark ettik. Gerede müftüsü Ali Rıza Ünlü’nün Gerede Tarihi’nde anlattığına göre Hisar Erenleri Dörtdivan’ın Düğer Yaylası’ndadır. Bunlar üç kişidir ve Düğer Köyü’nün yaylasında çamlık bir mevkide bulunurlar. Bunlar Düğer boyunun reislerindendir (Ali

Rıza Ünlü, *Tarih Boyunca Gerede*, Osmanlıcadan Akt: Ömer Cevahirioğlu, Haz. Adem Çevik, İstanbul 2000, s. 107). Bu yer şimdi Aşağıdüğçerliler arasında “Alan” olarak bilinmektedir.

Âşık Ahmed-i Dîvânî de bu yaylada medfun olan bu erenlerden şöyle bahseder:

Hisarlık'da yatan erler
Yücededür hep erenler
Âşık Ahmed'e gel derler
Var mı azık yollar ırakdur

(Ramazan Sarıççek, aynı eser, s. 137)

Âşık Ahmed'in yayladan göçü anlattığı şu manzume-sinde de Hisar Erenleri'nden bahsedilmektedir:

Yolumuz döndi kışlaya
Mevlâm suçum bağışlaya
Tağlar ağlar dervişlere
Tağlar göç zamânı geldi
Hisarlık'ın erenleri
Hâzır olsun himmetleri
Sıbyânlar gonca gülleri
Tağlar göç zamanı geldi

Biz gidicek ağlar mısın
Âşık hâlimden anlar mısın
Gâfillere güler misin
Tağlar göç zamânı geldi
Dünyâ bir yaylaya benzer
Câhiller hayvân olmuş gezer
Ârifler âhiretin düzer
Tağlar göç zamânı geldi

Âşık Ahmed turma ağla
 Aşk odına ciger tağla
 Son göçümüz âsân eyle
 Mevlâm göç zamanı geldi
 (Ramazan Sarıçiçek, aynı eser, s. 138-139)

Burada Âşık Ahmed, açık bir şekilde yayla göçünü anlatmaktadır. Elbette böyle bir mevzudan hareketle doğru-
 dan onun Dörtdivanlı olduğunu söylemek güç. Fakat Dörtdivan'da yayla göçlerinin asırlardan beri devam etti-
 ğini, bunun kadim bir gelenek olarak yaşatıldığını, Orta Asya'dan beri devam eden yaylak-kışlak hayatının burada
 oldukça hâkim bir kültür meydana getirdiğini hatırlamada yarar var. Dolayısıyla bu şiir yaylacılık geleneğini sahiple-
 nen ve sürdüren bir kültür içinde yaşayan bir zâtın man-
 zumesi olarak okunmalıdır. Fakat bize burada asıl lâzım olan husus Ali Rıza Ünlü'nün Düğer Köyü'nün yaylasında
 diye andığı Hisar Erenleri'nin burada "Hisarlık'ın Erenle-
 ri" diye anılmış olmasıdır. Bu sadece bir anma değil, derin bir hürmetin de ifadesidir.

Bize Âşık Ahmed'in Dörtdivan'ın Yukarıdüğer Kö-
 yü'nden olduğunu düşündüren hususlardan birisi budur. Bu hususta elimizde başka bir ipucu daha var. Âşık
 Ahmed-i Dîvânî'nin "Guguk" kuşuna yazdığı bir manzu-
 me var. Dörtdivan'da guguk, baykuşa verilen isimdir. Şai-
 rin "guguk"u "kukuk" diye andığı şiiri şöyledir:

Gel ey dertli kukuk kuşu
 Fark eylesin yazı kışı
 Cümle kuşların çavuşu
 Evvel-bahârda ötersin

Z hir  bir kukuk adın
 Bah rda olur fery dın
 Kimse bilmez ne murâdın
 Dertli dertli inilersin
 Kukuk konar daldan dala
 Tesb hini alur dile
 Ârif gerek hâlden bile
 Derdin nedir inilersin
 Kukuk  ter yüce da da
 G h b   ede g h  b  da
 Gelin dostlar hak kate
 Kukuk dilinden anlarsın
 Seher vaktin uyanursın
 Hak Hak dey  tolanursın
 M crim Ahmed ne uyursın
 Kendini bir  dem mi sanursın
 (Ramazan Sarıççek, aynı eser, s. 117-118)

Biz Dörtdivan c nklerini araştırırken   ık Ahmed'e ait bu manzumenin bir varyantına Dörtdivan'ın Do ancılar Köyü'nden ve  avuşlar Camii imam-hatibi İsmail Tezel'in elindeki bir cönkte tesadüf ettik. Bu durumda Dörtdivan'ın Yukarıd  er Köyü'nden olduğunu tahmin ettiğimiz bir şairin bir manzumesi yine Dörtdivan'ın Do ancılar Köyü'nde tutulmuş bir cönkte karşımıza çıkmıştır. Bu da şiirin yazıldığı yerde sahiplenildi ini ve muhtemelen uzun zamanlar boyunca okundu unu göstermektedir.   ık Ahmed'in şiirinden epey farklılık gösterse de bu şiirin ilkinin değişik bir şekli olduğu anlaşılmaktadır. Cönkteki "Guguk İlahisi" başlıklı bu manzume şöyledir:

Ey guguk dertli dertli ötersin
 Derdime dertler katarsın
 Yazın gelüp kışın gidersin
 Mekânın kande guguk
 Ötüşün yüreğim deldirdin
 Beni gaflete daldırdın
 Sende ömrüm aldırdın
 Ne ağlarsın dertli guguk
 Dertli olan seni sesler
 Ne aceb edersin yaslar
 Hemen de yalvarsın yazı
 Yana yana öten guguk
 Gel dertli guguk kuşu
 Fark edersin yazı kışı
 Cümle kuşların başı
 Dertli dertli öten guguk
 Evvel bahârda ötersin
 Zâhir bir guguk adın
 Kimse bilmez nedir murâdın
 Dertli dertli öten guguk
 Guguk konar daldan dala
 Tesbihin alur dile
 Ârif gerek hâlin bile
 Ne ağlarsın dertli guguk
 Guguk öter yüce dağda
 Kâh bahçede kâh bağda
 Gelin doslar hakikatlü
 Guguk dilinden anlarsanız

Seher vakti boyanursun
 Gâfil insan ne uyursun
 Kendini bir adam mı sanursun
 Dertli dertli öten guguk

Bütün bunlar Âşık Ahmed-i Dîvânî, Âşık Ahmed, Derviş Ahmed diye anılan bu zâtın Dörtdivan'ın Yukarı-düğer Köyü'nden Şih Ahmed Efendi olduğuna dair tespit edebildiğimiz işaretlerdir. Yeterli olduğunu iddia etmek güç olmakla beraber işaret ettiğimiz hususlar ve örnek verdiğimiz şiirler Âşık Ahmed-i Dîvânî hususunda bize Dörtdivan'ı hatırlatmaktadır. Bizce, aksi ispatlanana kadar Âşık Ahmed-i Dîvânî'yi Dörtdivanlı olarak kabul etmede bir sakınca yoktur.

Âşık Ahmed'in Dörtdivanlı olduğunu gösteren en önemli husus onun Ümmî Kemâl'le olan ilgisidir. Âşık Ahmed, şiirlerinde sık sık Ümmî Kemal hazretlerini anar. Ondandır himmet diler. Onu ziyaret etmeyi arzular. Âşık Ahmed-i Dîvânî'nin "Sefine"sinde Ümmî Kemâl'le ilgili birçok şiir yer almaktadır. Bu şiirler ayrıca Menâkıb-ı Kemâl Ümmî nüshalarında da yer almaktadır. Sadeddin Nüzhet Ergün, Türk Şairleri'nde şairin, Millet Kütüphânesi'nde yer alan bazı şiirlerini kaydetmektedir. Âşık Ahmed'in Ümmî Kemâl'le ilgili bir şiirinden aldığımız bazı dörtlükler şöyledir:

Ümmî Kemâl izin virse
 Âşık ma'sûkını bulsa
 Kâmil mürşid(e) teslim olsa
 Biz teslimüz erenlere

Erenlerin gizli sırrı
 Mâsivâdan gönli arı
 Tesbîh okur her biri
 Biz teslîmüz erenlere
 Şeyh Ümmî Kemâl uyandı
 Dervîşleri gör neyledi
 Cümlemizi şâd eyledi
 Biz teslîmüz erenlere

(Sadeddin Nûshet Ergun, *Türk Şairleri*, C. 1, İstanbul
 1936, s. 302)

Mutasavvıfın Sefîne’ede yer alan Ümmî Kemâl hazret-
 leriyle ilgili bir diğer manzumesi ise şöyledir:

Yine dostdan yana düşdi yolumuz
 Zîkr ü tesbîh okur dâim diliüz
 Hak rızâsın ister her dem gönlümüz
 Ümmî Kemâl seni göresim geldi
 Dostdan dostu gezmekdür işim
 Dost yoluna kurbân cânıla başım
 Sancak dibinde seni göresim geldi
 Ümmî Kemâl seni göresim geldi
 Senin tekkende sürelim safâ
 Bize şefâatçı dostum Mustafâ
 Münkîr olanlar dâim çekerler cefâ
 Ümmî Kemâl seni göresim geldi
 Şeyhim kutb-ı cihân eyledi himmet
 Dün ü günü Hakk’a idelim minnet
 Seni sevenlere olur hem hidâyet
 Ümmî Kemâl seni göresim geldi

Âşık Ahmed seni ezelden sever
Dâim medhini dillerde söyler
Irak yakın birdür cümle gönüller
Ümmî Kemâl seni göresim geldi
(Ramazan Sarıççek, aynı eser, s. 107-108)

Âşık Ahmed, bir diğerk şiirinde Tekkeköy taraflarında bulunan Bozcarmut'u da zikreder:

Bozcarmud erenleri
Bile gelür konşuları
Hak yoluna kurbân seri
Mesken cennet olsa gerekdür

Yukarıda söz konusu ettiğimiz Menâkıb-ı Kemal Ümmî de Derviş Ahmed adında biri tarafından kaleme alınmıştır. Ramazan Sarıççek, bu Derviş Ahmed'in Âşık Ahmed-i Dîvânî olduğunu düşünmektedir. Bizim kanaatimiz de şimdilik bu yöndedir. Fakat Menâkıb-ı Kemâl Ümmî meselesi ayrıca ele alınmalıdır. Bu durumda Âşık Ahmed-i Dîvânî'nin Ümmî Kemal hazretlerinin hayatını, çevresini, kerametlerini anlattığı Menâkıb-ı Kemâl Ümmî adlı eseriyle bir de şiirlerini içeren bir Divan'ı bulunmaktadır ve bu mutasavvıf şair anladığımız kadarıyla Dörtdivan'ın Yukarıdüğerk Köyü'nde doğmuş ve Tekkeköy'de vefat edip buraya defnedilmiştir. Fakat bunları buraya ihtiyatla kaydettiğimizi de belirtelim. Âşık Ahmed-i Dîvânî'nin hayatı hakkında daha net bilgilere ihtiyacımızın olduğu ortadadır.

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN YENİ ŞİİRLERİ

Dörtdivanlı Hilmi'nin Hayatı

Bolu'nun Dörtdivan ilçesinin yetiştirdiği önemli değerlerden biri de Hilmi'dir. Dörtdivanlı Hilmi'yle ilgili elimizdeki tek genel geçer kaynak Cevdet Canbulat'ın yayına hazırladığı kitaptır. Hilmi, 19. Yüzyıl'da ve nispeten yakın bir dönemde yaşamış olmasına rağmen onun hakkında farklı bilgiler verebilecek bir kaynak elimizde yok gibidir. Belki bu hususta ikinci bir kaynak olarak Ali Rıza Ünlü'nün Tarih Boyunca Gerede adlı eseri zikredilebilir.

Hilmi'nin gerçek adı Abdullah Halil Efendi'dir. Bolu'nun Dörtdivan ilçesinin Doğancılar Köyü'nde Ali Rıza Ünlü'ye göre 1827 senesinde doğmuş ve 1903 yılında yine burada vefat etmiştir. Cevdet Canbulat, onun torunundan aldığı bilgiye göre 1826 senesinde doğduğunu kaydetmektedir. Bu karışıklık Hicrî tarihlerin Milâdî tarihlere çevrilmesinden kaynaklanıyor olabilir.

Hilmi'nin babası Hacı Abdullah, annesi ise Sâre Hanım'dır. Dedesi, Hacı Müderris nâmiyle tanınan Molla Yusuf oğullarından Hafız Muhammed'dir. Hilmi'nin Hafız Muhammed'in oğlu olduğunu söyleyenler de vardır. Fakat bu yanlış olsa gerektir.

İlk tahsilini köyünde sıbyan mektebinde yaptıktan sonra Hilmi, Gerede'de Müftü Sadeddin Efendi'nin ders halkasına dâhil olmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra icazet almıştır. Köyüne gelmiş, burada müderrislik ve hatiplik hizmetinde bulunmuştur. Bu yüzden Canbulat, kendisinin çevresinde “Hoca Hacı Hatip” diye tanındığından

söz eder (Canbulat, 1963: 9) ve Hilmî, çevresinde böyle tanınmıştır (Çakır, 2015; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1981: 234).

Babasının vefatından sonra Dörtdivan'da Cumayeri'nde bulunan Babahazır (Alaca Mescid) Camii'nin imam hatipliği Hilmî'ye verilmiştir. Mezarı da bu caminin içinde yer aldığı şeklindeki bir kaydın son zamanlarda yapılan araştırmalarla yanlış olduğu tespit edilmiştir. Şairin mezarı Bolu'nun Dörtdivan ilçesinde ve Ulu Mezarlık'ta bulunmaktadır.

Kendisinin âlim ve şair bir şahsiyet olduğu hayatından ve şiirlerinden anlaşılmaktadır. Mutasavvıf olduğu söylenirse de hangi tasavvuf mektebinde yetiştiği şimdilik tespit edilememiştir.

Cevdet Canbulat, yaptığı araştırmalar neticesinde kendisinin Kocaeli Sancağı sınırları içerisinde imam-hatiplik yaptığını tespit etmiştir. Ancak burasının tam olarak neresi olduğu belli değildir.

Ali Rıza Ünlü tarafından kendisinin âlim, şair, fazıl ve ayrıca mutasavvıf olduğu bildirilir (2000: 172). Hilmî, yaşadığı dönemdeki bazı olaylar için belgesel değere sahip olan manzumelerinin yanı sıra Ramazan Dede ve hocası Sadeddin Efendi övgüsünde şiirler de yazmıştır. Şiirlerinde Hilmî mahlasının yanında Sevdâyî mahlasını da kullanmıştır.

Cevdet Canbulat, Hilmî'nin şiirlerinin şairin köyünde ve Dörtdivan'da derleme yaptığı yıllarda dilden dile dolaştığını ifade eder. Bu oldukça önemli bir tespittir. Hilmî'nin manzumeleri Dörtdivan'da oldukça sevilmiş ve halk bunları sahiplenmiştir.

Hilmî'nin ailesiyle ilgili tek genel geçer kaynak şimdilik şiirleridir. Oğullar Destanı'nda yer alan bir dörtlükten Hilmî'nin en azından beş çocuğunun dünyaya geldiği anlaşıyor. Genç yaşlarda vefat eden oğullarından bu manzumesinde duygulu bir biçimde söz eden şairin mısralarından hareketle üç çocuğunun isimlerinin Abdullah, Mehmed ve Eşref olduğu anlaşıyor:

Hüda'nın vergisi beş kardeş idi
 Birbirlerine hem mûti eş idi
 Daima işleri hem cümbüş idi
 Gülerek muhabbet eden oğullar
 (Canbulat, 2010: 21)

Bu destandan, Dörtdivanlı Hilmî'nin oğullarının medrese tahsili gördükleri sırada askere alındıkları, şehit olan oğullarının yedi gün içinde vefat ettiği ve şairin bu çocuklarından altı torunu olduğu anlaşılmaktadır. Hilmî'nin vefat eden diğer oğlu da kardeşleriyle aynı hafta içinde vefat etmiştir. Bunu Hilmî, Oğullar Destanı'nda şöyle söyler:

Böylesini kul başına vermesün
 Üçü bir haftada kabre girmesün
 Ufak kuzuları öksüz kalmasun
 Kuzuların boynun buran oğullar
 (Canbulat, 2010: 23)

Şairin aşağıdaki dörtlüklerinden oğullarının vefat edeceklerini sezdikleri de anlaşılmaktadır:

Sağken gördüler kendi düşlerini
 Yedi gün içinde göçtüler göçlerini
 Mevlâm ihsan etsün hemen işlerini
 Mülk evine göç eyliyen oğullar.

Levh-i mahfuzda yazılmış yazılar
Öksüz kaldı ufak altı kuzular,
Yüzlerin görünce yürek sızılar
Kuzuların koyup giden oğullar.
Yavrularım öleceğini bildiler
Tövbe alıp vasiyyetin kıldılar
Yedi gün içinde teslim oldular
Fânî dünyayı terk eden oğullar.
(Canbulat, 2010: 22)

Dörtdivanlı Hilmî, 1903 senesinde vefat etmiştir.

Dörtdivanlı Hilmî'nin Sanatı

Hilmî'nin şiirlerine ilk olarak Cevdet Canbulat, 1954 senesinde bir cönkte rastlamıştır. Şair hakkındaki araştırmalarını genişleten Canbulat, başka cönklerde ve bazı Dörtdivanlıların dilinde şairin başka şiirleriyle karşılaşmıştır. 1963 yılında ise şairin şiirlerini küçük bir kitapta toplamıştır. Bugün için Dörtdivanlı Hilmî'yle ilgili en muteber kaynak bu çalışmadır.

Cevdet Canbulat, Dörtdivan'a gelerek söz konusu cönkte yer alan şiirlerin ve başka manzumelerin peşine düşmüş ve şairin doğup büyüdüğü yer olan Dörtdivan'a gelerek burada araştırmalarda bulunmuştur. Kendi ifadesine göre bu çalışması sekiz yıl sürmüştür. Bunun yanı sıra Dörtdivan'da birçok cönk toplamış ve bunlarda yer alan şairin şiirlerini değerlendirmiştir. Halkın bu konuda oldukça duyarlı olduğu ve bu süreçte araştırmacıya yardım ettiği anlaşıyor. Zira Canbulat, bir Dörtdivanlının kendisine şöyle dediğini naklediyor: "Efendi, yeter ki, sen bizim

şairimizi yaz, kitabını çıkar. Biz senden bunu isteriz.” (Canbulat, 2010: 3).

Burada Cavdet Canbulat’ın Dörtdivan’daki cönkler üzerine bir tespiti de dikkat çekmek istiyoruz. Zira Canbulat’ın Dörtdivan’a gelip de araştırma yaptığı yıllar tabir yerindeyse tam bir cönk cennetidir. Canbulat, şöyle demektedir:

“Dörtdivan Bucağı, yedisinden yetmişine kadar cönkün ne olduğunu bilir. Her evde bir-iki cönk bulunur. Bu cönkleri babadan, atadan kalma bir armağan olarak saklar. Diyebilirim ki, bu bakımdan Dörtdivan Bucağı, Türkiye’de özel bir durum gösteren bir köşedir.” (Canbulat, 2010: 3)

Kendisiyle yaptığımız bir görüşmede İsmail Hakkı Akyoloğlu da bize bu cönklerden bahsetti. Akyoloğlu’nun bize naklettiğine göre Dörtdivan’da ve bilhassa Yukarıdöğüş ve Aşağıdöğüş köylerinde genç kızlarda yakın zamanlara kadar bu cönklerden bulunmaktaydı. Bu cönkler çeyiz sandıklarında saklanmakta ve kızın gelin gittiği eve beraberinde gitmekteydi. Fakat biz yörede yaptığımız araştırmalarda ne yazık ki, bu cönklere ulaşamadık. Aradan geçen zaman içerisinde bunlar ya kayboldu ya da diğer araştırmacılar tarafında toplandı.

Burada Dörtdivanlı Hilmî’nin şiirlerini Cevdet Canbulat’ın 1963 senesinde toplu hâlde neşretmeden önce Türk Folklor Araştırmaları Dergisi’nde yayınlamış olduğunu da kaydetmek isteriz. Bu dergide Hilmî hakkında yazılar yazan ve onun manzumelerini neşreden bir diğer araştırmacı da 1950’li yıllarda Dörtdivan’ın Doğancılar Köyü’nde öğretmenlik yapan Muzaffer Albayrak’tır. Nitekim bundan Cevdet Canbulat da kitabının önsözünde

bahsetmektedir. Muzaffer Albayrak, iki yazısında şairin Oğullar Destanı, Saman Destanı, Destan-ı Esir ve Şehit gibi manzumelerini bulup yayınlamıştır (1956: 1269-1270). Öğretmen Muzaffer Albayrak bu hususta Canbulat'tan teşvik görmüştür.

Dörtdivanlı Hilmî, medrese tahsili gördüğü hâlde şiirlerinde sade bir dil kullanmıştır. Bir araya getirilen şiirlerinde daha çok koşma ve destan nazım şekillerini kullanmıştır. Şiirlerinde genelde Hilmî mahlasını kullanmıştır.

Plevne Savaşı'nda şehit olan oğulları ve daha sonra vefat eden bir oğlu için yazdığı Oğullar Destanı, Dörtdivan'da bilinmekte ve sevilmektedir. En azından Dörtdivan'ın köylerinde bir zamanlar bu manzumenin makam üzere okunmasından bunu anlamaktayız. Vefat eden oğullarının ismi Mehmed, Abdullah ve Eşref'tir. Bu destanda Hilmî aynı zamanda çocuklarının dayısının da şehit olduğunu yazmaktadır. Kanaatimizce Oğullar Destanı ve Hilmî'nin diğer bazı manzumeleri Dörtdivan'ın 19. Yüzyıl'ın son çeyreğinde yaşadıkları konusunda belgesel bir hüviyete sahiptir.

Cevdet Canbulat, bu destan için "Oğullar Destanı, Plevne'de vurulup ölen oğullarının baba yüreğinde açtığı derin acıyı dile getiriyor. Bu destan, Dörtdivan köylerinde hâlâ makamla okunmakta ve gözyaşı döktürmektedir. Doğancılar Köyü'nden Eyüp Şahin, bu destanı bana, davudî sesiyle pürüzsüz bir şekilde okudu." (Canbulat, 2010: 19) demektedir.

Bu destanda seçtiğimiz bazı dörtlükler aşağıya kaydedilmiştir:

Yaktı kül eyledi firkat ateşi
 Ciğerimi püryan eden oğullar.
 Kime ne edeyim Mevlâ'nın işi,
 Tomurcuk gül iken giden oğullar.
 Mehmet'im Sırp'a kavgaya vardı.
 Dayısını anda hem şehit verdi.
 Plevne'de kâfir kolundan vurdu,
 Din uğruna harbe giden oğullar.
 Abdullah Efendi dersini okurdu,
 Cuma günü bülbül gibi şakırdı.
 Âlem bu camiye lâıyk bu derdi,
 Camisini mahzun eden oğullar.
 Alaca Mescidin bülbülü idi,
 Ananın babanın hem gülü idi,
 Cümleinin yanında sevgili idi,
 Kendisinden hoşnut kılan oğullar
 (Canbulat, 2010: 19-20)

Oğullar Destanı oldukça uzun bir manzumedir. Oğullar Destan'ından aldığımız şu dörtlükler de bu destanda şairin acısını en iyi anlatan mısralardandır:

Cenab-ı Mevlânın çoktur işleri,
 Üç ay evvel gördüm kara düşleri.
 Firkatile oldu yayla göçleri,
 Firkatleri bağrım, yakan oğullar.
 Yüce dağlar karı eriyip akar
 Firkat odu düştüğü yeri yakar,
 Kime dokunursa belini büker,
 Kaddimi yay edip büken oğullar.

Nice kimselerin ismi anılmaz,
Nicelerin yaraları onulmaz,
Kuzularım satın alsam alınmaz,
Kavuşmamız mahşere kalan oğullar.
Hilmî sen razı ol Hakkın emrine,
Hüda emrini getirdi yerine,
Dua eyle bakilerin ömrüne,
Makamları cennet olsun oğullar
(Canbular, 2010: 23)

Dörtdivanlı Hilmî hacca gitmiş ve bu yolculuğunu “İlahî” adını verdiği uzun bir şiirinde anlatmıştır.

Anladığımız kadarıyla şair Âşık Edebiyatı tarzında yazdığı şiirlerde Hilmî mahlasını kullanmıştır. Bunların bazılarında tasavvufî bir eda sezilir. Şair, şiirlerinde genel olarak ölüm, hac yolculuğu, bahar mevsimi gibi konuları işlemiştir. “Destan-ı Esir ve Şehit” başlıklı bir şiirinde Plevne Savaşı’nda esir ve şehit düşenlerin gözünden savaşı anlatmıştır.

Hilmî’nin Beypazarlı Pür Ziya adlı bir âşıkla atışmaları vardır. Şiirleri içinde “Destan-ı Saman” gibi taşlama örneği sayılabilecek şiirler de yer almaktadır. Hilmî’nin ilahileri gayet lirik özellikler taşımaktadır. Bir ilahisinden aldığımız şu dörtlükler onun güzel mısralarından kabul edilebilir:

Her seherin çıksam dağlar başına
Eser bad-ı saba yeller hû deyu.
Her ağaç zikr eder dilli dilince
Debrenür yaprağı dallar hû deyu.

Dağlar taşlar Hakka tespîh eyleyüp
 Hâl dilince türlü kelâm söyleyüp
 Uyur uyanıram sular çağlayup
 Cûş eyleyüp akar seller hû deyu
 (Canbulat, 2010: 58)

Hilmî, medrese tahsili görmüş olmasına rağmen şiirlerini sade bir dille ve hece ölçüsüyle kaleme almıştır. Onun, aruz ölçüsüyle kaleme alınmış şimdilik bir şiiri bilinmektedir. Bu şiir aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Gazel nazım şekliyle ve aruzun bu kalıbıyla yazılan şiirler Halk Edebiyatında “Dîvân” diye bilinmektedir. Zaten Hilmî’nin şiiri de “Dîvân” başlığını taşımaktadır:

Büktü kaddim mihnet-i derd-i belâsı gurbetin,
 Kesildi dermanım, yeter oldu cefası gurbetin.
 Kişi mümkün mertebe etmesün terk vatani
 Olmasun âlemde herkes müptelâsı gurbetin
 Benden akdem söylemiştir bu misali ehl-i din,
 Çok demişlerdir, sefasından cefası gurbetin.
 Kâh teferrûç, kâhi mahbûb ile ülfet eylemek,
 Eğlenilmez, ger olmazsa dilrûbası gurbetin.
 Hilmî, kahır, mihneti, hicri, çekilmez ise de,
 Âh!.. Ne çare böyleymiş iktizası gurbetin.

Dörtdivanlı Hilmî’nin bir şair olarak dikkat çeken hususiyetlerinden birisi yaşadığı döneme ışık tutan manzumeler kaleme almış olmasıdır. Bu manzumelerden bir kısmı Dörtdivan ve Bolu için belge kıymetinde şiirlerdir. Nitekim şair bir manzumesinde 1297’de (Miladi olarak

1879 veya 1880) bütün bir Dörtdivan'ı etkileyen ve halkı oldukça zor durumlara düşüren hava şartlarından söz etmektedir. Yaşanan bu zorlu zamanlar, 1297'nin Nevruz gününe tesadüf etmiş ve Dörtdivan ovası âdetâ donmuştur. İnsanlar hayvanlarına yedirmek için ot dahi bulamamışlardır. "Destan-ı Saman" başlıklı bu uzun manzumenin bazı dörtlükleri şöyledir:

Dokuzan yedide saman kıymetli,
 Rençberin bağrını yere düşürdü.
 Okkasın ikiye aldılar otun,
 Geçinemeyip kaybedip şaşurdu,
 Don-kar üzerinde kızak yürüdü,
 Dörtdivan ovasın insan bürüdü.
 Çürümüş kalmış samanlar eridi,
 Nehar-ı nevrüzda bir sap kış idi
 Sekiz saat yerden dahi geldiler,
 Otu samanı arayıp buldular,
 Bahasın bakmayıp hemen aldılar,
 Çürük samanın sepeti beş idi.

(...)

Mevlâm imdat etsün rençber olana,
 Bu sene ot saman satın alana.
 Hüda zulmettirmez hâşâ kuluna.
 İnsanın da fiili pek azmış idi.
 Nevruzdan sonra dört karış kar idi,
 Hak ile akyel esip eridi.
 Urumşahta büyük seller yürüdü,
 Damların içine su dolmuş idi.

Hayvan zahiresi çok işler etti,
 Rençberin elinden olanı gitti.
 Nevruzdan evveli tiftiği sattı,
 Yarı bahasına hem vermiş idi.
 Fıkaraya Mevlâm imdat eylesün.
 Halinden bilen yok, halin söylesün.
 Tohum ekecek yok, acap neylesün,
 Niceler âh, naçar kalmışam dedi.
 Beslemede olan, malım güttü,
 Dermanı kalmamış çamura battı.
 Cuma Pazarında gönünü sattı
 Çoğunun bir tek öküzü kalmış idi.
 (Canbulat, 2010: 40-42)

Hilmi'nin şiirlerinin Dörtdivan'da çeşitli makamlarda, birer türkü gibi okunduğu anlaşılmaktadır. Gerek Eyüp Şahin'in şairin şiirlerini ezbere bilmesi ve bunları çeşitli makamlarda okuması, gerekse Cevdet Canbulat'ın şu beyanı şairin şiirlerinin çok sevildiğinin göstergesidir:

"Hilmi'nin türkülerinin besteleri hâlâ Dörtdivan'da yanık yanık okunmaktadır. Onun türkülerinin bu yanık makamında, ulusal müziğimizin izlerini bulur gibi oldum. Hilmi'nin türkülerinde adı geçen kişiler Dörtdivan'da yaşamış kişilerdir. Ancak bu türkülerin bestecisi yine kendisi midir, yoksa başkaları mıdır? Bunu görüp gösteremedim. Türkülerin konusu, acıklı ya da sevinçli günlük hayat olaylarıdır. Şu demek ki 'vak'alı türkülerdir'. Hilmi türkülerinde üç mısradan sonra iki mısra kavuştak kullanmıştır. Yer ve kişiler belli olduğu için söz ve müzik kısımlarında hemen hemen bir değişme olmamıştır. Dörtdivan'da bir çok kişiler bir türküde geçen şahısla-

rın kimler olduklarını bana anlatmışlardır.” (Canbulat, 2010: 59-60).

Dörtdivanlı Hilmi'nin Yeni Şiirleri

Rahmetli Cevdet Canbulat, Dörtdivan'a gelip Hilmi üzerine araştırmalar yaparak şairin unutulmasının önüne geçmişti. Cönklerden, mecmulardan topladığı şiirlerle 1963 senesinde şairin şiirlerini ihtiva eden bir kitap yayınlamıştı. Biz, Dörtdivan Kültür Atlası'nı hazırlarken Hilmi'nin Canbulat'ın kitabında bulunmayan bazı yeni şiirleriyle karşılaştık.

Hilmi'nin yeni şiirlerinin iki kaynağı vardır. Birisi Ali Rıza Ünlü'nün Tarih Boyunca Gerede adlı kitabı, diğeri de Dörtdivan-Çavuşlar Camii imam-hatibi İsmail Tezel'in elinde bulunan bir cönktür. İsmail Tezel, Hilmi'nin de köyü olan Dörtdivan'ın Doğancılar köyündendir.

Yaptığımız incelemeler göstermektedir ki, Hilmi'nin zamanla yeni şiirlerinin çıkması ihtimal dâhilindedir.

Dörtdivan merkezde yer alan Çavuşlar Camii'nde yanlış bir şekilde Hilmi'ye atfedilen bir mezarda şair tanıtılırken onun bir ilahisine yer verilir. “Tevhide yâr eyle beni” mütekerrir mısralı bu ilâhî lirizm bakımında oldukça kuvvetlidir. Bestelenmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Hilmi'nin bu ilahisi Cevdet Canbulat'ın yayına hazırladığı kitapta yer almamaktadır. Bu şiir Ali Rıza Ünlü'nün kitabında mevcuttur. “Tevhide yâr eyle beni” ilâhisi oldukça başarılıdır ve şairin şiirlerinde çok az görülen tasavvufi edâya iyi bir örnek teşkil eder. Hatta bu manzume bizim kanaatimizce Hilmi'nin en başarılı manzumesidir. Fakat niçin kitapta yer almadığı hususu şimdilik anlaşılamamıştır. Bu şiir Canbulat'ın araştırmaları esnasında gözünden

kaçmış olmalıdır. 8'li hece vezniyle kaleme alınan bu şiirin tamamını buraya kaydediyoruz:

Habibim dostum ya Ganî
 Tevhide yâr eyle beni
 Fedâ kıldım cân u teni
 Tevhide yâr eyle beni
 Zikrinle meşgul olayım
 Yane yane kül olayım
 Ölmezden evvel öleyim
 Tevhide yâr eyle beni
 Gafletten ikaz olayım
 Senin vuslatın bulayım
 Ağlar iken güleyim
 Tevhide yâr eyle beni
 Gaflet gömleğin atayım
 Varımı yoğa satayım
 Tevhid nûruna yatayım
 Tevhide yâr eyle beni
 Namus ile ârım olsun
 Bülbül ile zârım olsun
 Seherlerde kârım olsun
 Tevhide yâr eyle beni
 Acizim nefsin elinden
 Geri koydu menzilimden
 Tevhidi kesme dilimden
 Tevhide yâr eyle beni
 Varlığımdan beni geçür
 Havzıl kevserinden içür
 Firdevs-i âlâya uçur
 Tevhide yâr eyle beni

Sensin V hid   Samed
 Avfın ile eyle âzâd
 Hilmî diler senden meded
 Tevhide y r eyle beni
 ( nl , 2000: 147)

Bizce şairin bu şiirde yakaladığı lirizm ve samimiyet diğer şiirlerinden daha ileri düzeydedir. Burada ayrıca şairin dilinin ne kadar i lek bir şekilde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu manzume bize Hilmî'nin bir tasavvuf mektebine dâhil olduğunu düşündürmektedir.

Yukarıdaki  iir gibi lirik ve başarılı olmasa da Hilmî'nin, Canbulat'ın kitabında yer almayan diğer bir şiiri aşağıda verilmiştir. Bu  iir zühdü bir endişeyle yazılmıştır. Fakat vezinde aksaklıklar bulunmaktadır. Biz, parantez içindeki m dahalelerimizle bu kusurları düzeltme yoluna gittik. Muhtemelen bu kusurlar şiirin kendinde mevcut değildi. Bu  iir de aşağıya kaydedilmiştir:

Ezanlar okundu niçin duymadın
 Yatup topraklara yüzün s rmedin
 Ben de sana cennetimi vermedim
 Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim
 Bu dünyaya geldin ne amel kıldın
  mr n geldi geçti pişman olmadın
 Dünya zevk(ler)ine hâlâ doymadın
 Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim
 Abdest alıp (bir gün) kılmadın namaz
 Yalvarıp Mevla'ya etmedin niyaz
 Hak yolunda senin adın b -namaz
 Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim

Niçin kılmadın (sen) farzı sünneti
 Değil mi idin Muhammet ümmeti
 Bilmez misin cehennemî cenneti
 Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim
 Hak böyle emretti niçin tutmadın
 Kitaplar yolladım amel etmedin
 Ben de sana cennetimi vermedim
 Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim
 Dost olan(lar biner) beyaz atına
 Doğruca varır(lar) Hakk'ın katına
 Hilmî kulum böyle gelme katıma³
 Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim
 (Ünlü, 2000: 176)

Hilmî'nin Canbulat neşrinde yer almayan ve başarılı şiirlerinden birisi ise Ali Rıza Ünlü'nün kitabında "Bülbül" başlığı ile yer almaktadır. Bu şiir, İsmail Tezel cöknünde "Bülbül İlâhisi" diye kaydedilmiştir. Bu cönkten hareketle Dördüvan'da besteli şiirlere "ilâhî" dendiği anlaşılmaktadır. Hatta söz konusu cönkte bir ninni, "Ninni İlâhisi" şeklinde kaydedilmiştir. Biz bu ilâhiye, Ali Rıza Ünlü ve cönkteki hâliyle karşılaştırıp en uygun hâlini vermeye çalışacağız. Çünkü bu iki kaynakta şiirler arasında bazı küçük farklar söz konusudur:

Bir gün çıktım sahralara
 Nazar kıldım bülbüllere
 Baktım andaki hâllere
 Bülbül senin derdin nedir⁴
 Aşkî olan dâim Hû der

³ Ünlü'de bu mısra şöyledir: "Sen Hilmî kulum da böyle gelme katıma" (Ünlü, 2000: 176).

⁴ "Bülbül senin hâlin nedir" Ünlü.

Bülbul daldan dala konar
 Derûnumda odlar yanar
 Allah ismin anup döner
 Bülbul senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der
 Bülbul daldan dala seker
 Gözlerinden kanlar döker
 Feryâdı bağrımı yakar⁵
 Bülbul senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der
 Bülbul seherlerde öter
 Derdime de dert katar
 İşitenler yanıp tüter
 Bülbul senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der⁶
 Bülbul öter gül dalında
 Mevlâ'nın ismi dilinde
 Her sabahın seherinde
 Bülbul senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der
 Leyl ü nehâr durmaz şakır
 Mevlâ'nın ismini okur
 Bizler de edelim zikir
 Bülbul senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der

⁵ “Feryâdı bağrımı deler” Ünlü.

⁶ Bu bent cönkte şöyledir:

Dertli dertli bülbul öter
 Âşıkların cânın yakar
 Mevlâ'yı dâim zikreder
 Bülbul senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der

Âşıkım senin virdine
 Dermân yok mu derdine
 Gidersin bir gün yurduna
 Bülbül senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der
 Bülbül arzu çeker güle
 Sancısını almaz dile
 Hilmî'nin hâline ele
 Bülbül senin derdin nedir
 Aşkî olan dâim Hû der⁷
 (Ünlü, 2000: 174-175; Cönk, 106)

Bu şiirin son bendi, Ali Rıza Ünlü'nün kitabında yer almamaktadır ve buraya cönkten ilave edilmiştir. Ayrıca cönkte ilâhının sonunda “Sene 14 Mart 1944” tarihi vardır. Bu tarih şiirin cönke kaydedildiği tarih olmalıdır. Bu tarih, şiirlerin makamlı ve besteli olarak bu dönemde okunduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Ali Rıza Ünlü'nün kitabında Hilmî'nin Canbulat neşrinde yer almayan “Destan-Vakit Ahir Zaman Oldu” başlığını taşıyan uzun bir şiiri vardır. Hilmî'nin bu şiiri, destan nazım şekliyle ve sekizli hece ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Hilmî'nin şiirlerinde destan nazım şeklini çokça tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Hilmî'nin bu şiiri toplumsal bir yergi havası taşımaktadır. Şiirde şeriatın tutulmadığı, Kuran-ı Kerim'le amel edilmediği, büyüklerin yolundan gidilmediği, insanların fesat işleri terk etmediği, âlimlerin ilmi gizlediği, zalimlerde insaf âlimlerde amel kalmadığı, zenginlerin mala taptığı, zekâtın ve haccın terk edildiği, bereketin kalmadığı, baba-

⁷ Son bent, Ali Rıza Ünlü'de yok.

nın evladına sövdüğü, oğlun babasını dövdüğü, bayanların eşlerinin sözünü tutmadığı, kızlarda hayâ kalmadığı, eğri ve doğrunun tanınmadığı, imamların cahil olduğu, dinin önceden garip geldiği ve sonunda da garip olduğu, hâkimlerin şikayetleri dinlemediği, dünyanın harap olduğu, fiske ve kavganın çoğaldığı, âlimlerin azdığı anlatılmaktadır.

Hilmi'nin bu şiiri şöyledir:

Kitab ile amel etmez
 Resul'un şer'atin tutmaz
 Ulular yoluna gitmez
 Yanalım diyen garib oldu
 Hacılar haccını tutmaz
 Fesat mahallinden gitmez
 Bu fesat işi terk etmez
 Bilin âhir zaman oldu
 Âlimler ilmi gizlerler
 Yanında çalınır sazlar
 Ferah buldu bî-namazlar
 Bilin âhir zaman oldu
 Ne amel kaldı âlimde
 Ne insaf kaldı zâlimde
 Ne hürmet kaldı kâmilde
 Yanalım diyen garib oldu
 Zenginler mâla tapdılar
 Zekâtı, hacı terk ettiler
 Muhâlif yola gittiler
 Bilin âhir zaman oldu
 Bereket kalmadı yerde
 Hakikat kalmadı bizde
 Tevbe eyleyelim biz de
 Vakit âhir zaman oldu

Ata evlâdına söver
 Oğlu babasını döver
 Ana kızını över
 Vakit âhir zaman oldu
 Kızı tutmaz erin sözün
 Erine ekşidir yüzün
 Çatar kaşı ile gözün
 Vakitler başka hâl oldu
 Hayâ kalmadı hiç kızda
 Nice olur edeb bizde
 Bizler kaldık böyle günde
 Zamanlar başka hâl oldu
 Bilinmez kimdir doğru
 Tanınmaz oldu hem eğri
 Bu halkın hepsi mi eğri
 Vakit âhir zaman oldu
 İmamların çoğu câhil
 Namazı kılmada kahil
 Ki mağrur olma ey gâfil
 Yandım diyen garib oldu
 Resûl'ün dediği geldi
 Din evvelde garib idi
 Yine sonra garib oldu
 Vakit âhir zaman oldu
 Geyüp kuşanmada herkes
 Yeyüp içmede herkes
 Konup göçmede herkes
 Bilin âhir zaman oldu

Şikâyet dinlemez hâkim
Nice olur demez hâlim
Geçer sözünden dahi zâlim
Zamanlar başka hâl oldu
Kekaza(?) başladı mahlûk
Gözü açtır karnı tok
Bin adamda bir adam yok
Vakitler başka hâl oldu
Sûret uğrusu çoğaldı
Kamusu şerre dağıldı
Cihanın gözü kör oldu
Bilin âhir zaman oldu
Harâb oldu kamu dünyâ
Çoğaldı fisk ile kavgâ
Dahi neler gele başa
Dikkat âhir vakit oldu
Âlimlerin çoğu azdı
Amelsiz ilmi hep yazdı
Onlardan cümle halk bezdi
Bilin âhir zaman oldu
Gelen göçer giden gelmez
Ölüme kimse çâre bulmaz
Bu dünyâdan murâd olmaz
Dikkat âhir zaman oldu
Îlâhî! Sen hidâyet kıl
Ki tevfıkın inâyet kıl
Hilmî'ye sabr ü kanaât kıl
Yanalım din garîb oldu
(Ünlü, 2000: 177-178)

Ali Rıza Ünlü, Tarih Boyunca Gerede’de Dörtdivanlı Hilmî’nin Ramazan Dede hakkında bir ilâhîsinin olduğunu kaydeder ve Ramazan Dede’nin anlatıldığı satırlarda aşağıya kaydedeceğimiz şiire yer verir. Bu şiir Sevdâyî mahlasıyla yazılmıştır. Kaynaklarda Dörtdivanlı Hilmî’nin bu mahlasla şiirler yazdığı belirtilmiş olsa da örnekleri zikredilmez. Sadece Ali Rıza Ünlü’nün kitabında bu mahlasla uzun bir şiir yer alır.

Şiir, kitapta “Ramazan Dede ve Arkadaşları Hakkında Söylenilen İlahî: Sevda İlahisi” adıyla kaydedilmiş. On sekiz dörtlükten oluşan bu şiirde “Sevdâyî” mahlası, biri hariç diğer bütün dörtlüklerde zikredilmektedir. Yalnız mahlas, kitapta bir özel isim olarak kaydedilmemiştir.

Bu ilâhîsinde Hilmî, Allah’tan irfan meclisinde olmayı dilemekte; Sapanlı Dede, Ramazan Dede, Himmet Dede, Samurkaş Dede, Hisar Erenleri gibi Gerede ve çevresinde mezarları ve türbeleri olan zatları anmaktadır. Bu şiirde geçen zâtlar haftada bir kere Gerede-Esentepe’de yer alan “Şeyhler Kavağı”nda bir araya gelmekte ve tevhit sürmektedirler. Sevdâyî yani şair Hilmî onları böylece gördüğünü söylemektedir. Bu ilginç şiir de Canbulat’ın neşrinde bulunmamaktadır.

Bu şiir şöyledir:

İlâhî bu durur senden
Murâdım rûz u şeb
Olam meclis-i irfânda
Buldu lezzeti Sevdâyî
Erenlerin meclisinde
Nice tecnis olur anda
Anları bulayım kande
İşi kibriyani(?) Sevdâyî

Sapanlı Dede'yi gördüm
Anı müridine sordum
Horâsânî imiş bildim
Giderdi şekki Sevdâyî
Nice zâtlar derildiler
Gelüp anda yığıldılar
Nice bin tevhid sürdüler
Bulundu anda Sevdâyî
Bu dernek şol vakit oldu
Ki bir cum'a gecesiydi
Kavuştı ma'sûka âşık
Sevindi anda Sevdâyî
Sapanlı Dede az etti
Gelüp Şeyhler Kavağı'na
Derildi cümle âşıklar
Divanda durdu Sevdâyî
Dedim burası nere aceb
Denildi Şeyhler Kavağı
Dediler çok erenlerin
Mekânı oldu burası
Ramazan Dede'dir ma'sûk
Âşıkında yine şu'ûr yok
Kimi âşık kimi ma'sûk
Bilmek ne lazım Sevdâyî
Dediler nerede kaldı o
Dediler an-karîb gelür
Zuhûr etti iki erler
Temâşâ etti Sevdâyî

Ramazan Dede'dir gelen
 Nihâyetsiz elim alan
 İzhâr ne lâzım ey fülân
 Ebsem dursane ey Sevdâyî
 Gelüp sadra oturdu
 Hamd edüp salâvat getürdü
 Cezbe gelüp bana vurdu
 Yedi yumruğumu Sevdâyî
 Sevdâyî yumruğu yedin
 Vurdukça çok şükür dedin
 Cân u başı o dem koydun
 Fedâ et cânı Sevdâyî
 Cem olmuş cümle erenler
 Oturmuşlar ta'âm yerler
 Bu Hak ile otur derler
 El tutup durdu Sevdâyî
 Ellerine koydum suyun
 Bilmem erenlerin hûyun
 Bu meydânda sende soyun
 Dediler bana Sevdâyî
 Bir şey bilmem ebsem durdum
 Cümlesini sükût buldum
 O meydâna ben soyundum
 Böylece gördü Sevdâyî
 Himmet Dede ak sakallı
 Samurkaş Dede samur kaşlı
 Hisar erenleri saçlı
 Böylece gördü Sevdâyî

Hisarlık'da cem olurlar
 Irak yakın hep gelürler
 Haftada bir derilürler
 Böyleve gördü Sevdâyî
 (Ünlü, 2000: 240-241)

Bu manzumenin öneminin anlaşılması için şiirde anlatılan Ramazan Dede ve Sapanlı Dede hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz:

Ramazan Dede'nin Horasan erenlerinden ve akıncı Türklerden olduğu tahmin edilmekte ve Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'ndan sonra geldiği söylenmektedir. Mezarı bugün Gerede'de Esentepe denilen mevkide yer almaktadır. Ramazan Dede'nin mezar kitabesi şöyledir: "Akıncı Türklerinden Yesevi dervişlerinden Horasanlı Ramazan Dede Hazretleri." Bu kitabede Ramazan Dede'nin vefat yılı olarak M. 1176 (H. 571) gösterilmektedir. Dolayısıyla kendisi 12. Yüzyıl'da yaşamıştır. Bu yüzyıl ayrıca Ahmed Yesevî hazretlerinin vefat ettiği zaman dilimini de ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Ramazan Dede'yi Yesevî dervişi olarak göstermede kronolojik olarak herhangi bir hata yoktur. Yalnız bu tarihin kaynağı nedir, burası tespit edilememiştir.

Bu arada Ramazan Dede'nin kabrinin yanında bir kabir daha bulunmaktadır. Fakat bu kabir hakkında herhangi bir malumat mevcut değildir. Kitabede en çok dikkat çeken ifadeler, onun bir Yesevî dervişi olduğudur. Bu konuda herhangi bir kaynak ve belge elimizde mevcut değildir. Fakat vefat senesine ve Ramazan Dede'nin tarihî fonksiyonuna baktığımızda bunun mümkün olabileceği

hatıra gelmektedir. Bugün Ramazan Dede mezarının hemen yakınında bir cami ve şadırvan bulunmaktadır.

Mezarın bulunduğu mevki, önceden onun ismine iza-feten “Ramazan Dede” olarak anılmış. Atatürk’ün burada bir süre mola vermesi ve onun arzusu yönüyle bu yerin adı Esentepe olarak değiştirilmiştir. Bugün burası piknik ve eğlence alanı olarak kullanılmakta, “anıt ağaç” denebilecek yaşlı çam ağaçlarıyla dikkat çekmektedir.

Halk arasında anlatılan bir rivayete göre Gerede’de mezarları bulunan Ramazan Dede, Şaban Dede, Gazi Dede, Sapanlı Dede ve Musa Dede’nin beş kardeş olduğu söylenmektedir.

Ramazan Dede’nin bulunduğu mevki yağmur duasına çıkılması açısından da önemlidir. Yine burada anlatıldığına göre önceden halk, Ramazan Dede’nin türbesinin bulunduğu mevkideki odunları yakmaz ve çam kozalaklarını toplamazmış. Çünkü aksi durumda bunun insanlara uğursuzluk getireceğine inanılmış (Arık, 2000: 230).

Yukarıdaki dörtlüklerde zikredilen Sapanlı Dede de oldukça tanınmış evliyalardan birisidir. Sapanlı Dede Türbesi, Bolu-Gerede’ye bağlı Sapancı-Urgancılar Köyü’nde yer almaktadır. Onun da Horasan’dan geldiği ve Ramazan Dede’nin kardeşi ve akıncı olduğuna inanılmaktadır. Türbesinde iki sanduka bulunmaktadır. Buradaki türbeyi genelde çocuğu olmayan kadınlar ziyaret etmektedir. Ayrıca hasta ve huysuz çocuklara şifa umuduyla bu türbe ziyaret ettirilir. Gelen çocuklar türbenin yakınlarında bulunan bir suda yıkanır. Yöredeki insanlar onun tasarrufunun devam ettiğine inanırlar.

Anlatılan bir rivayete göre Sapanlı Dede, elindeki sapanıyla fırlattığı taşın düştüğü yerin kendisine mezar yapılmasını vasiyet eder. Öldükten sonra vasiyeti gereği Sapanlı-Urgancılar Köyü'ne defnedilir. Bugün kendisinin medfun bulunduğu türbede elinde sapanıyla Sapanlı Dede resmedilmiştir.

Kaynaklarda zikredildiği hâlde örneğine sadece Ali Rıza Ünlü kitabında rastladığımız Hilmi'nin bir başka şii de hocası ve Gerede müftüsü Muhammed Sadeddin Efendi için yazdığı bir mersiyedir. Muhammed Sadeddin Efendi, Geredeli bir âlimdir. Babasının adı Hacı Abdurrahman Fevzî Efendi'dir. 1808 yılında Gerede'nin Seviller mahallesinde doğmuştur. İlk tahsilini babasından görmüştür. 1844 senesinde babasından icâzet almıştır. Muhammed Saadeddin Efendi 1849 yılında Gerede müftüsü olmuştur.

Saadeddin Efendi, henüz babasından icazet almadan Gerede ayânı Hacı Ahmet Ağa tarafından Yeni Câmî bitişğinde yaptırılan medresede görevlendirilmiştir.

Muhammed Saadeddin Efendi halk arasında “ayaklı kütüphane” olarak tanınmıştır. Birçok âlimin yetişmesinde büyük hizmetleri olmuştur. 1879 senesinde Gerede'de Kabiller Mahallesi'ndeki evinde vefat etmiş ve Nalbant Tepesi denen kabristanlıkta babasının yanına defnedilmiştir. Kendisinin Şerh-i Kaside-i Bürde ve Risâle-i Nefs-i Emmâre adlı iki eseri vardır. Ali Rıza Ünlü bu eserlerin kendi kütüphanesinde mevcut olduğunu söylemektedir (Ünlü 2000, 121-122).

Saadeddin Efendi, Dörtdivanlı Hilmi'nin de hocası olmuş ve Hilmi vefatında hocasına aşağıdaki mersiyei söylemiştir:

Emr-i Hudâ gelüp dünyadan göçtü
 Bir ben değil cümle cihan ağladı
 Fırkatin ateşi ortaya düştü
 O nâr-ı firkate yanan ağladı
 Cum'a günü gelip dersin okuttu
 Nâ-mizâc hâlinde sekiz gün yattı
 Dokuzuncu günü bekâya gitti
 Tâlipleri zâr u giryân ağladı
 Yazılar yazmaz oldu elleri
 Ders takrîr etmez oldu dilleri
 Hayat bahçesinin soldu gülleri
 Dünya libasını soyan ağladı
 Gerede şehrinin çöktü direği
 Ahâlisini yaktı anın firâkı
 Bihamdilillah kaldı üç beş çırağı
 Sanı ebter olup kalan ağladı
 Sağlığında kadrin bilemediler
 Arayıp emsâlin bulamadılar
 Yerine bu da lâyük diyemediler
 Yeri de boş kaldı diyen ağladı
 Mahdûmunun sağlık versin serine
 Kâim olsun pederinin yerine
 Buna gelen gider, kalmaz birine
 Fânî olduğunu bilen ağladı
 Dersleri oğuz(?) koydular
 Talabeleri de öksüz koydular
 Üstâz fırkatine müşkil oldular
 Bu nâr-ı firkate yanan ağladı

Dershanesine girilmez oldu
Muğl k meseleler bilinmez oldu
Su llere cev b verilmez oldu
Yeri de boş kaldı diyen ağladı
 lm-i fıkıhda hiç misli yok idi
Tefsir ve hadiste bilgisi çok idi
Cih nda bunun bir e i yok idi
 lm-i fikhını bilenler ağladı
Günde okuturdu mantık me' n 
Sarf ile nahv hem Molla Câmî
Yüzüne bakmayıp ezberde yani
Anın zek vetin gören ağladı
Sulb pederinden terbiye almış
Nısf ilimle d ny ya gelmiş
Hudâ anı ilmin hazinesi kılmı 
Sarraf olup da olanlar ağladı
Pederine rahmet etsin ol Ganî
  r mesin toprakta o n zik teni
Cennet-i a'l da olsun meskeni
Bu n r-ı firkate cihân ağladı
Muhammed Sa'deddin ism     hreti
T arih-i vef tı yüz doksan altı
  r-i pen edir sebep-i mevti
Meyyit nam zını kılan ağladı
Hilmî yandı bu firkatin n rına
Kimse g venmesin dünyâ varına
   be  ar un bezden kefen sarına
Yakasız gömleği gören ağladı
( nl , 2000: 126-128)

Elimizdeki cönkte Hilmi'nin Oğullar Destanı ve Cevdet Canbulat'ın kitabına “İlahi Elvedâ” şeklinde kaydettiği manzumeleri de vardır. Oğullar Destanı, cönkte “Fırkatnâme” başlığıyla kaydedilmiştir ve dörtlük sayısında herhangi bir fazlalık yoktur. Sadece tekrar eden mısrada, oğullar kelimesinin yanında “yavrular, kuzular” gibi ibareler yazılmıştır. Bu da bu manzumenin bir icra ortamında, makamla okunurken kaydedildiğini göstermektedir. “İlahi Elvedâ” ise cönkte “İlâhî Budur” şeklinde kaydedilmiştir ve aşağıdaki mısralar Canbulat'ın neşrinde yoktur. Biz bu mısraları da buraya kaydetmek istiyoruz:

Aşkî olan komaz dilden

İrade gider elinden

Geçer hep malından

Sizi Allah'a ısmarladık (Cönk, 131)

Cönkte, yukarıdaki mısraların yer aldığı sayfada numara yoktur. Cönk, sayfa 106'dan itibaren numaralandırılmamıştır.

Sonuç

Dörtdivanlı Hilmi 19. Yüzyıl'da yaşamış âlim, müderris ve şair bir şahsiyettir. Bugün Dörtdivan'a bağlı olan Doğancılar'da doğmuş, köyünde ve Gerede'de tahsil görmüştür. Şiirlerini genelde hece vezniyle ve destan nazım şekliyle yazan bir şairdir. Şiirlerini sade bir Türkçe ile kaleme almıştır. Bunların bugün bile rahatça anlaşılması mümkündür. Bu şiirler, Dörtdivan'da çok sevilmiş ve yakın zamanlara kadar besteli olarak okunmuştur. Hilmi'nin manzumelerinin ayrıca belgesel değeri de vardır.

Bu makalede Dörtdivanlı Hilmî'nin altı uzun şiirine yer verilmiştir. Bunlardan ilki "Tevhide yâr eyle benî" müteker-rir mısralı bir îlâhîdir. Bu şiir lirizm bakımından oldukça güçlüdür ve şairin bizce en kuvvetli manzumesidir.

İkinci şiir ise zühdi bir endişeyle ve "Derse Mevla'm ben ne cevap vereyim" müteker-rir mısraı ile kaleme alınmıştır. Şiir kaydedilirken vezinde bazı aksamalar olmuştur.

Bu yazıda değerlendirilen üçüncü şiir "Bülbül" veya "Bülbül İlâhîsi" adını taşımaktadır ve bentler hâlinde kaleme alınmıştır. Bu şiirde "Bülbül senin derdin nedir / Aşk-ı olan dâim Hû der" mısraları her bendin sonunda tekrar etmektedir. İlâhî diye anılmasından bestelendiği anlaşılmaktadır. Bu şiir de Dörtdivanlı Hilmî'nin en başarılı manzumelerinden birisi olarak kabul edilebilir.

Makalede yer verilen Hilmî'nin dördüncü şiiri toplumsal yergi özelliği taşımaktadır ve oldukça uzundur. Manzume yirmi dörtlükten oluşmaktadır.

Çalışmamızda yer verdiğimiz beşinci şiir bizce Hilmî'nin en ilginç manzumelerinden birisidir. Burada Sapanlı Dede, Ramazan Dede, Himmet Dede, Samurkaş Dede, Hisar Erenleri gibi Gerede ve çevresinde mezarları ve türbeleri olan zatların haftada bir kere Gerede-Esentepe'de yer alan Şeyhler Kavağı'nda bir araya geldikleri ve zikir meclisi düzenledikleri anlatılmaktadır.

Bu makalede yer alan Hilmî'nin altıncı manzumesi ise Gerede Müftüsü Muhammed Saadeddin Efendi hakkında yazılan bir mersiye-dir. Kaynaklarda bahsedilen bu manzume sadece Ali Rıza Ünlü'nün Tarih Boyunca Gerede kitabında yer almaktadır.

Sonuç olarak burada biz, Dörtdivanlı Hilmi'nin toplu şiirleri içerisinde yer almayan altı şiirine yer verdik. Bu şiirlerin bir kısmı oldukça başarılıdır. Hilmi'nin Canbulat neşrinde yer almayan başka şiirlerinin olması ihtimal dâhilindedir. Yeni araştırmalarla bunların da ortaya çıkmasını umuyoruz.

Kaynakça

- “Hilmî, Dörtdivanlı” (1981). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: Dergâh Yay. 234.
- ALBAYRAK, Muzaffer (1956), Dörtdivanlı Hilmi (Halil), Yıl:7, Cilt:4, No:78, Ocak 1956, 1247-1248.
- ALBAYRAK, Muzaffer (1956), Dörtdivanlı Hilmi (Halil) – II, Yıl:7, Cilt:4, No:80, Mart 1956, 1269-1270.
- ARIK, Durmuş (2000), “Gerede’de Halk İnanışları ve Ziyaret Yerleri”, Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyum Bildirileri, Gerede.
- CANBULAT, Cevdet (1963), *Dört Divan’lı Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, Yer Yok, Ekin Basımevi.
- CANBULAT, Cevdet (2010), *Dörtdivanlı Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, Ankara 2010.
- Cönk (Bolu-Dörtdivan-Çavuşlar Camii İmamı İsmail Tezel’in Özel Kütüphanesinde).
- ÇAKIR, Emine (2015), “Hilmî, Halil Dörtdivanlı”, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-halil-dortdivanli> [Erişim Tarihi: 23.11.2021].
- ŞEN, Yasin (2021), *Dörtdivan Kültür Atlası*, Tunçay Yayınları, Ankara.
- ÜNLÜ (2000), Ali Rıza *Tarih Boyunca Gerede*, Osmanlıcadan Akt: Ömer Cevahircioğlu, İstanbul.

DÖRTDİVANLI HİLMÎ'NİN MEZARI

Dörtdivan'ın yetiştirdiği iki kıymetli şairin, Dörtdivanlı Hilmî ve Servet Yüksel'in mezarları birbirine çok yakın. Ulu Mezarlık'ta yer alan bu mezarlardan Hilmî'nin mezarını Servet Yüksel vefat etmeden önce bir kere ziyaret etmiş ve Dörtdivan Kültür Atlası için bazı fotoğraflar almıştım. Şimdi ise gittiğimde her iki kıymetli şairi ziyaret ediyor ve derin düşüncelere dalıyorum.

Hilmî'nin mezarı neredeyse kaybolmak üzere. Şahidesi olmasaydı eğer mezar şimdiye kadar çoktan kayıplara karışmıştı.

Şahidenin de üzerindeki eski yazıyla yazılan yazılar ne yazık ki okunmuyor. Şairin mezarı artık belli değil. Küçük çalılıklar her yeri kaplamış. Dileğimiz o ki, bu mezar bir anıt mezara dönüştürülsün. Mezar taşına Şair Hilmî'nin iki oğlunu ve kayın biraderini Plevne Savaşı'nda şehit verdiği yazılsın. Bu acılı şair baba aynı hafta içinde bir oğlunu da hastalık sebebiyle Dörtdivan'da kaybetmiş.

Torunlarıyla beraber kalan Hilmî; bir şair, müderris, âlim, mutasavvıf, şehit babasıdır. Yeni nesiller onu tanımıyor, bilmiyor. Bunda hepimizin suçu var. Gençler tarihlerine minnet hissiyle büyümüyor çünkü. Bunları onlara anlatmalı, Hilmî'nin mezarı başına götürüp onlara geçmişlerin ödediği bedeller, yaşanan sıkıntılar ve dertler, vatan uğrunda evladını şehit veren bir babanın dramı anlatılmalı.

Elbette bunun için o mezarın şairin şanına yakışır biçimde elden geçmesi, yapılması gerekir. Bunu devlet büklerimizden, yöneticilerimizden istemek hakkımız.

Şairler, ârif şahsiyetler, veliler ve âlimler bu milleti bir bütün hâline getiren değerlerimizdir. Hilmî geçmişte biliniyordu, bugün de biliniyor. Yarın da bilinmeli. Ecdadımızla bizi bir araya getiren dinimiz, dilimiz, örfümüz, edebiyatımızdır. Bir kaldırım eskir, bina yıpranır, her şey gelir geçer. Fakat kültür, dil, edebiyat gelip geçemez. Öyle olursa millet yok olur.

Şehrin ruhu kültürüdür, değerleridir, insanlığa ve dünyaya armağan ettiği kıymetleridir. Dörtdivanlı Hilmî ve Servet Yüksel bu toprakların yetiştirdiği, iftihar edeceği, gelecekte de eserleri okunacak değerlerimizdir. Fakat yurtdışında da söylendiği üzere Dörtdivanlı Şair Hilmî'nin mezarı artık kaybolmak üzere.

Belediye Başkanımız Sayın Hamza Efe ile bu hususu bir vesileyle görüşmüş, durumu kendisine arz etmiştim. İnşallah yakın bir zamanda bu mezar aziz şairin şanına yakışır bir şekilde yapılır, yeni nesiller onun mirasını sahiplenir ve bu toprakları vatan kılan geçmiş nesillerin ve acılı bir şair babanın duyguları gönüllerde hissedilir.

DÜLDÜL MEVLÜT'E AİT YENİ KAYITLAR

Düldül Mevlüt, Dörtdivan'ın yetiştirdiği önemli değerlerden birisidir. Dörtdivan'ın kültürünü kadim Oğuz kültürüne bağlayan kıymetlerden birisi de kanaatimizce Düldül Mevlüt'tür. Nasıl peki?

Türk boyları arasında tarihte her zaman Dede Korkut gibi sözüne itimat edilen, kendisine danışılan kimseler vardır. Bunlara aksakallılar da diyebiliriz. Bu aksakallılar, hem İslamiyet öncesinde hem de sonrasında devlet adamlarının ve Oğuz boylarındaki kahramanların müşküllerini halleden kimseler olmuşlardır. Edebî ve tarihî metinlerde yer alan bu bilge şahsiyetlerin tespit edilip kitaplaşması büyük bir hizmet olurdu.

Bu tip bilge insanların en ücra köşelerde bile bazen ortaya çıktığını, kendisine pek çok hususta fikir danışıldığını görmekteyiz. 1912-1985 yılları arasında Dörtdivan'da yaşamış olan Düldül Mevlüt bir bakıma Dörtdivan'da böyle bir fonksiyonu icra etmekteydi. Onun halk ve devlet adamları arasındaki itibarı, sözlerini dolambaçsız söylemesi de aslında bir bakıma bunu göstermektedir. Bu özellikleri yanında Dörtdivan'da beyitleme veya oranlama tabir edilen sözleri kendiliğinden ve ânında söyleyebilmesi ve duruma uygun şiirimsi ifadeleri onun bazı halk kültürü araştırmacıları tarafından “aşık” ve “şair” olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır. Bizce Düldül Mevlüt'ün en önemli yanı onun Dede Korkut'a yaklaşan üslubudur.

Biz Düldül Mevlüt'ü burada uzun uzun anlatmayacağız. Bu yazıda onun yeni bulunan ses kayıtlarını söz konusu edeceğiz.

Eski Kültür Bakanlığımıza bağlı ve şimdi kapatılmış bulunan Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme (HAGEM) biriminde önceden genel müdür olarak vazife yapmış olan Nail Tan hocamız, Düldül Mevlüt'le tanışıyor ve Dörtdivan'a geldiğinde veya Düldül Mevlüt Ankara'ya gittiğinde kendisiyle zaman zaman görüşüyormuş. İşte bu görüşmelerde alınan ses kayıtları bizim elimize ulaşmış durumdadır. Kayıtlar 1984 yılında Ankara'da alınmıştır. Eski teknik araç gereçlerle alınan bu kayıtları Nail Tan hocamız, halkbilimci Dr. Abdullah Demirci hocamıza vermiştir. Bu ses kayıtlarını Abdullah Demirci hocamız da TRT Ankara Radyosu'na götürmüş ve bunlar burada bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Buradan da bize intikal etmiştir.

İlk ses kaydı Nail Tan hocanın “Dörtdivanlı şair Düldül Mevlüt'le konuşmaya devam ediyoruz.” sözleriyle başlamaktadır. Bu kaydın öncesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu ses kayıtlarında bazı kopukluklar olduğu vardır. Ses kayıtlarının ilkinde Turgut Özal'dan bahseden Düldül Mevlüt'ün burada rahmetli Özal'ın faaliyetlerini övdüğünü görmekteyiz. Zaman zaman yine Düldül burada muhatabına nasihatlerde bulunmaktadır. Ara yerde Düldül Mevlüt'ün bazı atasözlerine konuşmalarında yer verdiğini görmekteyiz. “Anadan olur dana, buğdaydan olur dene!” bunlardan birisidir. Yine Düldül Mevlüt'e özgü vezinsiz ama kafiyeli söyleyişlere burada da rastlanmaktadır. Onlardan birisi şöyledir:

“Ankara'nın her yanı meyve söğüt
Sana verdim bi öğüt
İstersen tut
İstersen yut”

Bu ses kayıtlarından ilki Döldöl Mevlüt'ün dua etmesiyle sona ermektedir. İkinci ses kaydı ise ilkinin devamı şeklindedir. Bu kayıt orada bulunanların konuşmalarıyla başlamaktadır. Döldöl Mevlüt'ün burada "Ben giderim sen beni çok ararsın!" sözleri seçilebilmektedir. Bu kayıtta teknik bir sıkıntı vardır. Burada yer alan manzum söyleyişlerden biri tespit edebildiğimiz kadarıyla şöyledir:

"Tahtam kesilecek
 Mezar kazılacak
 Dokuz tahta üzerime örtülecek
 Taşlar başımıza dikilecek
 Emme ağaçtan
 Emme taştan
 Akıl gitti baştan"

Sonuç olarak Döldöl Mevlüt'le ilgili eldeki bütün belge, bilgi ve kayıtların da yer aldığı bir kitap çalışmasının yapılması gerektiği ortadadır. Bu değerimizin de işlenmesi ve mirasının en azından bu şekilde tespit edilmesi gerekmektedir. Bu çalışma içinde bu yazıda söz konusu edilen ses kayıtları yanında İsmail Hakkı Akyoloğlu'nda bulunan ve onun yine kendi almış olduğu kayıtlardan yazıya aktardığı metinler de yer almalıdır. Böylece rahmetli Prof. Dr. Faruk Sümer hocamızın tespitiyle 20. Yüzyıl'da aslında bir Dede Korkut üslubuyla konuşan, Dörtdivan'ın ve Bolu'nun önemli bir değeri olan Döldöl Mevlüt, unutulmaktan kurtulabilecektir.

DÖRTDİVAN'DA CÜMLE MEVLİTLERİ

Önceden Dörtdivan'da cümle mevlitleri düzenlenirdi. Özellikle pandemi dönemi öncesine kadar bu cümle mevlitleri devam etmiştir. Yani bir köyde mevlit merasimi yapılacaksa bütün köy, yaşlısı ve genci ile hizmet ederdi bu cümle mevlitlerinde.

Bu mevlitlerde sadece yufka ve pilav yenir. Her ev yufkasını açar camiye getirir. Cümle mevlitlerine civar köylerden katılım sayesinde bu mevlitler çok kalabalık olur. Kuran tilavet edilir, Mevlit ve ilahiler okunur.

Mevlit merasimi sona erince artan yufka ve pilav caminin önünde yine köylüye satılır, elde edilen gelir köy için sarf edilir. Mevlitten sonra hocalara önderlik eden kişinin evinde ikram için aşır-ı serif okunur. Yemekten sonra da yine bir ilahi okunur.

Cümle mevlitlerinde dağıtılan pilav kazanlarda köylü tarafından yapılır. Mevlitten bir iki gün önce pirinç çuvaları silinir, taşlar ayıklanır. Yörenin aşçısı sabah erken gelir, öğleye kadar pilav pişer, namazdan sonra pilav ikramı olur. Bu pilav kaşıksız ve yufkayla beraber yenir.

Cümle mevlitlerinde bazı hocalar sesi ve üslubuyla Dörtdivan'da aranır olmuş zaman içinde. Bunlardan birisi de "Kolsuz Hoca" lakaplı Muharrem Eyvaz'dır. Kolsuz Hoca sesi çok güzel olduğu için cümle mevlitlerine çağırılmış. Muharrem Eyvaz sesi güzel olan hocalardan ve cümle mevlitlerinin vazgeçilmezlerinden imiş bir zamanlar.

Cümle mevlitlerine önderlik eden kişinin evinde ilahiler okunurdu. Bize Çavuşlar Camii imam hatibi İsmail Tezel Hoca tarafından okunan o ilahilerden birisi şöyledir:

Allahım rahmet eyleye hû

Bu hânenin sahibine hû

Okuyana dinleyene hû

Dîzâr müyesser eyleye hû

Dîzâr müyesser eyleye hû

Cennet müyesser eyleye hû

Bu hanenin sahibine hû

Okuyana dinleyene hû

Biriktirdi hocaları hû

Biriktirdi komşuları hû

Hoşnut etti geçmişleri hû

Allah versin bahşışleri hû

Okuyana dinleyene hû

Hak davetin kabul etsin hû

Dost davetin kabul etsin hû

Birine bin sevab versin hû

Bu hanenin sahibine hû

Okuyana dinleyene hû

Allah için yedirdin aş hû

Şâhid olsun dağ ile taş hû

Hûriler de olsun yoldaş hû

Bu hânenin sâhibine hû

Okuyana dinleyene hû

Âşık Yûnus okur kitap hû

Derviş Yûnus okur kitap hû

Rahmet eyleye ona Hak hû

Şefaât kıl ya Muhammed hû

Şefaât kıl dost Muhammed hû

Bu hanenin sahibine hû
Okuyana dinleyene hû

Anlaşılan o ki, cümle mevlitleri Dörtdivan'da insanların birliğine ve dirliğine vesile olan sosyal ve dinî faaliyetlerden birisiydi bir zamanlar. Özellikle kışın düzenlenen cümle mevlitlerinde yaşlısından gencine herkes bir vazife sahibiydi.

Köylülerin dayanışma içinde nasıl bir araya geldiklerine cümle mevlitleri çok iyi bir örnektir. Bu mevlitlerin devam etmesi sosyal dayanışmanın, birlik ve beraberlik ruhunun devam etmesi adına elzemdir.

DÖRTDİVAN'DA MUHAMMEDİYE OKUMA KÜLTÜRÜ

Dörtdivan'da yaptığım araştırmalarda Hacı Bayram-ı Veli hazretlerinin iki halifesi Gelibolulu Yazıcıoğlu Ahmed ve Yazıcıoğlu Mehmed kardeşlerin Envârü'l-Âşıkîn ve Muhammediye adlı eserlerinin bazı Osmanlıca matbu nüshalarına tesadüf ettim. Peki, Yazıcıoğlu Ahmed ve Yazıcıoğlu Mehmed kimdir, önce kısaca bundan söz edelim.

Yazıcıoğlu Mehmed'in ve Yazıcıoğlu Ahmed'in doğum yerleri ve tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Gelibolu'da yaşamışlardır. Babalarının adı, Şemsiyye adlı kitabın müellifi Yazıcı Sâlih'tir. Hacı Bayram Velî hazretlerinin Edirne seyahatinde Gelibolu'da ona intisap edip dervişi olmuşlardır. Yazıcıoğlu Mehmed hazretleri 1451 senesinde Gelibolu'da vefat etmiştir.

Yazıcıoğlu Ahmed ise daha çok Ahmed-i Bîcân diye tanınmıştır. Yazıcıoğlu Mehmed'in kardeşidir. Tasavvufî eğitiminde riyazetle yoğun meşgul olduğundan yemeden içmeden kesilmiş ve bedenen zayıflamakla "Bîcân" (Cansız) diye tanınmıştır. Vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Muhtemelen 1466 senesinden sonra vefat etmiştir. Mezarı ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'in türbesinin yakınlarındadır.

Bu iki kardeş Hacı Bayram Velî hazretlerinin dervişlerindendir. Yazıcıoğlu Mehmed Muhammediye adlı eseri, Yazıcıoğlu Ahmed de Envârü'l-Âşıkîn (Âşıkların Nurları)

adlı eseriyle tanınmışlardır. Bu eserler Anadolu'da pek çok defa okunan kitaplardır.⁸

Halk arasında çok rağbet gören Ahmediye adlı eser de yine Yazıcıoğlu Ahmed'e izafe edilmektedir. Bu eserin başka müelliflere ait olduğunu söyleyen araştırmacılar vardır.

Dörtdivan'da derleme yaparken özellikle Muhammediye'nin bazı matbu nüshalarıyla karşılaştım. Bu eser burada okunuyor mu diye araştırdığımda geçmişte Dörtdivan'da onların çok okunduğunu öğrendim. Hatta konuyla ilgili Çavuşlar Camii İmamı İsmail Tezel hocam şöyle bir anekdot nakletti:

Doğancılar köyünde bir akşam Muhammediye okunuyormuş. Hazret-i Ali efendimizin savaşlarının anlatıldığı kısımda onun elindeki kılıcı yukarıya kaldırdığı söylendikten sonra okuyan kişi o akşamki okumayı bitirmiş. Mecliste hazır bulunanlardan biri ertesi günü başka bir köye davet edilmiş. Adam davet sırasında fazla tahammül edememiş ve atına atladığı gibi köyüne dönmüş ve Muhammediye'nin okunuşuna yetişmiş.

Yaşanan bu olay da göstermektedir ki, Dörtdivan'da toplu kitap okuma kültürü bir zamanlar yaygın bir özellik göstermedeydi. Envârü'l Âşıkîn, Ahmediye ve Muhammediye burada okunan birkaç eserden biriydi sadece. Bilhassa cönklerden ilahi okuma geleneği de göstermektedir ki, burada başka eserler de okunuyor ve toplu hâlde dinleniyordu.

⁸ Burada İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden yararlanılmıştır.

Peki, Bayramiye geleneği içerisindeki bu eserler Dörtdivan civarına nasıl geldi? Bu toplu kitap okuma geleneği nasıl oluştu? Bu durumun Ümmî Kemal hazretleri ve Hacı Bayram Velî hazretleri arasındaki yakınlıkla bir ilgisi olmalıdır. Ümmî Kemal hazretleri Hacı Bayram Velî'nin ya dervişi ya da bu iki Allah dostu Somuncu Baba vesilesiyle pirdaştır.

Ümmî Kemâl ve Hacı Bayram Velî arasındaki ilgiye işaret eden hususlardan birisi kanaatimizce Dörtdivan ve yöresinde Muhammediye okuma geleneğidir. Bu kitabın hem yazma hem de matbu nüshalarına en azından yakın zamanlara kadar burada çok fazla rastlanması da bunu göstermektedir.

Anadolu'da toplu hâlde okunan kitapların etrafında belirli bir kültür ortamının Dörtdivan'da da meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bunun daha yaygın bir çerçevede değerlendirilmesi ve okunan kitapların tespit edilmesi gerekmektedir.

DÖRTDİVAN'DA HİDRELLEZ KÜLTÜRÜ

Dörtdivan'da önceleri var olduğunu düşündüğümüz Hıdrellez kültürü çeşitli şekillerde yaşatılmıştır. Ne yazık ki, günümüzde bu kültür yok olmaya yüz tutmuştur. Bu konunun ilçede ilgili olduğu birkaç husus var. Bunlardan birincisi Dörtdivan'da “Baba Hızır” adıyla anılan ve artık bu ismin kullanılmadığı camilerdir.

Hıdrellez, eski kültürümüzde “Rûz-ı Hızır” veya “Hızır Günü” olarak da bilinmekteydi. Bu günler 6 Mayıs'tan itibaren başlar ve kasım ayının ilk haftasına kadar devam eder. Dolayısıyla Hıdrellez, aynı zamanda Hızır günleri olarak bilinen bu günlerle ilgilidir. Bu zaman diliminin başlangıcı Türkler arasında tarih boyunca kutlana gelmiştir. Anadolu'da Baba Hızır makamları, ona izafe edilen camiler, “Hıdırlık” adıyla bilinen mevkiler ve tepeler vardır. Bolu ve ilçeleri Baba Hızır ve ona izafe edilen mekânlar açısından zengin denebilecek bir özellik göstermektedir. Bu mekânların en bilineni Mengen'de bulunan Baba Hızır Camii ve cami içerisinde yer alan türbedir. Bunun yanı sıra yaptığımız araştırmalarda Dörtdivan'da bu isme bir zamanlar izafe edilen iki caminin var olduğu anlaşıldı. Ancak bu isimler zaman içerisinde unutulmaya yüz tutmuş ve artık kullanılmaz olmuştur.

Dörtdivan'da “Baba Hızır” diye anılan camilerden birisi Çavuşlar diğeri de Çardak Camii'dir. Bu iki cami daha önceleri “Baba Hızır Camii” olarak anılmıştır. Çavuşlar Cami bu ismi yanında önceden “Alaca Mescid” diye de anılmıştır. Arşivlerde bu hususla ilgili gerekli bilgileri bulmak mümkündür. Çavuşlar Camii'nin hemen yanında

önceden Baba Hızır Medresesi diye anılan bir medrese de varmış. Bu medrese günümüzde kaybolmuş durumdadır. Bütün bunlar caminin bulunduğu sokağa neden “Baba Hızır Sokak” dendiğini açıklamaktadır.

Peki, “Baba Hızır” ismi nereden gelmektedir? Araştırmalarımız sırasında bu mezarın “Baba Hızır” veya “Hızır Reis” adında bir zata ait olduğu hususunda bilgi aldığımız kişiler oldu. Caminin geçmişteki adının da burada yatan zat hakkında bize bir işaret verebileceğini zannediyoruz. Bir medreseye ve camiye Baba Hızır adını vermek herhalde böyle bir duruma işaret etmektedir. Ancak mezarla ilgili bu yorumlar henüz net değildir. Mezarın Müderris Ahmet Efendi'ye ait olduğunu söyleyenler de vardır. (Daha geniş bilgi için bkz: Yasin Şen, Dörtdivan Kültür Atlası, Tunçay Yay., Ankara 2021, s. 196-198).

Dörtdivan'da bir diğer Baba Hızır Camii, Çardak'ta bulunmaktadır. Burada Baba Hızır diye bir zat yaşamış. Rivayete göre Ümmî Kemâl hazretlerinin kardeşiymiş. Bu camide bir tespih varmış. Çok ağlayan çocuklar tespihten geçirilince susar ve bir daha ağlamazmış. Bunlar Baba Hızır'la ilgili rivayete bürülü anlatılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ali Rıza Ünlü de bu camiden “Cuma Camii” olarak söz etmektedir.

Camiyle ilgili bazı anlatılar mevcuttur. Bunlardan birine göre köylüler, camide tadilat yapmak istemişler. Hazır bu işe girişmişken köyün kenarında yer alan camiyi daha merkezî bir yere taşımayı düşünmüşler. Camiyi yavaş yavaş yıkmaya başlamışlar. Bazı malzemeler köyün daha merkezî bir yerine taşınmış. Ertesi günü caminin eskisi gibi durduğunu görmüşler.

Dörtdivan'da Hıdrellez kültürünü yansıtan durumlardan bir tanesi de Ümmî Kemâl hazretleriyle ilgili bir anlatıdır. Rivayete göre yılın belirli bir gününde Himmet De-de, Şıh Şehriban ve Ümmî Kemal bir araya gelmekte ve buluşmaktadır. Onların yürüdükleri yol yemyeşil olmaktadır. Bu rivayet bize “Hızır'ın gezdiği yerde ot biter!” sözünü hatırlattı. Ayrıca bilindiği gibi her yıl Hızır ve İlyas peygamberlerin bir araya geldiğini, bir araya gelişin Hıdrellez kültürünün esasını oluşturduğunu ve böyle bir inanışın olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bu anlatı, aslında Hızır ve İlyas peygamberler için anlatılan bir rivayetin bu erenler üzerinden yeniden üretilmesi şeklinde kendini göstermektedir.

Dörtdivan'da Hızır kültürüyle ilgili bir husus da Hacetler Köyü'nde Arif Yaman'ın tarlasında bulunan bir taşla ilgilidir. Bu taştaki ayak izinin Hızır'ın ayak izi olduğu nakledilmektedir.

Dörtdivan kültürünün Hıdrellez kültürüyle olan ilgisi bunlarla sınırlı değildir. Ali Rıza Ünlü, Gerede Tarihi kitabında Dörtdivan'ın Göbüler Köyü'nde bir yılanlı çeşmeden söz etmektedir. Hızır günü, yılanlar bu çeşmede bir araya gelmektedir. Ünlü, eserinde Göbüler'deki bu eski çeşme harabesi hakkında şunları söyler: *“Burasını bizzat tedkik ettim, oldukça geniş ve çayırılık, doğu ve güney tarafları hafif yüksek tepe olan bu mevkide eski devirlere aid bir çeşme harabesi var. Su; yontma taşlarla yapılmış algından gelmektedir, oldukça muntazam yapılmıştır. Suyun güney doğudan doğru geldiği ve yere yatıp da toprak üzerine kulağını koyarak dinlediği vakit kuvvetli bir suyun yeraltından gittiği, suyun verdiği sedadan anlaşılmaktadır. Fakat duyulan su sadasına*

nazaran çeşmeye gelen mikdar, ancak dörtte bir raddesindedir. Bu suyun nereye gittiği malum olmadığı gibi, civarda da çıktığı bir yer yoktur. Çeşmenin vaktile çok muntazam olduğu ve önünde havuzu ve sair binalar bulunduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Ruzi hızır günü (Hıdırellez günü) çıktığı yu-karda yazılan yılanların ancak o güne mahsus olup başka günlerde görünmedikleri şübhesizdir. Fakat bu su köye açıktan gelir ve bazan da gayet ufakık siyah yılan yavrularının aktığı da görülmektedir.” (Ali Rıza Ünlü, Gerede Tarihi, s. 85).

Hızır inancıyla ilgili bir uygulamaya Dörtdivan'da yağmur duası esnasında rastlanır. Bu uygulama şöyledir: Dörtdivan'da bulunan Kırklar Türbesi'ne yağmur duası için çıkılmaktadır. Bunun için önce Çavuşlar Camii (Cuma Camii)'nde bir duyuru yapılır. Vakit geldiğinde Dörtdivanlılar köy köy Kırklar Makamı'nda bir araya gelir. Kurbanlar kesilir, dualar edilir. Pilav ve et yenir. Erkekler ve çocuklar burada ceketlerini ters giyerler. Avuç içleri yere gelecek şekilde dua ederler. Bu arada taş toplanır. Toplanan kırk taş bir hoca tarafından üzerlerine dua okunarak bir çuvala doldurulur. Hoca bu sırada “Okuyan ben değilim, Hızır Aleyhisselam!” der. Bu taşlar Kuzköy'deki gölete doldurulur. Batmayan taşlar batırılmaya çalışılır. Buna rağmen taşlardan bazıları batmazsa bu durum duaların kabul olunduğunun işareti kabul edilir. (Tülay Uğuzman Er, Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması, Ankara 2000, s. 115-116.)⁹

Dolayısıyla bütün bu bilgiler Dörtdivan'da daha önce-sinde bir Hıdırellez kültürünün olduğunu göstermektedir.

⁹ Burada ayrıca Dörtdivan'ın Kılıçlar Köyü'nden Asım Ertuğ'un derlemelerinden faydalanılmıştır.

Muhtemelen daha önceleri Hıdrellez bu topraklarda bir bayram havası içerisinde kutlanmaktaydı. Burası kadim bir Oğuz yurdu olduğuna göre Hıdrellez'in asırlar boyunca burada yaşatılmış olması gerekmektedir. Türklerin tabiatla kurduğu güçlü bağın izlerini anlamamıza yardım eden Hıdrellez kültürü ne yazık ki günümüzde Dörtdivan'da sosyal hayattan çekilmiş durumdadır.

DÖRTDİVAN ÇAVUŞLAR CAMİİ'NDEKİ İKİ KİTABE

Çavuşlar Camii Dörtdivan'ın en eski camisi olarak bilinir. Camiyle ilgili en eski belge 1670'li yıllara kadar uzanmaktadır. Dolayısıyla şimdiki bilgilerimize göre caminin en az üç yüz elli yıllık bir geçmişi vardır.

Bu cami, tarihte farklı isimle anılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Cuma Camii, Alaca Mescid, Baba Hızır Camii olarak bilinmekteydi. Günümüzde Çavuşlar Camii yanında Cuma Camii veya Merkez Camii de denmektedir.

Çavuşlar Camii'nin yanında daha önce bir medrese olduğu caminin vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Cami, bu vakfiyede Alaca Mescid diye geçmektedir. Caminin hemen yanındaki medresenin de Baba Hızır Medresesi diye anıldığı bu vakfiyeden anlaşılmaktadır. Bu medrese daha sonraki zamanlarda yıkılmış ve ondan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Sadece caminin doğu tarafındaki sokağın adı Baba Hızır Sokağı adıyla kalmıştır.

Caminin iki girişi bulunmaktadır. Bu girişlerden doğu kısmındaki kapının üzerinde yer alan Osmanlıca kitabeler dikkat çekmektedir. Yalnız bunlar, kullanılan boya yüzünden aşınmış gibidir. Bu yazıda bu kitabeler üzerinde durulacaktır.

İlk kitabe cami girişinin sağında ve yukarıda bulunmaktadır. Okunuşu şöyledir:

Hudâ eylesin(?) âbâd ebed Allah
Erişdi çün ana tevfik-i Allah
Bânî-i sânisî Sâlih Paşa kim
Olaydı râh-ı Hakk'a sa'yi her gâh

Bu câmi'i behişt-misâl yaptı
 Bedel vire Hudâ cennetde hem câh
 Bin iki yüz otuz altı senesi
 Tamâm oldu didi eş-şükrillillah
 1236 (1821)



Yukarıdaki tarih kitabesi dört beyitli bir şiir şeklinde tanzim olunmuştur. Bu kitabeye göre caminin bu, ikinci yapılışıdır. Camiyi ikinci kez yaptıran ise Sâlih Paşa'dır. Cami, Hicri olarak 1236, Milâdî olarak 1821 senesinde yani bundan tam iki yüz sene önce yaptırılmıştır.

Caminin bu ikinci yapılışı olduğuna göre demek ki burada daha önce bir cami daha vardı ve harap duruma düşmüştü. Bu sebeple böyle ikinci defa bir cami yapılması ve ya var olanın tamir edilmesi zarureti ortaya çıkmıştı. O

hâlde ilk caminin yapılışını en azından 1700'lü yıllara, hat-
ta daha öncelere götürmede bir beis görünmüyor.

İlkinde göre yazıları biraz bozulmuş ikinci kitabenin ise
okunuşu şöyledir:

Hamdülillah olur mevlîde hürmeti
Baba Hızır hazretinin himmeti
Ta'mîr-i sâni' (.....)
Oldı esbâb Sâlih Paşa hazreti
Sâlisen ta'mîre gayret idüp
Cümle ahâliler merhameti
Târihi bin iki yüz doksan bî-şek
Evsatında oldu işte temmeti



Bu ikinci kitabe tamir kitabesidir. Bu kitabe, caminin
eski ismine atıfta bulunan Baba Hızır ismi geçmesi açısın-
dan önemlidir. Cami 1290 senesinde üçüncü kez tamir
görmüştür. Bu yıl, milâdî olarak 1874 senesine tekabül
etmektedir. Camiyle ilgili bilgi verilen kaynaklarda 1874
yılı, yapım yılı olarak verilmektedir. Kitabeler de göster-

mehtedir ki, bu cami en azından 1821 senesinde yapılmış veya iyi bir tamir görmüştür.

İlk kitabede Salih Paşa'nın burayı ikinci kez inşa ettirdiği söyleniyor. 1874 senesinde de üçüncü kez tamir görmüştür. 1821 yılının bu kitabede caminin tamir edildiği yıl olarak kabul edildiği anlaşıyor. Üçüncü tamirde halkın da iştirak ettiği söyleniyor.

Çavuşlar Camii içerisinde bir de bir mezar kitabesi vardır. Alt tarafı kırık olan bu kitabenin kime ait olduğu belli değildir. Burada sadece şu satırlar okunabilmektedir: “Âh Mine'l-Mevt/ Garîk-i bahr-i isyânım / Ki muhtâc-ı îşânım / Yüzüme urma günâhım / Yâ Rab bî-mecâlim / Tutup gâh ki rûy-ı siyâhım ...”

Kitabenin bundan sonraki kısmı yoktur.

Çavuşlar Camii, eski adıyla Baba Hızır Camii, Dörtdivan'ın tarihî değerlerinden birisidir. Bu hususta gerekli çalışmaların yapıp gelen geçen kimselerin aynı zamanda bu tarihî camiye uğramaları ve buradaki havayı teneffüs etmeleri yerinde olurdu.

ÇAVUŞLAR CAMİİ'YLE İLGİLİ EN ESKİ OSMANLICA BELGE

Dörtdivan Çavuşlar Camii, ilçede hatta Bolu'da bulunan ve Osmanlı Devleti döneminde yapılan en eski tarihi yapılardan birisi durumundadır. Bu camii kaynaklarda Baba Hızır Camii olarak geçmektedir.

Devlet Arşivleri'nde camiyle ilgili bazı belgelere rastlayabiliyoruz. Bunlardan birisi Hicrî 1090, Miladî 1679 senesine ait aşağıdaki belgedir. Bu belgede caminin imam hatipliğine Abbas Halife adında biri tayin edilmektedir:

“Bolu Kazası Nâibinün Arzıdur

Kaza-i mezbur mülhakatında Dörtdivan nâhiyesinde Baba Hızır Camii'nin hitâbeti mahlûl olmağın müstehak olan Abbas Halifeye sıdk u 'inâyet buyrulmak ricâsını arz ider.

Emr ü ferman şevketlü kerâmetlü ve muhabbetlü padişahındur.”

Bu tayinin alt kısmında ise arzıhal yer almaktadır. “... Bolu kazası mülhakatında Dörtdivan nâhiyesinde vâki Baba Hızır kuddüse sırrıhu binâ eylediği câmi-i şerîfin hatîbi olan İbrahim Halife fevt olup yeri hâlî vü mu'attal kalmağın yerine (...) vâkî' Abbas Halife her vechile mahal ü müstahak olmağla ...” şeklinde devam eden bu dilekçe-de Dörtdivan'daki Baba Hızır Camii, yani bugünkü Çavuşlar Camii imam hatipliği boş kaldığından Abbas Halife'nin oraya tayin edilmesi talep edilmektedir.

Yukarıdaki kısımla da bu tayinin gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bu belgenin önemi Dörtdivan merkezde bulunan Çavuşlar Camii'nin tarihini en az üç yüz elli yıl geriye götürmesindedir. Bu tarihi daha eskiye götürmenin mümkün olduğu anlaşılmakla beraber bu hususla ilgili elde yeterli malumat yoktur. Fakat 1679 senesinde camiye, vefat eden İbrahim Halife'nin yerine başka bir imam tayin edildiğine göre tarihi daha eskilere götürmede bir sakınca görünmemektedir.

Belgedeki ikinci bir husus dilekçede caminin Baba Hızır tarafından yapıldığının belirtilmiş olmasıdır. Bu da şüpheye yer bırakmayacak şekilde Çavuşlar Camii'nin Baba Hızır'la kuvvetli bir bağının olduğunu, hatta caminin ilk olarak Baba Hızır tarafından yaptırıldığını ve içerideki yatacın Baba Hızır'a ait olduğunu göstermektedir. Bu durumda Çavuşlar Camii'nin Bolu'nun en eski camilerinden ve kıymetli tarihî eserlerinden biri olduğu netlik kazanmaktadır.

DÖRTDİVAN'DAKİ BAZI YER VE MEVKİ ADLARI ÜZERİNE

Dörtdivan'ın bazı yer adları bölgenin tarihini aydınlatacak bazı ipuçları barındırmaktadır. Nitekim Dörtdivan'daki Oğuz boylarını, hem tarihî belgelerden hem de köy isimlerinden hareketle araştırmış ve buraya yerleşen Oğuz boylarından bir kısmını tespit etmiştik. Bu yazımızda yine bazı yer ve mevki isimlerinden hareketle bazı çıkarımlarda bulunmaya çalışacağız.

İlk söz konusu etmek istediğimiz yerlerden birisi Çalköy'de bulunmakta ve burası “Manasur” diye anılmaktadır. İnternetteki harita sistemlerinde ise burası “Manastır” diye kaydedilmiştir. Dolayısıyla tarihi hâlâ büyük ölçüde bilinmezliğini koruyan Dörtdivan'ın Mursallar civarı hakkında bu yer isminde bir ipucu bulunmaktadır. Burada bir manastır bulunduğunu net bir biçimde ifade eden bu mevki adı, aslında Mursallar civarındaki eski yerleşim yerinin hatırasını taşımaktadır. Ali Rıza Ünlü *Tarih Boyunca Gerede* kitabında “Mabed Harabesi” başlığı altında şunları söylemektedir: “Bu kalenin civarındaki âsâra (eserlere) bakılırsa burası oldukça büyük ve zikre şâyân bir şehir olduğu muhakkak olup yakındaki Mabed Harabesi bunu isbat etmektedir.” (s. 25).

Anlaşıldığı kadarıyla Ali Rıza Ünlü'nün bölgede araştırma yaptığı zamanlarda buradaki manastırın kalıntıları büyük ölçüde durmaktaydı.

Ali Rıza Ünlü, kitabında Dörtdivan'ın Yağbaşlar Köyü'nde bulunan Mursallar Kalesi ve etrafındaki yerleşim yeri hakkında zaman zaman bilgi vermektedir. Buna göre

burada bir manastır ve kilise harabesinin olduğu artık net bir şekilde anlaşılmaktadır. Kitabının bir başka yerinde Ünlü, konuyla ilgili şöyle demektedir:

“Dörtdivan’ın ‘Yağbaşlar’ köyünde, Aziz Ağa’nın tarlasında büyük bir kilise harabesi vardır. Burası vakit vakit köylüler tarafından kazılarak tahrip edilmiş ve taşları alınmıştır. (1297) Rumi (M. 1881) tarihinde Gerede’de ayandan Hacı Sadık tarafından yaptırılan, Tuz pazarındaki taş hanın kapısındaki işlemeli mermer sütunlar bu kilise harabesinin kapısının sütunlarıdır. Halen mezkûr köyde çıkarılmış gayette düzgün büyük ve küçük birçok muhtelif taşlar vardır. Köylüler bunları bina yapanlara satıyorlar. Fakat tedkikimde bu taşlar üzerinde salibden başka resim ve işleme olmadığı gibi yazılı bir taş da bulamadım. (...) Bu harabe az miktarda kazılmış olup zeminde topraklar altında mühim bir kısmının mevcut olduğu anlaşılıyor. Bu köyün etrafında ve tarlalarındaki eski devirlere aid eserlere bakılırsa, burada ehemmiyetli bir şehir olduğu tezahür eder.” (s. 82)

Dörtdivan’ın burada söz konusu etmek istediğimiz bir diğer yer ismi Deveciler’dir. Bu ismin develerle buraya yerleşen ve geçimini böyle temin eden Türklere ait olduğu söylenmektedir. Fakat Ali Rıza Ünlü, kitabında köyle ilgili şöyle bir bilgi verir: “Deveciler Türk kabilesi olup ‘Sofyan Han’ idaresinde idiler. Deveci uruku ol vakit Türkmenlerden beş-altı bin çadır halkı idi.” (s. 330). Ali Rıza Ünlü’nün köyle ilgili verdiği bu bilgilerin kaynağını bilemiyoruz.

Dörtdivan’daki ilginç bir köy ismi de Nahcivan’dır. Burada yaşayanların Nahcivan’dan Dörtdivan’a gelip yerleştikleri anlaşılmaktadır. Ali Rıza Ünlü bu hususla ilgili

kitabında şunları söyler: “Nahcivan Azerbaycan’da bir şehir olup bunlar oradan gelmişlerdir. Halkı uzunca boylu, incedir, dar elbise giyerler. Bu mahalle sakinleri ata binmekte mahir imişler, şeci Türk taifesidirler.” (s. 331).

Dörtdivan’ın bazı köyleri isimlerinin başındaki sıfatı fiziki durumundan ötürü almışlar. Adaköy ve Adakınık bunlardan ikisidir. Bu köyler, etrafını saran akarsular sebebiyle birer ada durumunda kaldıklarından böyle isimlendirilmişlerdir.

Dörtdivan’ın dikkat çeken yer isimlerinden bazıları askerlik kültürüyle ilgili olanlardır. Doğancılar, Çavuşlar Yayalar bunlardandır. Bunlardan “Yayalar”la ilgili Ali Rıza Ünlü şunları söylemektedir: “‘Karlık’ kabilesindendir. Yaya olarak geldikleri için ‘yayalar’ denilmiştir. Bu köy evvelce ‘Yeniçeri’ teşkilatı kısmında piyâde olarak gösterilmişti.” (s. 331).

Ünlü’nün verdiği bu bilgi, bizce Dörtdivan’ın bazı köylerinin Yeniçeri ocağıyla ilgili olabileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Biz Doğancılar isminin de böyle bir kaynağının olabileceğini düşünmekteyiz. Ali Rıza Ünlü, bu ismin Cengiz’in Moğol komutanlarından Doğan’la bir ilgisi olabileceğini söyler (s. 332). Yalnız bu bize biraz uzak ve zayıf bir ihtimal gibi geliyor. Çünkü Türklerin buralara yerleşmesi daha sonraki devirlerdedir ve Bolu ve ilçelerinin doğan ve kartal türleri açısından zenginliği düşünüldüğünde bu konunun tekrar düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca bu tür isimlendirmeler, Bolu’nun Doğancı, Mengen’in Şahbazlar, Yeniçağa’nın Doğancı, Dörtdivan’ın Doğancılar’ıyla birlikte düşünülmelidir ve bunların Osmanlı Devleti’nde

av ve avcılıkla ilgili olan “Doğancı”larla bir ilgisi var mı, araştırılmalıdır. Bilindiği gibi doğancı denen bu kimseler bu kuşları yetiştirir ve bunlarla avlanırdı.

Doğancı teşkilatı Anadolu ve Rumeli’de mevcuttu. İslam Ansiklopedisi’nin ilgili maddesinde yer alan şu bilgiler de “doğancı” veya “doğancılar” tarzındaki yer isimlerinin nereden geldiğini yeterince açıklamaktadır: “İmparatorluğun Anadolu ve özellikle Rumeli yakasında ‘Doğancı’ veya ‘Doğancılar’ adı altında pek çok köy, çiftlik ve mahallenin bulunması ve bunların çoğunun hâlâ varlığını sürdürmesi, doğancı teşkilatının ne kadar yaygın ve yerleşmiş olduğunun açık delilidir (Abdülkadir Özcan, “Doğancı” Maddesi, İslam Ansiklopedisi).

Dolayısıyla Dörtdivan’ın bazı köylerinin Yeniçeri ocağıyla ve ocağın teşkilatıyla bir ilgisi olabileceği köy isimlerinden de anlaşılmaktadır.

Burada Dörtdivan’daki bazı yer isimlerini kısaca söz konusu etmeye çalıştık. Kaynakların yetersizliği burada yer isimleri hakkında net şeyler söylememizi engellemektedir. Fakat bazı yer isimlerinden hareketle Dörtdivan’ın tarihi hakkında çıkarımlarda bulunmak mümkün görünmektedir.

BÜNÜŞ KELİMESİ ÜZERİNE

Bugün Bolu ilçelerinden Dörtdivan'ın Bünüş diye bir köyü var. İşin ilginç tarafı bu adla Bolu ve Gerede'de de birer köyün olması. Kelimenin en eski Türkçe kelimelerden biri olduğu, muhtemelen bölgeye gelen Türklerden bir kısmının bu adla anıldığı anlaşılıyor. Fakat TDK sözlüklerinde yaptığımız taramalarda kelimenin anlamına ulaşamadım.

Türk tarihinin bir yönüne ışık tutabilecek bu kelimenin anlamının tespit edilmesi herhalde önemli bir hizmet olurdu.

Eski yazıya aşina olanlar Bünüş kelimesinde ortadaki n harfinin nazal n olduğunu derhal fark ederler. Bu n harfi, eski yazıdan yapılan aktarmalarda “ñ” şeklinde karşılır. Bu nazal n, günümüz alfabesinde n-g arası bir sestir. Nitekim Gerede'nin Bünüş köyünün adı, internetteki kayıtlara göre 1928 yılında “Büngüş” diye kaydedilmiş.

Bu adla Bolu merkezde de bir köy var. Fakat Bolu'daki bu yaygın kullanımına rağmen kelimenin anlamını şimdi-lik tespit edemedik.

Anadolu'da, mahallî ağızlarda bu kelimenin bazı kullanımları olduğu anlaşılıyor. Burdur'un Çavdır ilçesinde kelime “ikiye bükülmek” anlamında ve büngüşmek şeklinde yani fiil olarak kullanılıyor (Feyza Tokat, Çavdır Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar, *TEKE Dergisi*, S. 3/1 2014, s. 160).

Kelimenin yine “Büngüş” şeklinde yer adı olarak kullanıldığını da görmekteyiz. Fethiye-Göcek'te bu adla bir köy bulunmaktadır. Antalya'nın Serik ilçesine bağlı Bügüş

mahallesinin adının da bu bünüş kelimesinin aynısı olduğu anlaşıyor. Çünkü ortadaki nazal n; g, ğ, n, sesleriyle karşımıza çıkabilir.

Kısa bir araştırmayla bünüş kelimesinin anlamını verebilmek, onun tarihi bağlamını ortaya koyabilmek pek de mümkün görünmüyor. Fakat bu kelimenin Türk tarihinin herhalde onca meselesi içerisinde halledilmeyi bekleyen bir yanını ifade ettiğini de göz ardı etmemek gerekir diye düşünüyorum.

DÖRTDİVAN'DA KULLANILAN “AĞNIN” KELİMESİ ÜZERİNE

Dörtdivan, eski Anadolu Türkçesi özelliklerinden bir kısmını günlük konuşma dilinde yaşatan yerlerden birisidir. Burada konuşulan Türkçenin, kendine has bazı özellikleri Evliya Çelebi'nin de dikkatini çekmiş ve seyyahımız burada kullanılan kelimelerden bir kısmını derleyip Seyahatnâme'de bunlara yer vermiştir. Biz bu hususa çeşitli yazılarımızda dikkat çektiğimiz için burada uzun uzadıya durmayacağız.

Bizim bu yazıda söz konusu etmek istediğimiz asıl husus Dörtdivan'da yaygın bir biçimde kullanılan “ağnın” kelimesidir. Bu kelime tam olarak günlük dilde çoğu zaman karşımıza çıkmaktadır. “Ağnın” kelimesi sevgi ve saygı ifadesi olmak yanında tam olarak “abisinin” anlamına gelmektedir. Fakat burada akla şöyle bir soru gelmektedir:

Bu iki kelime arasında nasıl bir ilgi olabilir?

“Abi” kelimesi bilindiği üzere “Ağabey” kelimesinin değişmiş şeklidir. Dörtdivan'da bu kelimenin zaman zaman “abisinin” şeklinde kullanıldığı görülür. Yani bir bakıma saygı, sevgi, hitap anlamı taşıyan bu ifadenin taşıdığı fonksiyon “abıcının” (amcaya abıca denir), “ağanın” gibi kelimelerde de kullanılır.

İşte Dörtdivanlılar, bu “ağabey” kelimesindeki “ağa” ifadesini bugün günlük dilde yaşatmaya devam ediyorlar. Sona gelen iyelik eki bizim günlük dilde birine hitap ederken kullandığımız ve sevgimizi ifade anlamında “babası”, “annesi”, “teyzesi”, “dedesi” kelimelerinde görüldüğü üzere aynıdır. “Ağanın” da sona bir de vasıta eki olarak “n” gel-

mektedir. Tabi burada kelimenin bu işin ehli tarafından daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini belirtmek gerekir.

Dolayısıyla “ağnın”, yukarıda söz konusu edilen kelimelerde görüldüğü üzere aslında bir saygı, sevgi, hürmet ve nihayet bir hitap kelimesidir. Bu kelimenin “ağanın” biçiminde olduğu ve ikinci “a” harfinin “ğ” sebebiyle yutulduğu ortadadır. Bunun telaffuz olarak “ânın” şeklinde görüldüğünü de burada belirtmek isteriz.

Sonuç olarak biz burada Dörtdivan’da zengin bir şekilde kullanılan ve Türkçenin tarihî dönemlerinin hatırasını ve izlerini taşıyan bir kelimeyi söz konusu etmeye çalıştık. Bunların sayısı daha da fazladır ve elbette bu kelimeler incelenmeyi hak etmektedir. Biz de Dörtdivan’a has bazı kelimelere bu yazılar vesilesiyle dikkat çekmeye devam edeceğiz.

HACI BAYRAM-I VELÎ ve ÜMMÎ KEMÂL

Bolu ve ilçeleri Bayramîlik tarikatı açısından son derece önem arz eder. Bayramîlik'le ilgili araştırmalarda Bolu'nun bu öneminin göz ardı edilmeyeceğini zannediyoruz. Göynük'te Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin kendisinden sonra erkânını devam ettiren iki halifesi, Akşemseddin ve Bıçakçı Ömer Dede'nin medfun olması, Bolu merkeze yakın bir mevkide Somuncu Baba'nın bir makamının bulunması, Bolu'nun ilçelerinde, özellikle de Dörtdivan'da Hacı Bayram-ı Velî halifelerinden Yazıcızâde Mehmed ve Yazıcızâde Ahmed kardeşlerin eserlerinin okunması, bunların muhtelif nüshalarına tesadüf edilmesi burada Bayramîlik'in bir şekilde yaşandığını göstermektedir. Bu düşüncelerimizi destekleyen bir husus da Ümmî Kemâl hazretlerinin Bayramîlik içindeki yeridir.

Ümmî Kemâl hazretleri hakkındaki bazı menkıbelerde Hacı Bayram Velî'nin Ümmî Kemâl'i tanıdığına ve onun yüksek hallerini bildiğine dikkat çekilmektedir. Ümmî Kemâl Divanı'nda yer alan Hacı Bayram Velî'yle ilgili bir şiir de Ümmî Kemâl'in Somuncu Baba'nın vefatından sonra ona intisap ettiği yolundaki görüşlere kuvvet kazandırmaktadır. Menâkıbnamedeki şu mısralarda Hacı Bayram-ı Velî'nin Ümmî Kemâl'in her fırsatta mübarek hatırını sorduğu, onu görmediği bir günün olmadığı veya gelen gidenlerle ona daima selam gönderdiği, bu iki azizin aynı asırda yaşadığı, birbirlerinden ve hallerinden haberdar bulundukları ifade edilmektedir:

Husûsâ Hacı Bayrâm gibi sultân
 Mübârek hâtırın sorardı her ân
 Gün olmazdı yüzini görmeyeydi
 Selâmını yahud ırgürmeyeydi
 O sultânıla hem-'asr olmuşıdı
 Biribirin 'acâ'ib bulmuşıdı
 Dir idi bu kişi genc-i Hudâdır
 N'ola ümmî ise sâhip-edâdur
 Anılır ümmîlikle gerçi nâmı
 Tarikat ehlinin budur be-nâmı

(Ramazan Sarıçiçek, "Menâkıb-ı Kemâl Ümmî ve Bolu", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 17, İstanbul 2016, s. 302.)

Şeyh Hamîd diye de bilinen Somuncu Baba adına Ümmî Kemâl hazretlerinin divanında bir mersiye bulunmaktadır. Bu manzumede "Kanı ol şeyhümüz Hâmid sa'îd ü müttekî zâhid / Fenâ 'âlemden ol 'âbid bekâ milke güzer kıldı" (Hayati Yavuzer, Bolu Erenlerinden Kemâl Ümmî, Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 34.) beytinin onun Somuncu Baba'ya bağlılığını ifade ettiği söylenmektedir. Bu durumda Hacı Bayram-ı Velî ve Ümmî Kemâl pirdaş olmaktadır.

Kaynaklarda ve türbesinde yer alan bilgilerde Ümmî Kemâl'in çağdaşlarından Hacı Bayram-ı Velî'ye bağlılığından da bahsedilir. Ümmî Kemâl Divanı'nda yer alan aşağıdaki manzume de onun Hacı Bayram-ı Velî'ye bağlı bir derviş olduğunu düşündürmektedir:

Bir evliyâ eydür bana
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Seni gerek ise sana
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Eğer gözün görürise
 Aklun başunda yâr ise
 Maksûd murâd-dîdâr ise
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Olmasun şekk ü gümânun
 Oddan âzâd ola cânun
 Elin al tevbe kıl anun
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Dervîşleri begâyetde
 Dâim zühidle tâatde
 Yokdur yakın vilâyetde
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Sırat köprisin geçmeğe
 Şarâben tahûr içmeğe
 Cennetde bile uçmağa
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Yüzün gören serverümün
 Mürşid-i kâmil pîrümün
 Şimdi kutbı durur Rûm'un
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen
 Kemâl Ümmî eydür size
 Kulak urun işbu söze
 Bir âvâze geldi bize
 Tiz gel Hacı Bayram'a sen¹⁰

¹⁰ Bu manzûmeyi Fuat Bayramoğlu, Raif Yelkenci'de bulduğunu kaydediyor. Hayatî Yavuzer ise bu manzumenin bilinen hiçbir yazma-

Ümmî Kemâl hazretlerinin burada Hacı Bayram-ı Velî ile olan münasebeti ve yakınlığı açıklık kazanmaktadır. Bu iki sûfî en azından pirdaşıtlar. Ümmî Kemâl'in Hacı Bayram-ı Velî'den "Şimdi kutbı durur Rûm'un" diye söz etmesi bu iki mutasavvıfın en azından birbirini tanıdığını göstermektedir. Yahut Somuncu Baba'nın vefatından sonra Ümmî Kemâl'in Hacı Bayram-ı Velî'ye intisap ettiği bir tahmin olarak burada ifade edilebilir. Bu arada Fuat Bayramoğlu, Ethem Cebecioğlu gibi araştırmacılar Latîfî Tezkiresi'nde sözü edilen ve bir Hacı Bayram dervişi olan Kemâl-i Halvetî'nin Ümmî Kemâl olduğunu ifade etmektedirler. (Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994, s. 226.)

da olmadığını söylüyor. Bkz.: Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram-ı Velî, Yaşamı-Soyu-Vakfı*, Cilt: II (Belgeler), Ankara 1989, s. 247 vd.; Hayati Yavuzer, *Bolu Erenlerinden Kemâl Ümmî*, Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 33.

BU ESERLER BOLU'DA MEDFUN ÜMMÎ KEMÂL'E MÎ ÂİT?

Tasavvuf tarihimizde bir ismin birden çok şahsiyeti ifade ettiği, fakat bunların tek bir şahsiyetmiş gibi gösterildiği veya öyle algılandığı zaman zaman rastlanan hususlardandır. Bunun en tipik örneği Yunus Emre'dir. Mille-timiz tek başına bu isme birden fazla Yunus'u, Derviş Yunus'u, Âşık Yunus'u ve daha başka şekillerde anılan Yunusları sığdırmış ve onları tek bir şahsiyet olarak kabul etmiştir. Kültür noktasından bakılacak olunursa bunun bir mahzuru yoktur. Hatta faydaları vardır. Tek bir kişinin şahsında âdeta onun gibi olmak isteyen şahsiyetler bir araya gelmiş, onlar bir bütünü meydana getirmişlerdir. Ancak Yunus Emre'nin yanında onu takip eden diğer Yunusların kim olduklarını tespit etmek bilimsel açıdan elzemdir. Bursa'da medfun Emir Sultan dervişi Âşık Yunus'un "Sordum sarı çiçeğe" başta olmak üzere birçok ilahisinin Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinde medfun Yunus Emre'ye izafe edildiği bilinmektedir.

Benzer bir durum yazımızın konusu olan Ümmî Kemâl hazretleriyle ilgilidir. Türk Tasavvuf tarihinde birden fazla Ümmî Kemâl yaşamış olabilir. Bununla ilgili en önemli delil onun eserleri bahsidir.

Ümmî Kemâl'in Hazire-i Kuds, Kırk Armağan, Risâle-i İman, Ahlak Risalesi, Risâle-i Vefat ve Divan gibi eserleri olduğu yapılan araştırmalarda üzerinden durulan hususlardandır. Bunlardan en bilinen eseri divandır. Onun tasavvufî ve edebî şahsiyetini en çok yansıtan eseri de bu divandır. Fakat Dörtdivan ve Bolu-Tekkeköy'de yaptığı-

mız incelemeler sonucunda burada şöyle bir tereddüdümüz oluşmuştur:

Ümmî Kemâl hazretleriyle ilgili en muteber kaynak olan menâkıbnâmede onun eserlerinden ve şiirlerinden hiç söz edilmez. Menâkıbda, onun Bolu'da yaşadığı çevre, dervişleri ve menkıbeleri işlenmektedir. Bu eserler Ümmî Kemâl'e ait ise menâkıbın bundan bahsetmesi kaçınılmaz bir durum olmalıydı. Ayrıca Ümmî Kemâl'in eserlerine, bu eserlerin Bolu'da bir zamanlar okunduğuna dair araştırmalarımız sırasında herhangi bir kayda veya bulguya ulaşamadık. Fakat mesela Menâkıb-ı Kemâl Ümmî'nin bir nüshasının Dörtdivan Doğancılar Köyü'nde ikamet eden Eyüp Şahin'de bulunduğu bazı araştırmacılar tarafından ifade edilmiştir. Bu araştırmacıardan birisi İsmail Hakkı Akyoloğlu'dur. Kendisiyle bir görüşmemizde (28 Ağustos 2020 Cuma günü Bolu) özellikle cönk, mecmua gibi yazmalara rahat ulaşıldığı zamanlarda Ümmî Kemâl hazretlerinin bir divanına veya diğer eserlerinin nüshalarına ulaşıp ulaşılmadığını sorduk. Karşılığında ise kendisi böyle bir nüshayı görmediğini söylemişti.

Bizce bu husus oldukça önemlidir. Bu bahis ileride Ümmî Kemâl'in eserleri üzerinde ciddi olarak durulması gerektiğine işaret etmektedir.

Ümmî Kemâl hazretlerinin divanı üzerine bir doktora tezi hazırlayan Dr. Hayati Yavuzer hocamızla 30 Kasım 2020 tarihinde yaptığımız bir telefon görüşmesinde, kendisine Ümmî Kemâl'in divanının herhangi bir nüshasına Bolu'da rastlayıp rastlamadığı sorusunu yöneltmiştim. Hocamız sadece eksik bir nüshaya tesadüf ettiğini belirtmişti. Hâlbuki Ümmî Kemâl Dîvanı onlarca nüshasıyla

Anadolu ve İstanbul kütüphanelerinde en çok nüshasına rastlanan divanlardan birisiydi. Bu konuda hocamızın adı geçen doktora çalışmasına ve bu tezin yayınlanmış hâline bakıldığında bunun böyle olduğu görülecektir. Fakat Bolu'da Ümmî Kemâl'in divanının sadece eksik bir nüshasına tesadüf edilmesi dikkat çekici bir husustur.

Ayrıca konuyla ilgili bir şey daha var: Ümmî Kemâl hazretlerinin halifesi Sarı Müderris, divanında Ümmî Kemâl'in eserlerine bir kere bile atıf yapmamakta ve bu eserlerden bahsetmemektedir. Hâlbuki Sarı Müderris şiirlerinde en çok şeyhi olarak Ümmî Kemâl hazretlerinden söz etmektedir. Peki, Sarı Müderris neden müşdidinin eserlerinden söz etmez?

Bu eserler Ümmî Kemâl'e ait ise Sarı Müderris'in bundan söz etmeyişi şaşılacak şey değil midir? Çünkü Sarı Müderris'in şiirleri Bolu-Tekkeköy'de medfun Ümmî Kemâl'in yaşayışı, menkıbeleri ve yaşadığı yerlerin isimleri açısından birer referanstır.

Öyleyse bu eserler kimindir? Eser sahibi başka bir Ümmî Kemâl mi söz konusudur? Bilindiği üzere Ümmî Kemâl hazretlerine atfedilen makamların en güçlü olanlarından birisi Niğde'de bulunmaktadır.¹¹

Ayrıca onun, Karaman ve Manisa gibi şehirler de makamlarından veya mezarlarından söz edilir. Acaba bu eserlerin sahibi olan Ümmî Kemâl bu yerlerde yaşamış başka bir zat olabilir mi? Bolu-Tekkeköy'de türbesi bulunan Ümmî Kemâl, burada yaşayan Hacı Bayram-ı Veli dervişlerinden başka bir zat olabilir mi?

¹¹ Ümmî Kemal hazretlerinin divanı Niğde Belediyesi tarafından da yayınlanmıştır.

Bütün bu tereddütler ve sorular bunun bir mesele olarak karşımızda durduğunu, Ümmî Kemâl'e atfedilen bunca eserin gerçek sahibinin Bolu'da değil de başka bir yerde medfun olabileceğini, fakat Menâkıb-ı Kemâl Ümmî'nin Bolu-Tekkeköy'de yatan Ümmî Kemâl için yazıldığını ve bize bu eserlerin Tekkeköy'deki medfun Ümmî Kemâl'e izafe edildiğini düşündürmektedir. Kanaatimizce bu durum incelenmeye değer bir husustur. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi bunun halk açısından çok ciddi bir mesele olmadığını söylemek isterim. Halk, birden fazla Ümmî Kemâl'i tek bir isim etrafında izah etmiş, bunu böyle kabul etmiştir. Bu pek de sorgulanamaz. Ancak bilim adamları ve kültür tarihçileri bu hususu aydınlatmak durumundadır.

DÖRTDİVAN'DA OĞUZ BOYLARININ İZLERİ

Dörtdivan'ın dip kadimden beri bir Oğuz yurdu olduğu üzerinde durulur da burada hangi boyların yaşadığı üzerinde pek durulmaz. Biz bu yazıda burada vatan tutmuş Oğuz boylarının izini takip edeceğiz. Burada bunu yaparken Prof. Dr. Faruk Sümer'in *Oğuzlar (Türkmenler)* (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1999) kitabından istifade edeceğiz.

Anadolu'da en kalabalık üçüncü boy olarak kabul edilen Kınık boyuna ait Dörtdivan'da iki yer ismi vardır. Bunlardan birisi Adakınık köyüdür. Köy, etrafını çevreleyen akarsular sebebiyle “ada” diye anılmıştır. Buraya en başta Kınık boyundan gelenlerin yerleştiği açıktır. Yine Bayramlar'ın bir mahallesi durumunda olan Bucakkınık da Kınıkların yerleştiği bir yer olarak dikkat çekmektedir. Anadolu'nun fethinde büyük hizmetleri görülen Kınıkların Dörtdivan'da vatan tuttuğu anlaşılmaktadır.

Dörtdivan'da rastlanan diğer Oğuz boylarından birisi Döğerlerdir. Döğerlere ait Dörtdivan'da “Aşağıdüver”, “Yukarıdüver” adlarında iki köy ismi vardır. Bunların “Düver” köyünün zamanla büyümesi ve aşağı ve yukarı olmak üzere ikiye ayrılması neticesinde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Faruk Sümer, Döğerlere ait yer isimlerinin Orta ve Batı Anadolu'da görüldüğünü söylemektedir.

Dörtdivan'da bunlardan başka Alka-evli ve Kara-evli adlarını taşıyan iki Oğuz boyunun da izleri vardır. Çavuşlar Mahallesi ve Ömerpaşalar Köyü'nün yaylası olan Alkaevli-Karaevli Yaylası, onların hatıralarını taşımaktadır. Bu yaylanın ismini bize haber veren Hasan Çevik bu-

nu bir yaşlı kimseden duymuş ve bu bilgi bizi oldukça heyecanlandırmıştır. Faruk Sümer, Oğuzlar kitabında Alkaevli oymağının izlerine Anadolu’da pek rast gelinmediğini ifade etmektedir. Bizim de yeni rastladığımız bu bilgi kanaatimizce Bolu’da onların varlığına dair önemli bir işaret olarak kabul edilebilir. Yine Kara-evli boyuna ait Anadolu’da pek fazla bir ize rast gelinmediğini Faruk Sümer, kitabında ifade ediyor. Kanûnî Sultan Süleyman dönemi defterlerine göre 1520-1530 yılları arasında tutulan kayıtlarda Dörtdivan’ın Seyitaliler köyü halkının da Oğuzların Karaevli boyundan geldiği anlaşılmaktadır.

Dörtdivan’da Kayı boyunun izine bir taş üzerinde rastlanmıştır. Yerini haber vermek istemediğimiz bu taşta bir geyik ve mızrak motifi ve bunların üzerinde Kayı tamgası bulunmaktadır. Bu konuda daha ayrıntılı incelemelere ihtiyaç olduğu ve bu izlerin muhafaza edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Dörtdivan’da Kargı-Bayramlar köyünün isminde yer alan “Kargı” kelimesi de “Karkın”dan gelmektedir. Bilindiği gibi Karkın, Oğuz boylarındandır. Osmanlı dönemi belgelerinde Kargıbayramlar köyünden Dörtdivan’ın Karkın köyü diye söz edilmektedir.

Dörtdivan’da bunların yanında daha başka Oğuz boylarının izlerinin olacağı muhtemeldir. Biz araştırmalarımızda bunları bir kenara not ettik ve neticede bu kadim Oğuz yurdunun sahiplik ettiği boyları bu kısa yazıda söz konusu etmeye çalıştık. Bu hususta tarihçilerimizin daha ayrıntılı çalışmalarıyla Dörtdivan’a yerleşmiş Oğuz boylarının izlerinin ortaya çıkarılması mümkündür.

DÖRTDİVAN HALK KÜLTÜRÜNDE KURT

Türk mitolojisinde kurdun çok önemli ve dikkat çekici bir yeri vardır. Oğuz Kağan Destanı'nda onun ordusuna yön gösteren kutsal bir Bozkurt vardır. Türeyiş destanında Türkler bir kurttan türemektedirler. Buradan anlaşıldığına göre kurtlar Türk kültürüne iyiden iyiye sinmiş durumdadır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde onlara bugün bile büyük ölçüde saygı beslenmesi bunun izlerini takip etmemizi mümkün kılmaktadır.

Kurtlarla ilgili İslamiyet öncesindeki inanış unsurlarından günümüze uzandığını düşündüğümüz bazı uygulamalara ve inançlara Dörtdivan'da da rastlamaktayız.

Dörtdivan halk kültüründe kurtlarla ilgili atasözleri, inanışlar ve uygulamalar onlara derin bir saygı beslendiğini göstermektedir. Dörtdivan'da derlediğimiz şu atasözleri bu açıdan dikkat çekmektedir: “Gezen tilki yatan kurttan iyidir.”, “Kurt kocayınca köpeğin maskarası olur.”, “Susmayan it sürüye kurt getirir.”, “Yalcı köpekten kurtçu yavru doğmaz! (Tembel kimselerin çocukları çalışkan olmaz, anlamında söylenir.)”, “Kurt kışı geçirirmiş ama ayazı unutmazmış.”

Bu atasözlerinin bir kısmına başka yerlerde rastlamak mümkündür. Dolayısıyla bu sözler bize kültürümüzde, kurdun sadece ağıldaki veya otlayan hayvanlara saldıran bir “canavar” olarak görülmediğini ve onlara derin bir saygı duyulduğunu da düşündürmektedir.

Dörtdivan'da kurtlara dâir bazı inanışlar da vardır: Dörtdivan'da kurdun koku ve iz sürme yeteneğinin olmadığına ve onların bütün gücünün boyunlarında olduğuna

inanılır. Anlatıldığına göre kurt, köpekten koku duyusuna karşılık boynunun gücünü ona vermek ister. Köpek insana sadık bir hayvan olduğu için ve insanlığa ve diğer hayvanlara zarar vereceği için bunu kabul etmez.

Bu kısa anlatı efsânevi, hatta destanî bir özellik göstermektedir. Bu kısa anlatının bir destan parçasından günümüze uzanmadığını kim iddia edebilir!

Dörtdivan'da kurtlarla ilgili diğer inanışlar şöyledir:

Yolda, yolculukta kurt görmek kişiye işinde uğur getirir. Tavşan görmek ise uğursuzluk getirir. Aç kalan kurtlara kışın gökten ete benzer yiyecek atıldığına inanılır. Bu sonuncusu oldukça dikkat çekmektedir. Bu inanışın İslamiyet öncesine uzanan bir geçmişi olabilir.

Kurtlar bazen yaylada yayılan hayvanlara saldırmaktadır. Bu yüzden Dörtdivan'da kurtlarla ilgili bazı uygulamalara rastlamamız mümkündür. Buna göre yaylaya göç günü ahırdaki hayvanların boynundaki zincirler eşikliğe serilir. Tüm inekler ahırdan çıkarılır. Onları doğrudan yayla yoluna sürerler. Bunu hayvanlar su gibi gitsin, su gibi gelsin, yaylada kurt, ayı, canavardan korunsun, diye yaparlar. Ayrıca hayvanlar telef olma tehlikesiyle karşılaşınca bunun önüne geçmek için ahırın eşikliğine, ahır kapısının altına kurt kafası gömülür. İnek eşikliği atlayınca ilk olarak onun üzerine basar. Böylece hayvanların telef olmasının önüne geçileceğine inanılmaktadır.

Kurtların hayvanlara saldırmasının önüne geçmek için Dörtdivan'da başka bazı uygulamalar da öne çıkmaktadır. Kaybolan hayvanlar kurtlar tarafından telef edilmesin diye, bir mendile üzerine okunarak düğüm atılır. Buna “ağız bağlama” ve “kurtağzı bağlama” denir. Kurtlar kaybolan

hayvanlara denk gelse bile ağzını açıp zarar veremezler. Eğer insanlar sürüye saldıran kurtların ağızlarını kapalı görürlerse onların süreye zarar veremeyeceklerini düşünürler. Aksi hâlde kurtlar hayvanların bazılarını kapabilecektir. “Ağız bağlama” işlemi yapıldıktan bir süre sonra düğüm çözülür. Çünkü insanlar bu düğüm hep öyle bırakılırsa kurtların aç kalacaklarını ve açlıktan öleceklerini düşünürler.

Kurtağı bağlama işlemi şöyle yapılır:

İneği ya da başka bir hayvanı kaybolan kişi kurtağı bağlayan kişiye gelir. Bu kurtağı bağlayan kişi herhangi bir ocaktadır. Yani kendisinden önce bu işi yapan birisinden el almıştır. Kurtağı bağlayacak kişi “besmele” çeker. Niyet edilirken muhakkak kurt, kuş lafzı yer alır. Hayvanın gitmiş olabileceği yerler belirlenip bir şekilde sınırlandırılır. Burada kişinin hayvanının nerede kaybolduğunu söylemesi gerekir. Çünkü arazinin sınırları hayvanın kaybolduğu yere göre çizilir. Bu arada Kuran-ı Kerim’den Yasin Suresi’nin sekizinci âyetindeki “muk”, ya da Kevser Suresi’nin üçüncü âyetindeki “eb” kısmına kadar birisi okur. Hayvanın gitmiş olduğu yerlerden birinin ismi söylenir ve bir ipe düğüm atılır ya da herhangi bir bez parçası düğümленir. Böyle bir işlemden sonra belirlenen sınırlar içerisine giren kurdun kuşun ağzının bağlanacağına ve kaybolan bu hayvana kurtların zarar veremeyeceğine inanılır. Kaybolan hayvan bulunduğunda Yasin Suresi’nin sekizinci âyeti “mahun”, Kevser suresinin üçüncü âyeti “ter” diye bitirilerek, önceden atılmış düğüm çözülür. Hatta kurtağı bağlatan kişi, hayvanını bulunca mutlaka haber

verir. Kurtağı bağlayan “Kurtağıyı çözeyim, yoksa günah olur!” diye uyarıda bulunur.

Dörtdivan’da “Katıntı savak savar!” diye bir atasözü vardır. Savak sıra, katıntı sürü anlamına gelir. Önceden az koyunu veya keçisi olan (10-15 civarı) kişiler, koyunları çok olanın sürüsüne bunları katarmış. Ne hikmetse kurtlar da koyunu çok olanın değil de az olanın yani katıntının koyununu kaparmış. Bu yüzden bu söz söylenmiştir.

Bolu’nun sadece Dörtdivan ilçesinde değil, diğer bazı başka ilçelerinde de kurtlar etrafında oluşmuş inanış ve uygulamaların var olduğu bu kısa araştırma yazısı hazırlanırken tespit edilmiştir. Söz gelimi Kıbrısık’ta Dörtdivan’dakine benzer bir şekilde kurtların kafasının evin avlusunun girişine gömüldüğü ve kurdun azı dişinin boyuna takıldığı söylenmektedir.

Dörtdivan’da kurtlar etrafındaki inanış ve uygulamaların daha fazla ve çeşitli olduğu tahmin edilebilir. Kurtlar, Dörtdivan’daki yaşayışın önemli bir parçasıdır. Hatta burada kurtlara bir anlamda duyulan saygının devam ettiğini ve bunun da bazı atasözleri ve uygulamalarda karşımıza çıktığını görmekteyiz.

DÖRTDİVAN'DA AĞAÇ ve DAĞ KÜLTÜ

Ağaçlara ve dağlara yönelik inanışlar kadim zamanlardan itibaren Türk kültüründe derin izler meydana getirmiştir. Bu izleri bugün Anadolu'da takip etmemiz mümkündür. Biz, Dörtdivan'da yaptığımız derlemelerde ve araştırmalarda ağaçlar ve dağlarla ilgili bazı dikkat çeken kabuller ve inanışlarla karşılaştık. Bu yazıda bunları derli toplu olarak kısaca incelemek istiyoruz.

Dörtdivan civarında çam ağaçlarına özel bir önem verilmektedir. Mesela tek çam ağacı kesilmez. Gölgesinde hayvanların gölgelendiği heybetli çam ağaçları “Gürnet çamı” diye bilinir. Burada hayvanların gölgelenmesine “Gürneme” veya “Gürnetmek” denir. Hayvanların öğle vakitlerinde bu ağaçların gölgesinde kalmasına ve dinlenmesine özel bir önem verilmektedir. Dörtdivan'da “Sıcakta koyunun kafasında kurt kaynarmış!” denir. Öğle saatlerinde on birle üç arası koyun çam dibinde “gürner” yani gölgelenir. Hayvanlar sıkı sıkıya bir aradadır. Onları birbirinden ayırmanın pek de imkânı yoktur.

Çam ağaçlarının, ağaç kültürüyle ilgisine işaret eden bir husus vardır: Dörtdivan'da “gorlu” denen çam ağaçları vardır. Gorlu, kesilmeyen çam ağaçlarına denir. Bu ağaçlara kutsallık atfedilir. Bu ağaçlar kesildiği takdirde başa felaketlerin geleceğine inanılır. Nitekim yörede yaşanan bazı yangın olayları buralardan ağaç kesilmesine yorulur. Bu türden ağaçlar bulunduğu mevkide yakılabilir. Ancak ihtiyaç miktarı kullanılabilir. Gorlu denen ağaçlar özellikle çam ağaçlarının uzun yaşamasına vesile olmuştur.

Anadolu’da ve özellikle Bolu’nun ilçelerinde “gorlu” türünden bu ağaçların oluşturduğu ve ağırlıklı olarak çam ağaçlarının yer aldığı yerler vardır. Buralar genelde “Erenler” diye anılır. Dörtdivan’da en az beş altı yerde Erenler diye anılan mevkiler vardır. Buralardan ağaç kesilmez. Evlere bir ağaç dalı dahi götürülmez. Bu yerler Gerede civarında da yaygındır. Özellikle Bolu dolaylarında “Erenler” diye anılan yerlerin hem dağ hem de ağaç kültürüyle ilgisi ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir.

Dörtdivan’da dikkat çeken inanışlardan birisi de dağlarla ilgilidir. Bilindiği üzere birçok millette olduğu gibi Türklerde de dağ kültü önemli bir yer tutar. Dağda kurban kesilmesi, dağın üzerine yemin edilmesi gibi hususlar bize bunu göstermektedir.

Anadolu’da bugün bazı tepelerin üzerinde ve dağlarda yer alan türbe ve mezarların dağlara duyulan bu kadim hürmet duygusuyla bir ilgisi olabilir. Nitekim bazı araştırmacılar buna dikkat çekmişlerdir. Bugün Dörtdivan’da hâkim bir tepe üzerinde yer alan Himmet Dede türbesinin de bu dağ kültürüyle ilgili olabileceğini kaydetmek istedik. Yine yaylalarda yer alan “Erenler” diye anılan yerler de bu konuda zikredilebilir. Dörtdivan’da yüksek bir tepe üzerinde bulunan Kırklar Makamı’nın da bu dağ kültürüyle ilgisi olduğu açıktır. Buralara yörede özel bir önem atfedilmekte, insanlar buraları zaman zaman çeşitli vesilelerle ziyaret etmektedir.

Söz gelimi Dörtdivan’ın Amanlar Yaylası’nın yukarı taraflarında Sucak Dede’ye ait bir mezar bulunmaktadır. Önceleri burada bulunan bir çeşmeye Dörtdivanlılar hayvanlarını sulamak için getirirlermiş. Mezar defineler ta-

rafından kazılmıştır. Sucak Dede'ye "Urşah Dede" de denir. Sucak Dede'nin mezarına halk tarafından özel bir önem verilmesinin kadim zamanlara kadar uzanan dağ kültürle bir ilgisi olabilir.

Bu yörede dağ kültürünü bize hatırlatan oldukça ilginç bir inanış vardır. Dörtdivan'da yaylaya göçölünce erenlerin yaylaları terk ettiklerine inanılır. Yaylaya göç edenler "Dedeler çekildiler, gittiler!" derler. Yani insanların ve hayvanların buradaki sükûneti bozduğu anlatılmak istenir. Yine yaylalarda yakılan Beddem ateşlerinin de bu kültürle bir ilgisi olabilir.

Bütün bunlardan ağaçlara ve dağlara Dörtdivan'da özel bir önem verildiği anlaşıyor. Bunlarda İslamiyet öncesinden günümüze kadar uzanan ağaç ve dağ kültürle ilgili izler bulunabilmektedir.

DÖRTDİVAN'DA BİR HALK TIBBİ UYGULAMASI: ALAZLAMA

Dörtdivan, kadim Türklük mirasının hâlen yaşadığı ve izlerini görebildiğimiz, bulabildiğimiz yerlerden birisidir. Bu mirasın birisi de halk tıbbi uygulamalarıdır.

Biz, burada Dörtdivan'da karşılaştığımız halk tıbbi uygulamalarından alazlamayı söz konusu etmek istiyoruz.

Alazlamak, Orta Asya'da, İslamiyet'ten önce karşılaştığımız halk tıbbi uygulamalarından birisidir. Buna göre kırmızı renkte bir bezin üzerine ateş yakılır. Bu esnada “alas, alas” denilir. Burada amaç kötü ruhları göndermek, bunlardan kurtulmaktır. Özellikle zihinsel açıdan bir rahatsızlığı bulunanlar böyle bir tedavi yöntemiyle iyileştirilir. Dörtdivan'daki uygulamalarda bedende çıkan çıban benzeri şeyleri gidermek için yapıldığı anlaşılmaktadır.

Türk kültüründe çok derin geçmişi olduğu anlaşılan alazlama hakkında Deniz Karakurt *Türk Söylence Sözlüğü*'nde şunları söylemektedir:

“Hastalıkları ateşle tedavi etmek demektir. Albastı (Hal/Gal “Ateş” anlamı da dikkate alınarak) ve Alaz Han ile bağlantılı olduğu açıktır. Belki de Alaz Han'ın yardımı istenmektedir. Tören başlarken Alaz! diye bağırılması bunun açık bir göstergesidir. Alaz kelimesinin Amin! ile eşdeğer olduğu da öne sürülen başka bir görüştür. Kırmızı bir bez parçası yakılıp hastanın etrafında dolaştırılır. Ateşin temizleyici ve sağaltıcı bir varlık olduğu inancının bir sonucudur bu durum. Alazlama işlemi akşam karanlığında yanan ilk ışıkla birlikte başlatılır. Bir şeyin üzerinden alev geçirmek demektir. Cansız nesneler aleve tutulur. Canlı varlıkların ise simgesel olarak,

değmeyecek bir mesafeden üzerinden geçirilerek dolaştırılır. Ateş, kötü ruhları korkutur ve onları kaçıır. Yıldırım çarpmış ağacın yanan parçalarıyla evin tütsülenerek kötü ruhların kovulmasına Arçı adı verilir.” (Türk Söylence Sözlüğü, Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü, 2011, s. 22).

Hem Deniz Karakurt'un ifadelerinden hem de Dörtdivan'daki söylenişinden alazlamanın “alaslama” şeklinde de telaffuz edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Karakurt'a göre bu tabirin yalazlama ve yalaslama şekli de vardır.

Alazlamanın Türklerde “Ocak Tanrısı” olarak kabul edilen Alas Han'la bir ilgisi olduğu açıktır. Deniz Karakurt, Alas Han için şunları söyler:

“Evlerdeki ateşi korur. Evcil hayvanların da koruyuculuğunu yapar. Ocak ve içindeki ateşi kutsaldır ve ona saygılı davranılmalıdır. Aksi takdirde Alas Han kızarak yangın çıkartır. Türklerde gökyüzü büyük bir çadır olarak düşünüldüğü için, ev tanrısı olan bu ruh, yeryüzünün sıcaklığına da müdahale eder. Ülker burcunun altı yıldızı göğün altı deliğidir ve oradan sıcak hava üfler. Böylece yaz gelir.” (Türk Söylence Sözlüğü, Açıklamalı Ansiklopedik Mitoloji Sözlüğü, 2011, s. 21-22).

Alazlama konusunda ocak kültürünün varlığı bunun Alas Han'la kuvvetli bir ilgisi olduğunu göstermektedir.

Dörtdivan'da binlerce yıllık bu geleneğin devam ettirildiğini görüyoruz. Yalnız burada İslamiyet'in kabulünden sonra bazı dinî unsurların dâhil edilmesi de söz konusudur. Bezin üzerinde ateş yanarken hastaya nas ve felak okunması bunlardan birisidir. Ayrıca yörede yaptığımız derlemelerde bu alaz kelimesinin de yaşadığını fark ettik.

Dörtdivan'da “Çalı çırpıyla ısınmak için yakılan ateşe” alaz denir.

Kaynak kişilerimizden Dörtdivan-Adaköylü Mustafa Uludağ'dan ve Mehmet Akif Uludağ'dan aldığımız bilgilere göre alazlamada ocak kültürünün olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Mehmet Akif Uludağ'ın büyük halası Emine Uludağ (1933-2016), Dörtdivan'da bu geleneği sürdürenlerden birisi olmuştur. Gelenler bu aile için “Bizim ocağımız sizsiniz!” diyerek bir bakıma neden buraya geldiklerini açıklıyorlarmış. “Ocak” kabul edilen bu evdeki en yaşlı kadın alazlama yaparmış.

Dörtdivan'da başka bazı şahsiyetlerin de alazlama yaptığı anlaşılmaktadır. Gülizar Ersoy bunlardan birisidir.

Bu “ocak” kültürü meselesi içerisinde belirli hastalıklara belirli kişilerin bakmasının da etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynak kişilerimizden Fahri Kayaalp'in verdiği bilgilere göre Dörtdivan'da alazlamayla ilgili bir başka uygulama ise şöyledir:

Çocuklarda görülen gece yanığı, gidiyen¹² ve yüzlerde çıkan yaraların “ocak” diye tabir edilen bazı kişilerce tedavi edildiği görülmektedir. Bu kişiler hastaların yüzlerinde kalemle belirlenen yerlerin üzerinde, yanan kalın ipleri gezdirirler. İpin bir ucu yanarken, diğer ucu kalemle çizilen çıbanlar etrafında gezdirilmektedir. Bu işlem duman yüze degecek şekilde icra edilir. Burada yüzde ve özellikle ağız

¹² **Gidiyen:** Özellikle çocuklarda vücudun herhangi bir yerinde bozuk para büyüklüğünde ve şeklinde olan, kaşıntı veren kızarıklı bir tür deri hastalığıdır.

bölgesindeki çıbanlar için böyle bir uygulamanın tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca bu işlem yapılırken alazlamayı yapan kişinin elindeki bir bıçakla havada belli şekiller çizdiği de nakledilmektedir.

Alazlama benzeri başka tedavi yöntemlerinin Dörtdivan'da olduğu tahmin olunabilir. Bunları detaylı bir şekilde araştırmaya ihtiyaç vardır. Yüzlerce yıllık bir geçmişe ve zengin bir halk kültürüne sahip Dörtdivan'da sosyal hayatın, köklü Türk tarihinin ve doğal yaşamın getirdiği ve geliştirdiği bu derin tecrübeler kayıtlara geçirilmelidir.

DÖRTDİVAN’DA BİR HAYVAN TEDAVİ YÖNTEMİ: KASIĞI YAZMA

Dörtdivan’ın temel geçim kaynağı asırlar boyunca hayvancılık olmuş. Hem Orta Asya’dan beri gelen yaylak-kışlak kültürü ve yayla göçleri hem de Dörtdivan’ın havası, suyu ve coğrafyası burasının ekonomik faaliyetlerini hayvancılık merkezli şekillendirmiş ve bu durum günümüze de böyle gelmiştir.

Geçim kaynağının hayvancılığa dayalı olması Dörtdivan’da büyükbaş hayvanlar etrafında bazı inanışlar, uygulamalar ve tedavi yöntemleri de geliştirmiştir. Bunlardan birisi “kasığı yazma”dır.

Kaynak kişilerimizden Fahri Kayaalp bize bu hususta ve hayvanlara okuma konusunda şu bilgileri vermiştir:

“Kasığı yazma: Genellikle büyükbaş hayvanlarda görülen şiddetli sancı, ani olarak yatıp kalkma ve gerilip sünme şeklinde beliren bir hastalıktır. Tedavisi: Dereden toplanan birkaç taşın üzerine okunarak hayvanın kasık ve göğüs tarafına temas ettirilmesi veya taşlarla o bölgelere yavaşça vurulmasıdır. Günümüzde önemini yitirse de az da olsa varlığını sürdüren hayvana okumak, genel olarak buzağısını ve kuzusunu doğumdan hemen sonra emziremeyen (almayan) hayvanlar için belirli kişilerin icra ettiği veya muska yazdığı bir durum arz eder. Geçmişte teknolojik ve teknik ilerlemelerin az olduğu dönemlerde bunların gözle görülür etkilerinin olduğu tespit edilmiştir.”

Bu tedavi yöntemleri anlaşıldığı kadarıyla Dörtdivan’da hâlen kullanılmaktadır. Aynı zamanda kasık sancısı olan hayvanlar için “kasığı yazma olmuş” denir.

Kendisiyle yaptığımız başka bir görüşmede Fahri Kayaalp, Dörtdivan-Deveciler'in Sümme Yaylası'nda sancıdan duramayan bir hayvanın "kasığı yazma" tedavisiyle iyi edildiğini, bir amcanın gelip dereeden aldığı taşların üzerine bir şeyler okuduğunu, bunları hayvanın kasık bölgesine ve göğüs kısmına doğru sürdüğünü ve hayvanın sancısının derhal kesilip ayaklandığını söylemiştir. Anlaşılan o ki, "kasığı yazma" gibi bazı tedavi yöntemleri uzun zamanlar boyunca Dörtdivan'da uygulanmıştır. Temel geçim kaynağı düşünüldüğünde bu tedavi yöntemlerinin benimsenmesi ve geliştirilmesi gayet normaldir.

Burada Dörtdivan kültürüyle ilgili önemli bir husus daha ortaya çıkmaktadır:

Dörtdivan asırlardan beri beslediği kültür mirasını çok zengin bir tecrübeyle harmanlamış bir yerdir. Burada halk bilgeliği, halk tıbbı ve hayvanları çeşitli şekillerde tedavi etme yöntemleri çok zengin olarak karşımıza çıkmaktadır. Önemli olan husus, artık bunların kaybolduğu bilinciyle bu değerlerin tespit edilmesi ve gelecek nesillere yazılı olarak da olsa bunların aktarılmasıdır. Kültür bir ihtiyaçtan ve sosyal şartlardan ötürü ortaya çıktığına göre bu kadim Oğuz yurdunun binlerce yıldan beri koruduğu ve yaşattığı milli ve mânevî tecrübelerle sahip çıkılmalıdır. Burada söz konusu ettiğimiz husus bu zengin tecrübelerden sadece birisidir.

DÖRTDİVAN'IN ULULARI

Dörtdivan, Türkçenin kadim hatıralarını taşıyan bir yer. Burası Türklerin ilk yerleştikleri yerlerden birisi olması ve dışarıdan tarih boyunca göç almaması dolayısıyla kadim kültürünü korumayı başarabilmiştir. Bunun, günlük dilde hâlen yaşayan bazı kelimeler için de böyle olduğunu söyleyebiliriz.

Burada konuşulan Türkçede zaman zaman arkaik örneklerle rastlamamız mümkündür. Bu açıdan Dörtdivan'da konuşulan Türkçenin doğallığı ve güzelliği incelenmelidir. Evliya Çelebi'nin de Seyahatnâmesi'nde dikkat çektiği bu hususun üzerine gitmeye ihtiyaç vardır.

Biz, burada konuya bir katkı olmak üzere Dörtdivan'da “ulu” diye anılan yerleri burada söz konusu etmek istiyoruz.

Dörtdivan'da bir akarsu, bir yol ve bir mezarlık “ulu” sıfatıyla anılmaktadır. Bu yazıda kısaca bu “ulu”lardan söz edilecektir.

Dörtdivan'ın içinden akan Ulusu, bu ululardan birisidir. Aladağlar'dan ve Köroğlu Tepesi'nin eteklerinden doğan Ulusu, Dörtdivan için bir can damarıdır. Bu su, Çetikören'den, Aşağısayık'ın yakınından, Kadılar Mahallesi'nden akarak Gerede istikametine gider. Daha önceleri Çavuşlar Mahallesi'nin önünden geçen Ulusu'yun yatağı, taşkına mahal vermemek için yapılan ıslah çalışmaları neticesinde düzleştirilmiştir. Artık Ulusu, Dörtdivan'ın içinden geçerek Doğancılar'a doğru dümdüz akıp gitmektedir.

Dörtdivan'ın burada söz konusu etmek istediğimiz diğer “ulu”su, Ulumezarlık'tır. Burası adından da anlaşılaca-

ğı gibi büyük bir mezarlıktır. Ulumezarlık'ın Dörtdivan'ın en eski mezarlıklarından biri olduğunu söylemek herhalde yanlış olmaz.

Ulu Mezarlık'ta Dörtdivan'ın iki kıymetli şairi, Dörtdivanlı Hilmî ve Servet Yüksel'in de kabirleri bulunmaktadır. Bazı mezarlar zaman içinde kaybolmuş, bazıları ise belli belirsiz bir hâle gelmiştir. Birkaç mezar taşının da tarihi kıymeti vardır. Bu mezarlığın Dörtdivan'ın kıymetlerinden biri olduğuna şüphe yoktur. Fakat her nedense halk arasında Ulumezarlık'ın tekin bir yer olmadığına dair bir inanış vardır. Özellikle akşam namazlarından sonra burada durmak pek uygun görülmez.

Dörtdivan'ın bir diğer "ulu"su Uluyol'dur. Uluyol; Adakınık, Çitler, Kargıbayramlar ve Ulumezarlık istikametinde uzayıp giden yolu ifade eder.

"Ulu" diye başlayan bu yerlerin ve akarsuyun Dörtdivan'ın kadim hafızasından izler taşıdığı ortadadır. Ulusu, Ulumezarlık ve Uluyol, Dörtdivan'daki kadim Oğuz kültürü ve doğal Türkçenin en güzel yadigarlarından. Bu küçük yazı vesilesiyle burada hem bu "ulu"lara bir yer vermiş olduk hem de onları burada yeniden hatırladık.

DÖRTDİVAN EVLERİ

Dörtdivan'ın en önemli değerlerinden birisi evleridir. Bu evler Dörtdivan'ın sosyal ve kültürel atmosferinden izler taşıyan, içlerinde kadim hatıraları barındıran ve Türk mesken mimarisinin özgün yanlarını günümüze taşıyan bir özellik arz ederler. O sebepten bu evlerin koruma altına alınması herhalde önemli ve yerinde bir hizmet olurdu.

Zaman içinde Dörtdivan evlerinin toplum yaşantısından çekildiğini görmekteyiz. Bugün Dörtdivan hâlâ göç veren bir yer durumundadır ve nüfuz azalmaya devam etmektedir. Bu durum, köylerdeki konut mimarisini de olumsuz yönde etkilemektedir. Gurbete giden kişiler, doğa olarak bu evlerle yakından ilgilenememektedir ve bu yapılar zaman içerisinde çökmektedir. Benzer durum Dörtdivan'daki yayla evleri için de söz konusudur.

Gün geçtikçe eskiyen ve yenilenemeyen bu evler yıkılmakta ve yerine betonarme yapılar inşa edilmektedir. Türk mimarisinin özgün yanlarını silip süpüren beton, Dörtdivan'da da ahşaba dayalı konut mimarisini yavaş yavaş hafifzalardan ve gözümüzün önünden silip süpürmektedir.

Dörtdivan konut mimarisi ahşaba dayanmaktadır. Bununla beraber kâğır yapılar da mevcuttur. Dörtdivan'ın kadim zamanlardan günümüze getirdiği bu mimari örnekleri kelimenin tam anlamıyla birer şaheserdir. Fakat ne yazık ki, onların değerini bilip kıymetini teslim edebilecek kültür sahipleri yoktur. Türkün pek çok kıymeti gibi Dörtdivan evleri de zamanın ellerinde heder olup gitmektedir.

Bu evlerin bazı dikkat çeken özellikleri vardır. Burada bunun üzerinde kısaca durmak istiyorum:

Dörtdivan evleri genelde iki katlı yapılar olarak inşa edilmiştir. Bu evlere tahta döşemeli bir yerden girilmektedir. Bu evler geniş aile tipine göre zamanla şekillenmiştir. (Melda Özdemir, Fatma Yetim, Hülya Kasaplı (Haz.), *Bolu İli Yöresel Kıyafetleri ve Folklorik Yapma Bebek Üretiminde Değerlendirilmesi*, Bolu Bel. Bolu Araştırmaları Merkezi Yay., Bolu 2011, s. 17.). Bu evlerin duvarlarında içeri oyulmuş bir dolap olurdu. Buna “çiçeklik” denirdi.

Ayrıca evlerin “köyçü” denen bahçeleri vardır. Bu bahçeler, çocukların ve kadınların rahatça vakit geçirebileceği tarzda yapılmıştır. Etrafı tahta çitlerle çevrili bu bahçeler evi tamamlayan bir özellik arz ederler.

Dörtdivan'da taş ustalığının ve taş ustalarının yanı sıra bir zamanlar hane yapım ustaları da oldukça yaygındı. Çalköylü Süleyman Yıldırım'ın ifadesine göre bir zamanlar köyde bulunan yüz elli hanede doksan civarında taş ustası vardı.

Bu ev yapım işinin kendisine has bazı hususiyetleri, adetleri vardı. Ev yapımı bitip de sahipleri eve taşındığı zaman köylüler hayırlı olsun gelirler ve yanlarında hediye getirirlerdi. Buna “baca yağlama” denirdi.

Bu evlerin daha özgün yanlarının olduğu ve yapılacak araştırmalarla Dörtdivan evlerinin genel özelliklerinin daha detaylı şekilde tespit edilmesi gerektiği ortadadır. Gerçi bu konuda ciddi bir yazı yayınlanmıştır (bkz.: Turgay Yazar-Azize Aktaş Yasa-Pınar Doğan, “Dörtdivan Geleneksel Konut Mimarlığı Üzerine Bazı Gözlemler”, 21. Yüz yılda Koroğlu ve Bolu Araştırmaları Sempozyum Bildiri-

leri, 17-18 Ekim 2009, Bolu, Dörtdivan / Türkiye, Editörler: A. Aktaş Yasa-E. Öztürk-B. Kaya Yiğit, AİBÜ BAMER Yayınları, Bolu 2011, s. 690-728). Fakat bu çalışmanın genişletilip nihayet kitap olarak basılması çok yerinde bir hizmet olurdu.

Dörtdivan evlerini konu alan albüm benzeri bir diğer çalışmada eksik olan taraf bu evlerin özelliklerinin yazılı olarak tespit edilmeyişidir (Bkz.: *Koroğlu'nun Diyarından ... Haneler ve Hamiler*, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu 2009).

Bütün bunlar Dörtdivan evlerinin bir kitap şeklinde yeniden ve daha detaylı olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

DÖRTDİVAN ÇİÇEKLERİ

Dörtdivan tam bir çiçek cennetidir. Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında her sene Dörtdivan ovası birçok çiçek çeşidinin görüldüğü bir yer hâline bürünür. Bilebildiğim kadarıyla burada gelincik (gelingadun çiçeği veya gelinyüzü de denir), karahindiba (sarı çiçek denir), üçgül, papatya (akçiçek denir), köygöçüren, asarlık çiçeği, kekik, fesleğen (peslehan denir), ayçiçeği (aygamber ve bostan güzeli de denir), hardal çiçeği, emecen, kazayağı, tarhana çiçeği, orkide (salep veya sağlep de denir), altın çiçeği (solmayan çiçek veya solmaz çiçek de denir), Arap sümbüllü veya muskari (karga soğanı denmekte), goçküz çiçeği, kardelen (buna da karga soğanı denir), kartaron çiçeği, su çiçeği, ebegümeci (ebemgümeci de denir), altın diken veya sarı diken, mavihindiba, beniunutma çiçeği, dağ lalesi, şeytandili, menekşe, peygamber çiçeği, deve dikenini (çakır dikenini denir), yılan bıçağı, çiğdem (gökdede, geyik çiğdemi, kırkkabuk diye üç türü vardır), dedesiğiri kuyruğu (sığırkuyruğu denir) ve daha birçok çiçek türü tarlalar ve yaylalar başta olmak üzere Dörtdivan'da hemen her yerde arz-ı endam ederler.

Burada isimleri sayılan çiçekler Dörtdivan'da bahar aylarından itibaren öylesine coşkun bir şekilde topraktan çıkarlar ki, insan bu hayatîyet ve güzellik karşısında kendinden geçer. Baharda yaylalar ve dağ yamaçları Arap sümbüllü olarak bilinen mor sümbüllerle mosmor olur. Bunlara Dörtdivan'da karga soğanı da denir. Çiçeklerle ilgili derleme yaptığımız kaynak şahsiyetlerden Fahri Kayaalp bize, Dörtdivan'da karga soğanı olarak isimlendirilen bu mor

çiçeklerin gövdelerini büyükbaş hayvanların yemesinden ötürü Dörtdivanlıların bahar aylarında ağız tadıyla yoğurt, tereyağı, peynir yiyemediğini ve süt içemediğini söyledi. Çünkü bu çiçeklerin bu hayvan ürünlerine verdikleri yabani soğan tadından ötürü bunların tadı pek de hoş olmazmış. Bu durum haziran ayına kadar devam edermiş.

Bu sümbül türüyle ilgili Dörtdivan'da rastlanan bir uygulama var: Bu sümbüller toplandıktan sonra evde hoş koku yaysın diye su dolu bir kaba konur. Böylece onun kokusunda istifade edilir.

Yukarıda ismi anılan emecen çiçeği ise Dörtdivan'da hâlâ kendisinden istifade edilen bir çiçek türüdür. Bunların çiçekleri teker teker alınır ve emilir. Çiçek insanın ağızına, şekerli ve hoş bir tat verir. Çiçeğin özünden böylece yöre halkı faydalanır. Hardal çiçeği ise yemek yapmada kullanır. Tercih edenler yapraklarından salata da yapabilir. Yine bu çiçeklerden kazayağı da tuzlanarak yenebilen çiçekler arasındadır.

Dörtdivan'da karahindibalar sarıçiçek diye isimlendirilir. Bu çiçekle ilgili bir oyun vardır: Çiçeğin sapı koparılıp ağza alınır. Bekletilir ve “kıvrıl, kıvrıl” denir. Çiçek ağızdan alındığında kopan yerden kıvrılmaya başlar. Oyunu oynayanlar bu vesileyle neşelenir.

Dörtdivan'ın çiçek zenginliği kendini en çok bahar aylarında göstermektedir. Bilhassa mart ayında çıkan çiğdemler bu zengin tabiatın adeta süsü olurlar. Çiğdemler baharın habercileridir. Mart ayı geldiğinde Dörtdivan'da gözüken ilk çiçekler hatta bitkiler bu çiğdemlerdir. Bunların Dörtdivan'da “gökdede”, “kırkkabuk” ve “geyik çiğdemi” diye anılan üç türü vardır. Gökdedeye gökçiğdem,

kırkkabuğa sarıçiğdem de denir. Sarı çiğdemler toplanıp kurutulduktan sonra cenaze merasimlerinde kefenin üzerine serpilir. Bu çok ilginç uygulamanın Hidrellez geleneği ve kadim Türk inanışlarıyla yakın bir ilgisi bulunmalıdır. Ayrıca bir inanışa göre Dörtdivan'da insanların öldükten sonra tıpkı baharda çiğdemlerin topraktan çıkması gibi cırcaklarına inanılır. Çiğdem yapraklarının kefene serpilmesi aynı zamanda böyle bir sebebe bağlıdır. Bir de bu çiğdemlerin köklerine “dügmelik” denmekte ve bunlar yenmektedir. Çiğdemler yörede bazı şiirli söyleyişlere de konu olmuştur. “Çiğdem sarı ben sarı / Çiğdeme konmuş bir arı” bunlardan birisidir. Bunun devamı olduğu anlaşılmakla beraber kaynak kişimiz Fatma Özer'den bu kadar derlenebilmiştir.

Geyik çiğdemleri denen çiğdem türü yüksek rakımlı yerlerde yetişir. Özellikle yayla göçlerinde çiğdemlerin sapları birbirine örülerek genç kızlar bunlardan başlarına taç yaparlar. Dolayısıyla çiğdemlerin Dörtdivan kültüründe kendine hatırı sayılı bir yer edindiği söylenebilir.

Ben, gökdede veya mor çiğdemleri “Gökdede” adını verdiğim bir şiirimde şöyle konu edinmiştim:

Bu âleme uzak yoldan
 Gökdedemiz çıkıp gelmiş
 Seyyah olan nice kuldan
 Bu yerleri haber almış
 Uzun müddet kalmış kırıgın
 Bazen coşkun bazen durgun
 Hep yürümüş yorgun argın
 En nihayet yüzü gülmüş

Geldi artık Gökdedemiz
 Doldu kalplere neşemiz
 Yaylalarda dört köşemiz
 Gökdede'yle sevinç bulmuş

Bu çiçeklerin bazıları Dörtdivan kültüründe kendine önemli bir yer edinmiştir. Derlemelerimiz sırasında gelinciklerin, düğünlerde gelinlerin yüzlerinin süslenmesinde (gelin yüzü yazmada) kullanıldığını öğrenmiştim.

Bu gelinciklerin Dörtdivan'da farklı türleri de bulunmaktadır. Yüksek rakımlı yerlerde turuncu renkte ve daha büyük gelincik çiçekleri de vardır.

Dörtdivan'da çocukların katıldığı ve “Göde Göde” adı verilen bir uygulamada üzerine çamur konan tahta parçası çiçeklerle süslenir. Yine Dörtdivan evlerinde “çiçeklik” denen, duvara oyulmuş ve kare biçimli bölmeler bulunur. Solmayan çiçekler Dörtdivan'da evlerin bir köşesine asılır ve bunlar durduğu yerde yıllarca kalabilir. Yukarıda ismi geçen kantaron çiçeği halk hekimliği uygulamalarında kullanılmaktadır. Bu çiçekler Dörtdivan'da hem aşağı hem de yukarı yaylalarda rahatlıkla bulunabilmektedir. Bu çiçek kaynatıldıktan sonra ağrıyan yerlere sarılır. Bu çiçeğin Dörtdivan'da yağından da istifade edilir. Yağı özellikle yanıklara iyi gelmektedir. Tecrübe edenlere göre hiçbir iz bırakmamaktadır. Yağı kırmızı olan daha makbuldür.

Burada bahsetmek istediğimiz bir diğer tür kekiktir. Kekik, Dörtdivan kültüründe hayli önemli bir yere sahiptir. Bu hususta Dörtdivanlı şair Servet Yüksel'in şu sözlerini sizinle paylaşmak istiyorum:

“Bizim Söğütü yaylamızın bir mevkisinin adı Kekikli'dir. (Mahallli ağızda 'Keküklü' derler). Hakikaten her taraf kekik

kokar, rayihası pek hoştur. Ben fırsat buldukça topluyorum, çayı da fevkalade güzel. Avrupa'da bitki çaylarının en pahalılarından biridir. Maalesef bizim halkımız pek işin bu tarafıyla ilgilenmiyor. Kekik kayaların dibinde çıkar ve üstüne doğru büyür, Bu bakımdan çamur falan olmaz, tertemiz toplanabilir. Haziran sonuna doğru çiçek açar, tohumlanır. Bir de rahmetli dedem bizim Seyricek yaylasında (yani Aladağ 'da) olan fesleğeni çok severdi. Enfes bir kokusu olan bu çiçek özellikle yüksek yerlerde biter. Çobanlar gördükleri zaman mutlaka bir kaç dal koparıp yakalarına, şapkalarına hatta kulaklarına takarlardı. Dedem bu çiçeği (bu arada mahalli ağızda 'peslehan denir) Mushaf'ın yaprakları arasına koyar, hatta evin bir köşesine güzel koksun diye bağlayıp asardı. Yeni nesillerden bu çiçeği muhtemelen bilen yoktur. Ben Aladağ'a gittiğim zaman mutlaka arar bulur, o bayıltan kokusunu içime çekerek şükrederim. Solana kadar yakamda gezdiririm."

Başka çiçeklerin nerelerde ve nasıl kullanıldığı, çiçeklerle ilgili bu zengin kültür daha ayrıntılı bir şekilde araştırılıp tespit edilmelidir. Dörtdivan'ın diğer bitki türleriyle beraber bu çiçek zenginliği tespit edilip kayıtlara alınmalı, fotoğraflanmalıdır. Endemik türler var mı, araştırılmalıdır. Dörtdivan gibi bence zengin bir ekosisteme sahip bir yer bunu fazlasıyla hak ediyor.

Buradan bir adım öteye gidelim:

Ülkemiz genelinde yetişen çiçekleri araştıran, bunlar hakkında yayın yapan, tohumlarını depolayan, yeni ve farklı türler üzerinde çalışan bir merkez veya enstitü kurulması çok yerinde olurdu. Bu vesileyle yok olmuş türler varsa bunlar tespit edilmelidir. Yok olmaya yüz tutanlar korumaya alınmalıdır. Çiçeklerin yetiştiği iklim şartları incelenmelidir.

Bütün bunları Dörtdivan'ın çiçekleri vesilesiyle söylüyorum. Ayrıca şunu da belirteyim ki, özellikle Osmanlı Devleti döneminde bizim çok zengin bir çiçek kültürümüz vardı. Lale bahçeleri, rengârenk ve çeşit çeşit güller ve bunlar hakkında yazılan şükûfenâmeler (çiçek kitapları) bunu göstermektedir. Aynı zamanda edebî metinlerimiz birer çiçek bahçesi gibidir. Bütün bu zenginliklerin tespit edilip kayıtlara geçmesi millî kültürümüz açısından ne büyük bir hizmet olurdu!

Dolayısıyla Anadolu'daki çiçek zenginliğimiz korunmalı, türler tespit edilmeli ve bunlarla ilgili çalışmalar yapılmalıdır.

Dörtdivan'a geldiğim ilk zamanlardan itibaren buradaki çiçek zenginliği beni adeta cezbetmişti. Ben de bu yazının sonunda bu çiçekler için kaleme aldığım ve "Dörtdivan Çiçekleri" adını verdiğim aşağıdaki mısralara yer vermek istiyorum:

Dörtdivan'da kıyı bucağ
Her yanımız olmuş çiçek
Nerden gelmiş yeryüzüne
Bu çiçekler salkım saçak
Bu çiçekler gel solmadan
Toplayalım kucak kucak

Bu yazının yazımı esnasında merhum Servet Yüksel (Adakınık Köyü'nden-Almanya'da yaşıyordu), Fahri Kayaalp (Deveciler Mahallesi'nden-Bolu'da ikamet ediyor), Fatma Özer (Dörtdivan-Kadılar Mah.) ve Mustafa Doğan (Kadılar Mah.)'dan kaynak kişiler olarak oldukça istifade ettim. Bir teşekkür borcu olarak bunu burada ifade etmek isterim.

DÖRTDİVAN AŞAĞIDÜĞER ve YUKARIDÜĞER KÖYLERİNDE AKYEL'E GİDİLDİ

Dörtdivanlılar her yıl “Düğerliler Akyel’e gitti mi?” diye bir bekleyiş içinde olurlar. Çünkü Akyel, yüzlerce sene-den beri baharın başlangıcı olarak kabul edilir. Bunun için çeşitli köylerden Düğer köylerine bu merasimi desteklemek ve maddî mânevî destek olmak üzere eskiden çuval dolusu şeker gönderildiği söylenir.

Dörtdivan’da halkın genel kanaatine göre Akyel’e gittikten sonra karlar erimeye başlar, dağ tepe her yer eriyen kar sularıyla dolar.

Akyel, eski takvime göre Kasım’ın 113. gününe tesadüf eder. Hafta sonuna getirildiği için Akyel bir iki gün ileri veya geri olabilir. Genelde Akyel, ikinci cemrenin düştüğü zamana tesadüf eder.

Bu günde Dörtdivan’ın Aşağıdüğer erkekleri çoluk çocuk toplanır, Yukarıdüğer Köyü Camii’ne giderler ve burada iki köy ahalisi toplanır. Çok eskiden Aşağıdüğerliler, kendi camilerinin etrafında ilahiler eşliğinde döndükten sonra Yukarıdüğer’e giderlermiş. Yine önceleri köyde okullar varken bu merasimlere katılım daha fazla olur, yer gök çocukların “âmin” sesleriyle dolarmış.

İki Düğer köyü Akyel’i karşılamak üzere Yukarıdüğer Köyü Camii önünde birleştikten sonra ilahiler, salâvatlar eşliğinde Yukarıdüğer Mezarlığı’na gidilir. Bu gidiş sırasında yine ilahiler okunur. İlahilerin her durağında “Âmin” denir. Mezarlığa varınca burada Kuran tilavet edilir ve en sonunda ayakta, kıbleye dönük olarak dua edilir. Bu arada şeker ve lokum ikramı olur. Ardından aynı şekil-

de Yukarıdüğher Camii'nin yanına gelinir. Burada da kibleye dönük olarak dua edilir.

Ardından yemek ikramı başlar. Nitekim bugün de böyle oldu. Akyeli karşılamak bize de nasip oldu. Yüzlerce yıldan beri yaşayan bu merasim, bu kültür bizi tarihte burada yaşayan Düğherlilerle buluşturdu, diyebilirim.

Yemekte nohutlu pilav, et ve ayran vardı. Bunlar da doğrusu birlik ve beraberliğin verdiği o ruhla başka bir lezzetliydi.

Mezarlıktan dönerken Dörtdivanlıların Gökdede dediği mor çiğdemlerle karşılaştım. Bu yıl ilk gördüğüm çiğdem buydu. Doğrusu Akyel bize baharın geldiğini bir de böyle göstermişti.

Dörtdivan dip kadimden beri yaşattığı kültürel unsurlarla dikkat çeken bir yer. Bu ilçenin günlük ve sosyal hayatta yaşattığı değerleri bizi tarihimizin derinliklerine çekip götürebilmektedir. Bunun ilgililerin dikkatini çekmesi, bunların korunması, üzerinde çalışılması ve insanların bu değerlerin yaşadığını, yaşatıldığını bilmesi gerekmektedir. Dörtdivan'ın millî ve mânevî değerlerine sahip çıkmak, millet olmanın bir gereğidir.

AMANLAR'DA BİR ŞEHİR HARABESİ Mİ VAR?

Dörtdivan Amanlar Yaylası bir doğa harikası ve mesire alanı olması itibarıyla dikkat çeken birçok özelliğe sahip. Bu yaylanın hemen yanında çok yaşlı çam ağaçlarının bulunduğu bir de Erenler veya Dedeler adlarıyla anılan bir yer vardır. Halk burada mezarların olduğunu söylemektedir. Biz de yaptığımız incelemede mezarı andıran taşlarla çevrili alanlar gördüğümüzü ifade edebiliriz. Fakat bunlar belli belirsiz bir hâldedir. Bir de buranın dikkat çeken bir yanı ev kalıntılarını andıran taş birikintilerinin, bazı çömlek parçalarının bulunmasıdır. Amanlar bu açıdan oldukça dikkat çekicidir.

Amanlar Yaylası Karabunar Yaylası olarak da bilinir. Amanlar'ın hemen yakınında Erenler ve Dedeler diye bilinen ve çam ağaçlarının toplu olarak bulunduğu bir alan oldukça dikkat çekicidir. Burada daha önceleri mayha düzenlenirmiş. Yakın zamanlarda Dörtdivan-Koroğlu Yayla Şenlikleri de burada tertip edilmiş.

Bizim burada söz konusu etmek istediğimiz asıl mesele Amanlar Yaylası'ndaki bir şehir harabesi meselesidir. Şifahi kaynaklarda burada önceden bir yaşam alanı olduğu ifade edilmektedir. Bizim de alanda yaptığımız bazı araştırmalarda birkaç çömlek parçası, bazı taşların üzerinde bulunan delici alet izleri bizce buna işaret etmektedir. Bunların bazılarının hazine arayıcıları için birer işaret olarak görüldüğü tahmin edilebilir. Nitekim burada arazideki delik değişik yerler burada hazine arandığını göstermektedir.

Amanlar hakkında konuştuğumuz kişiler aslan derisi üzerine çizilmiş bir harita ile Amanlar'a gelen birilerinin burada bir zamanlar hazine aradığını nakletmişlerdir. Ayrıca burada bulunan ve bir söğüt ağacının dibinde yer alan bir kuyuda böyle bir hazine arandığı nakledilmektedir.

Bütün bunlar Amanlar ve Erenler'de bir zamanlar bir şehrin veya daha küçük bir yerleşim biriminin izleri olarak görülebilir. Bir de burayla ilgili bazı anlatılar mevcuttur. Erenler'deki çamlar oldukça yaşlıdır. Buradan çam ağacı kesmek hoş görülmez. Bunun insanın başına iş açacağı söylenir. Nitekim anlatıldığına göre Bayramlar Mahallesi'nden birisi buradan odun almış ve adamın evinde yangın çıkmış. Bu hadise Dörtdivan'da ısrarlı bir biçimde dilden dile gezmektedir.

Aynı şekilde Erenler veya Dedeler diye anılan başka yerlerden de bu şekilde çam ağaçlarının odunların alınması ve yakılması hoş görülmez. Alanların, başlarına muhakkak bir belanın geleceğine inanılmaktadır. Eğer odun yakmak gibi bir zaruret varsa bunların o alan içerisinde yakılmasından zarar gelmeyeceğine inanılmaktadır.

Bu husus ve bu türden inanış ve anlatılar, yaylalarda çamların korunmasını mümkün kılmış ve yaşlı çamların bugünlere ulaşmasını sağlamıştır.

Amanlar'la ilgili olağanüstü durumlar bundan ibaret değildir. Yaylanın girişinde "Kıztaşı" denen bir taş bulunmaktadır. Bu taşın olduğu yerde geceleyin bir ateş yandığı söylenmektedir. Aynı şekilde Amanlar'a çok yakın olan Bucakkınık Mahallesi'nin mezarlığının da çok tekin bir yer olmadığı ve geceleri burada ateş yakıldığı söylenir. Bütün bunlar Dörtdivan'da efsaneleri de hatırlatan perili hi-

k yelerdir. Ancak halkın anlatışına göre bunların gerçeklik payı vardır.

Amanlar'da yapılacak bir araştırmanın buradaki yerleşim yerlerini ortaya çıkaracağını ve Dörtdivan tarihine ışık tutacağını zannediyoruz. Yaylanın çeşitli yerlerinde bulunan taş birikintilerinin bir tarihî hususa işaret etmesi ihtimal dâhilindedir.

Yaptığımız araştırmalarda yaylaya neden Amanlar dendiği tespit edilememiştir. Yapılacak araştırmalar ve incelemelerle bunların gün yüzüne çıkarılması muhtemeldir.

Sonuç olarak Dörtdivan çok kadim bir geçmişe sahiptir. Burası birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olabilir. Bunların bilimsel metotlarla ve yapılacak araştırmalarla ortaya konması elzemdir.

MURSALLAR KALESİ

Dörtdivan, oldukça zengin ve renkli bir geçmişe sahiptir. Onun tarihine ışık tutabilecek değerlerinden birisi de Mursallar Kalesi'dir. Bu kale "Asar" olarak da bilinmektedir. Bilindiği üzere bu kelimenin "hisar"la yakın bir ilgisi vardır. Bu isim kalenin hisarlarından günümüze kalmış olabilir.

Mursallar Kalesi, Dörtdivan'da Yağbaşlar Köyü, Mursallar Mahallesi sınırı içindedir. Eskilerin naklettiğine göre burada yabancılar yaşıyormuş. Rivayete göre burada önceden büyük bir savaş olmuştur.

Mursallar Kalesi, etrafına hâkim bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Burada hâlen kale kalıntıları bulunmaktadır. Tepe, görünüş olarak piramidi andırmaktadır. Buranın içerisinde kıymetli eşyanın olduğuna inanılmaktadır. Savaş esnasında yabancılar bu piramidin her yerini kapatmışlar. Günümüzde koruma altındadır. Halk arasında yaptığımız derlemelerde burada yedi adet oda bulunduğu söylenmiştir. Her odada söylentiye göre kıymetli eşya vardır.

Burada daha önce çalışma yapılmak istenmiş ama bu mümkün olmamıştır. Çünkü kalenin bulunduğu tepenin eteklerinde ve tepe üzerinde araziler vardır. Buralar ekili arazilerdir.

Mursallar Mahallesi'nde hamam kalıntıları da yer almaktadır. Halk arasında Asar'ın etrafını koruduğuna inanılan bir tane büyük yılanın olduğuna inanılır. Bilindiği gibi halk arasında hazineleri ejderhaların veya büyük yılanların koruduğuna inanılmaktadır. Bu inanışın bununla bir ilgisi vardır.

Ali Rıza Ünlü, Gerede tarihi üzerine kaleme aldığı eserinde burası hakkında bazı önemli bilgiler vermektedir. Önemine binaen bu satırları aynen buraya kaydetmek istiyoruz:

“Gerede'nin Dörtdivan nahiyesi dâhilinde 'Yağbaşlar' Köyü'nün 'Mürseller' adında yirmi beş haneli bir mahallesi vardır ki, burası Yağbaşlar Köyü'nün bir kilometre doğusundadır. Bu mahallenin kuzeyinde büyük bir tepe var. Güneyinde ise yığma olduğu anlaşılan diğer bir büyük bir tepe vardır. Burası etrafa hâkim bir manzara arz eder. Köylüler buraya 'Mürseller Kalesi' diyorlar. Buraya bizzat çıkarak oldukça uzun incelemede bulundum. Buradaki tarlanın etrafında çok muhkem olduğu anlaşılan kale duvarları kalıntıları vardır. Bu duvarlar kâmilten kargirdir. Fakat üzerinde olan kısımlar köylüler tarafından bozulmuş, taşlar alınmış ve düzeltilerek tarla haline konulmuştur. Tarla topraklarında ve kale duvarlarının dış kısımlarında araştırmalar yaptım; ufak, beyaz mermer parçaları, desti ve tuğla parçaları ve bazı kadınların kollarına taktıkları bilezik diğer adı halhal parçaları buldum. Bilezik parçaları renkli ve sırçadır. Bu kalenin üst ve zemin katlarının yolları ve kapıları güney tarafındadır. Buradan güneye doğru inilirken iki kilometre mesafede bulunan çaya kadar pek çok bina kalıntıları vardır. Bu asar çok eski ve toprak altında kalmış olmakla beraber Eti İmparatorluğu devrine ait olduğu şüphesizdir. Burada kaleden Çağa'[ya] kadar gittiği anlaşılan yeraltında tuğla ile çok muntazam yapılmış kalenin iç ve gizli yolu olduğunda şüphe olmayan bir kemer varsa da henüz bu kemer açılmamıştır. Köylüler buradan ihtiyaşlarında kullanmak üzere biraz tuğla sökmüşlerse de kemerleri açamamışlardır. Biraz daha kazılrsa açılacak ve ne ise

meydana çıkacaktır.” (Ali Rıza Ünlü, Tarih Boyunca Gerede, Osmanlıcadan Akt: Ömer Cevahircioğlu, İstanbul 2000, s. 24-25.)

Bu kale üzerinde biz de bazı incelemelerde bulunduk. Ali Rıza Ünlü’den yüz yıl sonra böyle bir incelemeye giriştiğimiz için doğal olarak onun elde ettiği kalıntıların hepsine ulaşamadık. Fakat kale üzerinde kale duvarlarının önemli bir kısmı hâlâ mevcut. Ayrıca tuğla ve testi parçalarına biz de tesadüf ettik. Kalenin eteklerinde taşlarla çevrili birkaç alan dikkatimizi çekti. Daha aşağı taraflarda ise köylüler tarafından bir araya getirilmiş taş öbekleri mevcuttur. Ali Rıza Ünlü’nün bahsettiği kalenin güney istikametinde yer alan yol hâlen belirgindir. Bu mevkiyle ilgili görüşme yaptığımız köylüler Köroğlu Tepesinden kaleye kadar gelen bir yer altı suyundan söz ettiler.

Bütün bunlar bu kalenin incelenmesi gerekli bir tarih hazinesi olduğunu göstermektedir. Mursallar Kalesi, Dörtdivan’ın henüz el değmemiş hazinelerinden birisidir.

SERVET YÜKSEL'İN ARDINDAN

Servet Yüksel Hocamla yaklaşık bir buçuk yıllık tanışıklığımız vardı. Ona genelde “Servet Hocam” diye hitap ederdim. Zira şiirdeki kudreti ona bu şekilde ve saygıyla hitap etmemi gerektiriyor ve bana bunu böyle hissettiriyordu. Sadece şiirdeki gücü mü? Şair yaratılışının yanında vatana duyduğu dâimî özlem, nahif şahsiyeti, Türk kültürüne hizmet verenlere duyduğu kadirşinaslık hem sohbetlerimizde hem de onun eserlerinde öne çıkıyordu.

Servet Yüksel iyi bir hece şairiydi. Erbabı bilir ki, hece vezniyle şiirde başarıyı yakalamak oldukça güç bir meseledir. Servet Yüksel bunu başaranlardan biriydi.

Şiirlerinin ana temalarından birisi gurbettir. Bir kere sinde bana “Gurbet bizi şair yaptı.” demişti. Gerçekten de öyleydi. Almanya'nın Augsburg şehrinde uzun yıllardan beri ikâmet ediyordu. Fakat memleketiyle bağını hiç koparmamıştı. Her sene birkaç defa gelir gider, güzel Dörtdivan'a duyduğu hasretini böyle teskin ederdi. Memleketin muhteşem doğasından devşirdiği ilhamı şiirlerine dâhil ederdi. Doğup büyüdüğü topraklara hizmet edene, Dörtdivan'ı ve Bolu'yu sevenlere hususi bir yakınlığı vardı. Bizim de tanışmamız böyle olmuştu.

Bu geçtiğimiz haziran ayında memlekete gitmek zorunda kalmıştım. Telefonla aramış “Bir çay içelim.” demişti. Olmadı. Onun yerine telefonda yarım saatten uzun süren bir muhabbetimiz oldu. Onun Dörtdivan Güzellemesi şiiriyle başlattığım Dörtdivan Kültür Atlası kitabımı kendisine takdim etmeyi çok istemiştım hâlbuki. Bu kitapta kendisine ve eserlerine bir bölümde yer vermeye çalıştığım Yü-

sel'in eserin yazımı sırasındaki destek ve yardımlarını her zaman minnetle yâd edeceğim. Daha önceki aylarda da yeni yayınlanacak Kâfile adlı şiir kitabımı kendisine göndermiş, tenkit etmesini rica etmiştim. Kıymetli görüşlerini ve tavsiyelerini yazmış, şiirde bize yol yordam göstermişti.

Ehli bilir ki, ben şiir yazacağım diye masanın veya bilgisayarın başına oturulmaz. Şiir gelir ve siz onu muhabbetle ve coşkuyla yazmak mecburiyetine kalırsınız. Servet Yüksel de bu şekilde şiir yazarlardan birisiydi. Bir kere-sinde şiir geldiği zaman iş yerinde veya dışarıda ise duvara, bulduğu bir kâğıt parçasına yazdığını ve sonra onu devam ettirdiğini söylemişti.

Servet Yüksel iyi bir şairdi. Ayrıca tanınıyordu. Bu durum onun tevazuundan bir şey eksiltmiyordu. Şiirleri muhtelif mecralarda yer alıyor ve okunuyordu. Lisede okuduğum bir romanda şairi belirtilmeyen bir şiirin Servet Yüksel'e ait olduğunu yıllar sonra hayretle müşahade etmiştim.

Servet Yüksel hocamla en son 13 Ağustos 2021 tarihinde bir telefon görüşmemiz oldu. Uzun uzun dertleşmiştik. Daha önceki görüşmemizde "Dertleşmek istediğin zaman arayabilirsin." demişti. Dert ehlinin, şairlerin garip bir ruh hali vardır. Onlar birbirlerini hemen tanırlar.

Servet Yüksel hocamla da tanıştığımız günden itibaren samimî bir diyalogumuz olmuştu. Nitekim şair Mehmet Ali Kalkan üstadım da onunla olan tanışmasını bana telefonda anlatırken sanki kırk yıldan beri birbirlerini tanıdıklarını söylemişti. Gerçek şairler böyledir. Onların gönül dünyası şiirle meşgul olan âşık gönüllerle hemen kaynaşır. Servet Yüksel de etrafında böyle bir gönül halkası kurmuş-

tu. Şiir, mûsikî ve kültürle ilgilenen kişilerle yakın dostluğu vardı. Birçok dergide şiirleri yayınlanıyordu. Bazı yarışmalarda da ödülleri almıştı. Bazı şiirleri bestelenmişti. Şiirlerini kargoyla uzak memleketlere gönderdiğine ve bu şekilde de gönüldaşlıklar kurduğuna eminim. Ayrıca şiirle ilgilenenlerin ilgilenmesin, kitaplarını hediye ettiği kimseler pek çoktu. Nitekim ilk görüşmemizde görev yaptığım Dörtdivan Çok Programlı Anadolu Lisesi'ne gelmişti. Okul kütüphanesinde uzun süren bir sohbetimiz olmuştu. O gün Gül Olsun şiir kitabından bize beş adet getirmişti. Onun bir nüshasını da okul kütüphanesine koymuştuk.

Daha sonra bir gün Servet Yüksel hocamla ve kendi arabasıyla Gerede Esentepe'ye gitmiştik. Orada da şiir, gurbet konuları başta olmak üzere uzun uzun sohbet etmiştik. O gün ayrıca bana Aynalardan Bakan Sen Misin ve Gel Ey Aşk isimli kitaplarını imzalamıştı. Aynalardan Bakan Sen Misin'i imzalarken Gerede'de olduğumuz hâlde imzanın altına Augsburg yazmış ve üstünü çizmek istemişti. Ben de ısrarla kalmasını istemiştik. Zira hayatımda çok müstesna bir yeri olan bu şehirde ben de on beş gün kadar kalmıştım.

Bir şairimiz rahmet-i Rahman'a kavuştu. Servet Yüksel gibi şair doğan şahsiyetler çok nadir gelir. Şair yatağı bu topraklar onun gibi bir şairi bir daha ne zaman çıkarır, bilinmez. Hele şu kültür kıtlığı döneminde onun şiirleri serinlediğimiz, gönümüzü dinlendirdiğimiz vahalardan olmaya devam edecek. Servet Yüksel'in şiirleri okunacak, bestelenecek ve gelecek kuşaklara kalacak inşallah. Bu vesileyle aziz şairimize Allah'tan rahmet, sevenlerine baş sağlığı ve sabırlar niyaz ederim.

DÖRTDİVAN KÜLTÜRÜNE HİZMET EDENLER

Geçmişten bu yana Dörtdivan kültürüyle ilgilenen bazı kimseler olmuştur. Bu isimlerin bilinmesi ve anılması bir gönül borcudur. Bu yazıda Dörtdivan'a hizmet eden şahsiyetleri ve çalışmalarını kısa kısa söz konusu edeceğiz.

Öncelikle Dörtdivan'ın kültürüne hizmet eden isimlerin başında Evliya Çelebi gelir. Biz bu hususta Dörtdivan Kültür Atlası'nda gerekli malumatı vermiştik. Evliya Çelebi'nin Dörtdivan'da konuşulan Türkçeyle ilgilenmesi ve burada söz derlemeleri yapması oldukça dikkat çekicidir. Çelebi Dörtdivan'da derlemeler yapmış ve bunlara Seyahatnâme adlı eserinde yer vermiştir. Bu derlemeler 17. Yüzyıl'ın ortalarında Dörtdivan'da konuşulan şive hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır ve bunlar hakkında bize bazı yorumlarda bulunma şansı vermektedir.

Dörtdivan kültürüyle ilgilenen bir diğer önemli isim Gerede Tarihi adlı kitabın yazarı Ali Rıza Ünlü'dür (Ali Rıza Ünlü, *Tarih Boyunca Gerede*, Osmanlıcadan Akt: Ömer Cevahircioğlu, Haz. Adem Çevik, İstanbul 2000). Ünlü, Gerede müftülüğü yaparken binek hayvanların üzerinde Gerede ve çevresini karış karış gezmiş, geriye çok önemli kaynak bir eser bırakmıştır. Tabii bu arada Dörtdivan'a da gelmiştir. Kitabının ilgili yerlerinde Dörtdivan'la ilgili bize önemli bilgiler, bazı kalıntılar hakkında malumat vermektedir. Tarih Boyunca Gerede, Dörtdivan için de ciddi bir kaynaktır.

Dörtdivan için önemli bir çalışma ortaya koyan bir diğer araştırmacı ise Cevdet Canbulat'tır. Canbulat, Düzc'e Türkçe öğretmeni olarak görev yaparken Dörtdivanlı

Hilmî'yi araştırmak üzere sık sık buraya gelip gitmiştir. Bu araştırmasında Dörtdivanlılar kendisine oldukça yardımcı olmuşlardır. Nihayet bu mesainin sonunda Dörtdivanlı Hilmî kitabı ortaya çıkmış ve böylece bu toprakların bir değeri kaybolmaktan ve unutulmaktan korunmuştur. (Cevdet Canbulat, *Dörtdivanlı Hilmi*, İstanbul 1963 1. Baskı; Ankara 2010, 2. Baskı.).

Cevdet Canbulat Dörtdivanlı olduklarını tahmin ettiği şairler hakkında da bir makale kaleme almıştır (Cevdet Canbulat, "İki Ozan: Zuhûrî ve Rümûzî", *Türk Folkloru Araştırmaları Dergisi*, Ocak 1963, S. 162, s. 2953-2956).

Dörtdivan kültürü için önemli bir kaynak eser bırakan araştırmacılarından birisi de Tülay Oğuzman Er'dir (bkz.: Tülay Oğuzman Er, *Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması*, Ankara 2000). Dörtdivan Kasabasının Sosyal ve Kültürel Araştırması, Dörtdivan için yapılan bilimsel bir çalışmadır. Bu çalışma Ankara'da 2000 yılında yayınlanmıştır. Tülay Oğuzman Er, bu kitabında Dörtdivan'ın sosyal yapısını, bazı gelenek ve görenekleri, sosyal yapıyı ve eğitim durumunu incelemektedir. Tülay Oğuzman Er, ilçe olmadan önce Dörtdivan'ın sosyal ve kültürel manzarası üzerine böyle bir tez çalışması ortaya koymuş ve bu çalışma daha sonraki dönemde yayınlanmıştır. Bu kitapta araştırmacı, sosyal ve kültürel olgular üzerinden bazı istatistik bilgilerinden de yararlanarak bir çalışmasındaki verileri desteklemiştir.

Tülay Oğuzman Er'in Dörtdivan kültürü için kaleme aldığı yazılar da bulunmaktadır. Bunların bazılarının kün-yeleri şöyledir:

“Dörtdivan Kasabası’nda Sosyal ve Kültürel Değişme”, Bolu’da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu, Bolu 1998, s. 80-89; **“Dörtdivan Kasaba Ailesinde Meydana Gelen Sosyal ve Kültürel Değişmeler”**, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2000, 1 (1), s. 10-30; **“Dörtdivan’da Bir Hikâye Kahramanı Yaşadı Süslü Kemal”**, DİVANKAV Bülteni, S. 5, Haziran 2002, s. 9; **“Dörtdivan’da Modernleşme ve Aile Kimliği”**, DİVANKAV Bülteni, S. 11, Ağustos 2008, s. 18-19; **“Dörtdivan’da Panayır”**, DİVANKAV Bülteni, S. 6, Haziran 2003, s. 21; **“Dörtdivan’da Yaylacılık”**, DİVANKAV Bülteni, S. 7, Eylül 2004, s. 25.

Almanya’nın Augsburg şehrinde ikamet eden Dörtdivan-Adakınık köyünden şair Servet Yüksel özellikle şiirleriyle Dörtdivan’ın kadim değerlerini gür bir kaynak olarak işlemeyi başarmıştır. Onun şiir kitaplarının bazılarında bu kültürü işleyen güçlü manzumeler göze çarpmaktadır. Bu şiirler, şairin **“Aynalardan Bakan Sen Misin”** (Ankara 1997), **“Gel Ey Aşk”** (Şiir Dünyası Kitapları, 2008), **“Gül Olsun”** (Yüzakı Yayıncılık, İstanbul 2017) isimli kitaplarında yoğunlaşmış durumdadır. Bunun haricinde Yüksel’in DİVANDER ve DİVANKAV dergilerinde yayınladığı ve Dörtdivan kültürünü yaşatan manzumelerinin ve yazılarının bazılarının künyeleri şu şekildedir:

“Bizim Yaylalar”, DİVANDER Bülteni, Y. 1, S. 2, Haziran 1997, s. 31; **“Gurbet Mektubu”**, DİVANDER Bülteni, Y. 3, S. 4, Haziran 1999, s. 12; **“Gurbet”**, DİVANDER Bülteni, Y. 2, S. 3, Haziran 1998; **“Köroğlu”** (Şiir), DİVANKAV Bülteni, S. 12, Ara-

lık 2009, s. 25; “Koroğlu”, DİVANDER Bülteni, Y. 1, S. 1, Kasım 1996, s. 10; “Memleketim Düşer Yadıma” (Şiir), DİVANKAV Bülteni, S. 5, Haziran 2002, s. 19; “Nerede O Eski Bayramlar”, DİVANKAV Bülteni, S. 12, Aralık 2009, s. 25; “Yayla Zamanı” (Şiir), DİVANDER Bülteni, Y. 3, S. 4, Haziran 1999, s. 15.

Dörtdivanlı araştırmacı ve akademisyen Mehmet Solmaz, Dörtdivan kültürü konusunda müstakil birkaç makale kaleme almıştır. Solmaz'ın makaleleri Dörtdivan'ın dil hususiyetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Solmaz'ın bu makalelerinin künyeleri şu şekildedir:

“Aldağda'ki Süte Yoğurt Çalmak”, DİVANKAV Bülteni, S. 8, Haziran 2005, s. 20; “Betdem”, DİVANKAV Bülteni, S. 5, Haziran 2002, s. 6; “Dörtdivan Yöresi Dil Malzemesi ve Divanü Lugat-it Türk”, DİVANDER Bülteni, Y. 3, S. 4, Haziran 1999, s. 13-14; “Dörtdivan Yöresi Dil ve Folklor Malzemesi ve Dede Korkut Hikâyeleri”, DİVANKAV Bülteni, S. 8, Haziran 2005, s. 16-20; “Dörtdivan'da 1980-2000 Yılları Arasında Doğan Çocuklara Verilen Adlar Üzerine Bir İnceleme”, Halk Kültürü ve Koroğlu Bilgi Şöleni, 2-4 Kasım 2006, Bolu, BAMER Yayınları, Bolu 2008; “Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Bolu Ve Dörtdivan Ağzına Özgü Sözler Üzerine”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013, s. 2229-2242; “Güneş ve Yağmur”, DİVANKAV Bülteni, S. 6, Haziran 2003, s. 25.

Devlet arşivlerinde çalışmış olmasının verdiği tecrübeyle Başbakanlık Devlet Arşivleri, Eski Genel Müdür Yar-

dımcısı Halilullah Özcan, Dörtdivan'la ilgili oldukça ciddi araştırmalar yayınlamıştır. Bunların künyeleri şöyledir:

“Belgelerle Koroğlu’nun Tarihi Şahsiyeti”, DİVANDER Bülteni, Y. 2, S. 3, Haziran 1998, s. 8-9; **“Dörtdivan Tarihinden Belgeler”**, DİVANKAV Bülteni, S. 13, Haziran 2011, s. 8-9; **“Dörtdivan’ın Tarihine Kısa Bir Bakış”**, DİVANDER Bülteni, Y. 1, S. 1, Kasım 1996, s. 8-9; **“Dörtdivan’la İlgili Birkaç Vesika”**, DİVANKAV Bülteni, S. 11, Ağustos 2008, s. 10, **“Dörtdivanlı Hilmi”**, DİVANDER Bülteni, Y. 1, S. 2, Kasım 1997, s. 8-9.

Dörtdivan’da bir zamanlar Halk Eğitim Müdürü olarak görev yapan Hıdır Boz, Dörtdivan düğünleri açısından son derece önemli yazılar kaleme almıştır. Bu yazılar bu düğünleri ve bunların büyük ölçüde günümüze kadar gelemeyen özelliklerini tespit etmiştir. Hıdır Boz’un yazılarının künyeleri şu şekildedir:

“Dörtdivan’da Evlenme Olayı ve Aşamaları”, DİVANDER Bülteni, Y. 1, S. 2, Haziran 1997, s. 18; **“Dörtdivan’da Evlenme Olayı ve Aşamaları-II”**, DİVANDER Bülteni, Y. 2, S. 3, Haziran 1998, s. 32-33; **“Dörtdivan’da Evlenme Olayı ve Aşamaları-III”**, DİVANDER Bülteni, Y. 3, S. 4, Haziran 1999, s. 17-18; **“Dörtdivan’da Evlenme Olayı ve Aşamaları-IV”**, DİVANDER Bülteni, S. 5, , Haziran 2002, s. 17-18.

Dörtdivan kültürüne hizmet eden diğer değerli araştırmacı Nail Tan’dır. Nail Tan’ın yayınları Düldül Mevlüt üzerinedir. Bu yayınlar şunlardır:

“Bolu İli Halk Edebiyatının Kaynaklarından Dörtdivanlı Düldül Mevlüt”, DİVANKAV Bülteni, S. 6, Hazi-

ran 2003, s. 18-19; **“Dörtdivanlı Düldül Mevlüt”**, Türk Folkloru Dergisi, S. 4 (38), Yıl 1982, s. 3-6.

Dörtdivan kültürü için çeşitli makaleler kaleme alan bir diğer araştırmacı emekli edebiyat öğretmeni, halkbilimci Dr. Abdullah Demirci'dir. Demirci, Ali Rıza Ünlü'nün kitabından hareketle özellikle Dörtdivanlı Hilmi'nin hayatı, şiirleri ve diğer Dörtdivanlı meşhurlar üzerinde yoğunlaşan yazılar kaleme almıştır. Bu yazıların künyeleri şu şekildedir:

“Dörtdivanlı Hilmi ve Şiirleri”, Türk Tarihinde İz Bırakan Bolulular Çalıştayı Bildirileri 21-22 Ağustos 2015, Editör: Erol Öztürk, Bolu 2016; **“Gerede Eski Müftüsü Ali Rıza Ünlü'nün ‘Gerede Tarihi’ Eserinde Dörtdivan ve Dörtdivanlılar”**, DİVANKAV Bülteni, S. 7, Eylül 2004, s. 32-35; **“Gerede Eski Müftüsü Ali Rıza Ünlü'nün ‘Tarih Boyunca Gerede’ Adlı Eserinde Yer Alan Dörtdivanlı Meşhurlar ve Eserleri”**, DİVANKAV Bülteni, s. 15, Temmuz 2014, s. 16-17.

Dörtdivan kültürü üzerine bazı önemli yazılar kaleme alan kişilerden birisi de Ahmet Koçak'tır. Koçak ayrıca, Ramazan Atlıkan ve Mustafa Canalp'le birlikte Doğancılar köyü üzerine bir kitap hazırlamıştır (Bin Güzellik Bin İsim Doğancılar Köyü, Ankara 1998). Bu kitap Dörtdivan'da herhangi bir köy için hazırlanmış ilk çalışmadır ve sanırım ikinci bir örneği yoktur. Koçak, Dörtdivanlı olması sebebiyle DİVANDER ve DİVANKAV dergilerinde bazı önemli yazılar kaleme almıştır. Bu yazıların bazılarının künyeleri şu şekildedir:

“Bizim Hikâyemiz”, DİVANKAV Bülteni, S. 5, Haziran 2002, s. 10-11; Ahmet Koçak, **“Doğancılar Kö-**

yü”, DİVANDER Bülteni, Y. 1, S. 2, Haziran 1997, s. 29; Ahmet Koçak, “Dörtdivan Yaylaları”, DİVANKAV Bülteni, S. 5, Haziran 2002, s. 16; Ahmet Koçak, “Gidenler ve Kalanlar”, DİVANKAV Bülteni, S. 10, Haziran 2007, s. 20; Ahmet Koçak, “Köy Okulları”, DİVANKAV Bülteni, s. 11, Ağustos 2008, s. 11; Ahmet Koçak, “Toplum ve Kültür”, DİVANKAV Bülteni, S. 8, Haziran 2005, s. 27; Ahmet Koçak, “Unutulan Geleneklere Ağıt Hükmündedir”, DİVANDER Bülteni, Y. 2, S. 3, Haziran 1998, s. 29; Ahmet Koçak, “Yayla Evleri”, DİVANKAV Bülteni, s. 11, Ağustos 2008, s. 11; Ahmet Koçak, “Yaylalarımız ve Biz”, DİVANDER Bülteni, Y. 3, S. 4, Haziran 1999, s. 15-16.

Prof. Dr. Faruk Sümer, Koroğlu üzerine hazırladığı araştırmalarında Dörtdivan’ın kültürel geçmişine yönelik ciddi makaleler yayınlamıştır. Bu yayınlar, Koroğlu’nun Dörtdivan’da doğup yaşadığını tescillemiştir. Faruk Sümer’in bu konudaki yazıları şöyledir:

“Belgelerle Koroğlu’nun Tarihi Kişiliği”, Milliyet Sanat Dergisi, Sayı: 163 (19 Aralık. 1975); “Döğerler’e Dâir”, TM, Cilt: X (1951-53), 1953, s. 139-158; “Koroğlu, Kızır-oğlu Mustafa ve Demirci-oğlu ile İlgili Vesikalar”, TDA, Sayı:47 (1987), s. 9-46; “Koroğlu”, TDTD, Sayı: 2, Şubat 1987, s. 2-7; “Türk Aleminin Hâlâ Yaşayan Milli Destanının Kahramanı, Türk Kültürünün Mukaddes Şahsiyeti Koroğlu”, Tarih Dergisi, s. 4-7; “Türk Destanları VIII Koroğlu Destanı”, TDTD, Sayı: 70 (Ekim 1992), s. 4-13.

Dörtdivan müzik kültürü için araştırma yapan araştırmacılarından İsmail Hakkı Akyoloğlu önemli makaleler ka-

leme almış bir isimdir. Onun Dörtdivan'da Prof. Dr. Faruk Sümer'le gerçekleştirdiği derlemeler ve aldığı kayıtlar son derece önemlidir ve buradaki müzik kültürünün kayıtlara geçmesini sağlamıştır. Akyoloğlu'nun yazılarının k n-yeleri şu şekildedir:

“Bolu ve İlçelerinde XV. Yüzyıldan Beri Süregelen Musiki İle Cönkten İlâhi Okuma Geleneği, Yunus Emre ve şiirlerinin Varyantları”, Kültür Bakanlığı, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri III. Cilt, Ayrıbasım, Ankara, 1992, s. 1-6; İsmail Hakkı Akyoloğlu, “Dörtdivan Türkleri ve Köroğlu”, D VANKAV Bülteni, S. 8, Haziran 2005, s. 10-12; İsmail Hakkı Akyoloğlu, “Dörtdivan Türkmenlerinin Köroğlu Destanı ve Müziği”, Bolu'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu, Bolu 1998; İsmail Hakkı Akyoloğlu, “Prof. Dr. Faruk Sümer İle Birlikte Yaptığımız Köroğlu Araştırmaları Ve Müzikli Bir Köroğlu Destanı”, VI. Uluslararası Köroğlu Sempozyumu, 10-12 Ekim 2016 Bolu/ Türkiye, Bildiri Kitabı, Editörler: Azize Aktaş Yasa - Faruk  zt rk İstanbul, 2016, 423-429; İsmail Hakkı Akyoloğlu,, “Türkmenlerin Işığı Prof. Dr. Faruk Sümer”, TDA, şubat 1996, Sayı: 100.

Yukarıda isimleri zikredilen araştırmacıların yanı sıra çeşitli yazı ve şiirlerle bu kültüre hizmet eden başka bazı kişiler vardır. Burada onların isimlerine temas etmeden geçemeyiz. Dörtdivan'la ilgili yazı kaleme alan diğer bazı yazar ve şairlerin isimleri şöyledir:

Alemdar Yalçın, Ali Akkan, Alparaslan Karabulut, Asım Ertuğ, Aydoğan Aslantaş, Bahattin Karabulut, Bekir  zalp, Recep şengün, Betül Baylam (UĞuzman), Ce-

lal Topçuoğlu, Celal Yeler, Dinçer Ruscuklu, Erendiz Özbayoğlu, Fatih Erkoçoğlu, Figen Nur, Fikret Konca, Gazi Çağlar, Gökhan Misirli, Hamdi Birgören, Hayrettin İvgin, İsmail Soykan, İsmail Şahin, Mehmet Ali Ayer, Mehmet Yıldırım, Metin İpek, Mustafa Öztürk, Mustafa Turhan, Muzaffer Albayrak, Özkan Üner, Turgay Yazar, Azize Aktaş Yasa, Pınar Doğan.

Dörtdivan'la ilgili manzumelerini Dörtdivan Dünya-sı'ndaki köşesinde yayınlayan ve bunların bir kısmını Bizimkisi Dörtdivan Sevdası kitabında bir araya getiren Fahri Kayaalp de bu kültür için hizmet edenlerden birisidir. Kayaalp, Dörtdivan Kültür Atlası'na da kaynak kişi olarak önemli katkılarda bulunmuştur.

Dörtdivan kültürü için önemli bir yayın hamlesi olarak DİVANDER ve DİVANKAV dergilerini burada zikretmek gerekir. Bu dergiler 2018 yılına kadar Dörtdivan kültürü, yaylaları, köyleri, tarihi için kaleme alınmış birçok yazıyı bir araya getirmiştir. Yılda bir kere de olsa bu dergi bu kültürün işlenmesine ve yazıya geçirilmesine yardımcı olmuştur. Dolayısıyla oldukça önemli bir yayın hamlesi olarak kabul edilebilir. Devam etmesini ve yeni araştırma yazılarıyla bu kültürü işlemesini temenni ederiz.

Burada Dörtdivan Kültürü için üzerinde durulması gereken bir husus da Ramazan Yaman'ın yönettiği Dörtdivan Dünyası adlı haber sitesidir. Bu sitedeki haberlerin yanı sıra köşe yazarları da muhtelif konularda Dörtdivan kültürünü işlemeye devam etmektedirler. Bu oldukça önemli sitenin Dörtdivan kültürü için hayati bir değeri vardır. Sitenin daha zengin bir muhteva ile devam etmesi ve desteklenmesi elzemdir.

2. BÖLÜM

DENEMELER

DÖRTDİVAN DÜŞÜNCELERİ

Dörtdivan'a geleli iki yıl kadar oldu. Bu güzel memleketi asla bir gurbet gibi görmedim. Buraya gelir gelmez duyduğum ilk şey şu oldu: Dörtdivan benim içimdeki saklı vatandı. Buraya gelmek ve burada göreve başlamak içten içe hep özlediğim bir vatani taşıyla toprağıyla, dağıyla yaylasıyla görmek gibiydi bir bakıma. Bu sükûnet, bu tefekkür, Dörtdivan'ın havasında gizlenmiş şiir zihnime ve kalbime iyi geliyor. Bütün bunlar zaman zaman gönlüme doluyor.

Ben de onu aziz bir dost bilip Dörtdivan'ın bana söylediklerini yazıya döküyorum, sayfalara aktarıyorum. Dörtdivan, kendine kadim bir dost bulmuş gibi sevinçli bu yüzden. Ben onun sevincini çok derinden hissediyorum.

Çocuklarını hep gurbetlere salmış bu diyar yorgun, gariban analar gibi içli, boynu bükük ve mahzun... Her şey ve herkes gibi kendisini seven kişileri arıyor Dörtdivan. Dörtdivan'ı birazcık sevmek bile insan gönlüne çok bereketli oluşlar ihsan edecektir, buna eminim. Bu kadim Türk yurdu hakikî sevdalılarına hasret, öylece bekliyor. Onu daha da güzelleştirecek, onun ne dediğini hissedecek hakikî sevdalılara...

Gecenin bir deminde dışarı çıkın, yol boyunca yürüyün ve tertemiz havayı ciğerlerinize aziz bir nimet bilerek çekin. Sonra tefekkür hâlinde yürürken Dörtdivan'a birkaç iltifatta bulunun. Yine geceye Dörtdivan'la ilgili güzel sözler bırakın. Mesela havasını methedin. Gökte yükselen ayı sevgiyle izleyin. Bu aziz topraklara duyduğunuz muhabbeti samimi bir şekilde dile getirin. O zaman Dörtdivan'ın

içli bir muhabbeti gönlünüzde derinleştirmeye başladığını hissedeceksiniz.

Yolda yürürken bu toprakların çilekeş insanlarını düşünün, onları anlamaya çalışın. Elemelerini, kederlerini, hüznelerini hissedin. Bu insanın garibanlığındaki ihtişamı ve Türk'ün asaletini görün. Dörtdivan insanını yargılamadan ve onları anlamaya çalışarak sevin. O zaman Dörtdivan size bir vatan duygusunun en bereketli oluşlarını armağan edecektir. Güzel ve yalnız duran her vatan toprağı gibi Dörtdivan da seilmeyi bekliyor ve bunu hak ediyor. Bu aziz topraklar, yüzlerce yıldan beri bizi besleyen bu güzel memleket bunu bizden bekliyor ve istiyor.

Az önce Dörtdivan'ın havasında gizlenmiş şiirden söz etmiştim. Dörtdivan, şiirini kendinde damıtan ancak onu dile getirecek şairini bekleyen mahzun bir memlekettir. Dörtdivan'daki şiiri hissetmek demek onun şarkısını söylemek demektir. Yeter ki bir şair çıksın ve o şiiri dillendirsin! İşte o vakit bu aziz memleketin gönlü neşelenir, mahzunluğu gider, eline yüzüne renk gelir. Bütün ilhamları sizin duyabileceğiniz bir ses hüviyetine bürüyerek size takdim eder. "Dörtdivan'da hiçbir şey yoktur!" demek bu yüzden ona bühtanda bulunmak demektir. Dörtdivan'da her şey vardır. Ancak bunlar, Dörtdivan'ın kendisine verdiklerine ihtiyaç duyanlara, bu tefekkürü ve sessizliği isteyenlere hitap etmektedir.

"Yokluk" çok izafî bir kavramdır. Bir şeyin olmadığını söylemek sizin neyi aradığınızı gösterir. Dolayısıyla o, söyleyenin fikrini ifade eder. Mevcut durumun mutlak hâlini değil...

Dörtdivan'da bir insanın arayabileceği tefekkür, sessizlik, şiir, menkıbe, tarih, kültür en yoğun şekilde vardır ve yaşanmıştır. Fakat şunu da kabul etmek gerekir ki, burada insanların hayatını devam ettirebilmesi için gerekli şartlar pek mevcut değildir. Bunu söyleyebilir ve kabul edebiliriz.

Bu şartların en başında ekonomik meseleler gelir. Dörtdivan'ın sürekli göç vermesinin en büyük sebebi budur. Bunun bir gün tersine döneceğini, bu aziz vatan topraklarının hak ettiği değere kavuşacağını ümit ediyorum. O gün geldiğinde bütün yalnız bırakılmışlığına rağmen bu topraklar gelenleri beslemeye devam edecek, onlara bir vatan duygusunun bütün sıcaklığını yeniden hissettirecektir.

AMANLAR'DA YÜRÜMEK

Amanlar'da yürüdüm bir gün. Çam ağaçlarının etrafa yaydığı nefis kokular arasından ormanı adımladım. Ağaçların hissedilen bir neşesi vardı o gün. Çünkü onlar rüzgârla beraber uçuşuyordu. Sanki “hû, hû” diyorlardı.

Etraf çam ağaçlarının yeşiliyle bezenmişti. Bunların kimi kadim zamanlardan uzanmıştı bugüne. Hatıraları yüklenmişler gibiydi sırtlarına. Onlara baktıkça sükûtin hayatın ve yaratmanın gerçek gücü olduğunu hissettim. Böylesine doymuş ve mutmain bir hayatîyetle var olmalarını hayran hayran izledim. Ağaçların ve ormanın sesini dinledim.

Amanlar'da yürüdükçe ormanla yakınlaştım. Daha samimî oldum sanki ağaçlarla. Onları anlamak istedikçe daha çok açıldılar sanki esrarını bana ağaçlar. Çünkü onları gönülden duymak istedim. Bazılarına dokundum. Kendilerine kimin dokunduğunu bilmeden ama bunu hep hissetmeye devam edecek o ağaçların hafızasına dostane bir dokunuşun hatırasını bıraktım.

Kimseler yoktu bugün Amanlar'da. Bir şair gibi serazat, bir derviş gibi içte ve hiçte yürümek istedim. Yürüdüm de... Ağaçların arasından, ormanların derinlerine sokuldum. Bazen ürktüm, bazen duyulandım. Ve hep bir heyecan duydum. Bir şiir yazmak istedim. İlk mısraların son kelimeleri “Amanlar” ve “zamanlar” olacaktı. Ama beceremedim. Olsun. Ben o şiiri duydum içimde. Kelimelere bürünemeseler de o mısralar bir gönülden duyuldu bir kere.

Amanlar'da yürüdüm bir başıma. Gönlüme ağırlık veren içki şişelerine ve çöplere baktım bazen. “Amanlar size

ne yaptı ey insanlar?” dedim kendi kendime. Bir cevap bulamadım. Yürümeye devam ettim.

Bunları gördükçe düşündüm ki, insanın kendisine ve tabiata verdiği zararı başka hiçbir şey vermiyor. Yine de Amanlar’da yürüdüm bir başıma. Doldum... Bir başka âlemin hissini duydum içirimde. Zihnimin derinlerinde hissettiğim o yorgunluğu gidermeye çalıştım. Bana ağırlık veren o yorgunluğu burada hissetmem demek, onun artık süzülüp kaybolmaya başlaması demektir benim için. Nitekim az sonra böyle olmaya başladı. O yorgunluk zihnimden akıp gitmeye başladı Amanlar’da. Amanlar dinlendirdi beni. O nefis tabiat bana içli bir sükûnet bahsetti.

Yürüdükçe Amanlar’da zaman açılır gibi oldu zihnimde. Âna biraz daha yaklaştığımı duydum. Bir şeyler söyledi toprak, ağaç ve orman... Kelamsız, harfsiz... Yürüdükçe zenginleşti etrafım. Ağaçlarla doldu dört bir yanı. Amanlar’da yaşadığım bu zamanlar bir başka geldi bana. Ben sustukça Amanlar söyledi. Amanlar söyledikçe ben sustum.

Amanlar’daki taş yığınlarından, göğün mavisine doku-
nan çam ağaçlarından, yerde biten mantarlardan dinledik-
lerimi söylemek zor, belki anlamak ve hissetmek mümkün.
Belki doğanın feryadını, onu sahiplenmek ve sevmek ge-
rektiğini söyleyebilirim. Tabiat, yani bize karşılık bekle-
meden bir şeyler veren o toprak ana insandan, evlatların-
dan muhabbet bekliyor.

İnsan tabiatı kirlletirken özünü kirllettiğini ne zaman anlayacak? Toprak beslenmek, sevmek, onu vatan bilmek için yaratılmıştır. Kirlletmek için değil.

Amanlar'da yürürken bunları düşündüm. Amanlar bana tabiatın kadimden beri insana nasıl dost olduğunu hissettirdi. Ama onun sevgiye, sevmeye susuz olduğunu da duydum derinlerden. Biz, toprakla ve onu severek içimizdeki enerjiyi ortaya çıkarabilir ve böylece aziz ömrümüzü yaşamaya ve yaşanmaya daha çok layık kılabiliriz.

ERENLER'E DOĞRU

Bugün Amanlar Yaylası'nın hemen yakınındaki Erenler Mevkii'ne doğru yürüdüm. Uzun bir yürüyüş oldu bu benim için.

Hava biraz rüzgârlıydı. Tarlaların kıyısından geçerek, özellikle de çiçekleri ve manzarayı fotoğraflayarak yavaş yavaş yürüyordum. Yeşilin, baharın, çiçeklerin bana verdiği huzuru doyasıya yaşayarak Erenler Mevkii'ne yaklaştım. Burada bir yokuş başlıyordu. Yokuşu çıkarken doğrusu şiddetini artıran rüzgâr sebebiyle biraz zorlandım. Bir kayayı kendime siper edinerek biraz dinlendim. Fakat neticede bu, benim için muhteşem bir yürüyüş oldu.

Erenler'e varınca yaşlıca bir çam ağacına yaslanarak uzun süre oturdum. Etrafı seyrettim ve tabiatın seslerini dinledim. Rüzgâr ve kuş seslerine eşlik eden içli bir sessizlik vardı. Bu, çok bilgece bir sükûnetti. Öte yandan çam ağaçlarının taze sürgünlerinin kokusu dimağına doluyordu. Çeşit çeşit kuşlar gökyüzünü sesleriyle dolduruyordu. Etrafımda yaşlı çam ağaçları yükseliyordu. Rüzgârdan ötürü bazen gövdelere çarpan dalların seslerini duyuyordum. Tabiat, kendi hâlince konuşuyordu. Bense onu anlamak istiyordum. Bu sebepten düşüncelerimi tabiatın armonisine bırakıyordum.

Sonra önümde uzanan manzaraya uzun uzun baktım. Her yer muhteşem bir güzelliğe bürünmüştü. Dörtdivan ova boyunca uzanıyordu. Hemen aşağıda Hacetler, biraz ileride Bucakkınık köyleri vardı. Sırtımı verdiğim çam ağacının bulunduğu mevkiye yakın yamaçlarda inek sürüleri otliyordu. Bu eşsiz tabiat bütün güzelliğini cömertçe

ve bir ziyafet gibi onu arayan gözlere ve gönüllere takdim etmeyi çok seviyordu. Bunu anlıyordum.

Zannediyorum ki tabiat, bu eşsiz güzellik ve Erenler bizi asli hâlimize, tefekküre davet ediyordu. Bu güzelliği duymamızı, üzerinde düşünmemizi ve onu sevmemizi bekliyordu. Geçip giden onca şeyden ne kalıyorsa bu güzelliklerden de onun kalacağını fısıldıyordu.

Dediğim gibi buraya uzun bir yürüyüşten sonra varabilmişim. Dolayısıyla ister istemez yürümek eyleminin kendisi hakkında da uzun uzun düşünme imkânı bulabilmişim.

Yürüyüş, fikirleri ve duyguları bir araya toplayan, dışarıyla beraber insanın kendi içindeki seyrine de imkân tanıyan muhteşem bir eylemdi. Ben yürüyüşün insanın kendi özünü anlamaya doğru başlı başına felsefi bir hamle olduğunu düşünmeye başladım bu sırada. Aynı zamanda insanın kendi içine doğru bir seyir olduğuna inandım yürüyüşün. Çünkü yürürken etrafımızda beliren her şey bir hissiyat ve tefekkür olarak bize dâhil oluyor. Onların maddesi değil fakat mânâsı bizimle buluşuyor. Tıpkı yaşamımızdaki diğer şeyler gibi... Dolayısıyla hayatı ifade eden en doğru kavramlardan biri yürüyüştür bence.

Böylece insan kendini daha iyi tanımaya ve anlamaya başlıyor yürüyüş sırasında. Erenler'e doğru yürürken bunları hissettim.

Bunların yanında insan, sanki gökyüzünde yürüyormuş gibi oluyor bu dümdüz ovada. Hele bulutsuz ve güneşli bir günde göğün mavilikleri elinizin uzandığı her yerde duruyormuş gibi sanki... Gökyüzüyle böylesine beraberlik,

Dörtdivan'ın güzelliği görmek isteyen gözlere bir ikramıdır.

Bir müddet sonra rüzgâr hafifledi. Bulutlar aralandı. Dörtdivan'da ufuk alabildiğine açık ve yeryüzü gökyüzünün çevrelediği bir pırlanta gibi ışıldıyordu bu bahar günlerinde. Dörtdivan, bu ova ve Erenler ne kadar güzeldi! Bazen bu güzel kelimesi bile bunlardaki derinliği anlatmaya yetmiyordu. Ben de yaslandığım çam ağacından uzaklara, içerilere doğru ilerlemeye başladım. O çam ağacına tabii ki dostane bir dokunuş bırakmayı ihmal etmeden...

Bazı kesilmiş ağaç köklerinin diplerinde ve içlerinde karınca yuvaları dikkatimi çekmişti. Bunlar adeta kaynıyordu. Birinin yanına oturmak gafletinde bulundum. Fakat fazla rahatsızlık vermeden oradan ayrıldım. Sonra çam ağaçlarının arasından geçerek ormanın içlerine sokuldum. Tertemiz bir hava, bembeyaz bulutlara sahip mavi bir gökyüzü, taze bir yeşillik ve etrafımda rengârenk çiçekler vardı. Sonra geriye dönüp Erenler Mevkii'ni biraz daha gezdim. Bazı fotoğraflar aldım. Bir müddet sonra geldiğim istikametten biraz uzakta olarak Dörtdivan'a dönmeğe başladım.

Yürüyüş uzun fakat çok dolu ve güzel olmuştu. Tabiatla yoğun bir temas kurabilmişim. Düşüncelerimi ve duygularımı bu sessiz akışın berraklığına ve saflığına dâhil edebilmişim. Erenler, o kadim ağaçların yurdu olan yer, tarifsiz güzellerin beşiği... Böyle kalmaya devam etsin.

H MMET DEDE'DE B R GÜN*

Himmet Dede'yi ziyaret etmiş, türbede niyaza durmuş ve bazı fotoğraflar almıştım. T rbeden çıktıktan sonra biraz etrafı izledim. Hafif bir rüzgâr vardı. Azıcık ilerde ve yokuşun hemen aşağısında Aşa ıd  er Köyü, Dörtdivan istikametinde ise Köroğlu'nun doğup büyüdüğü Sayık Köyü uzanıyordu. Bulundu um tepe hâkim bir yerdeydi. Doğu batı istik meti boyunca uzanan Alada lar ve orada bulunan Köroğlu Zirvesi nefis manzarasıyla beni büyülüyordu. Ekili dikili geniş tarlaları, baharla beraber canlanmaya başlayan tabiatı, türbeye gelirken kıyısında biraz nefeslendi im Ulusu'yu buna eklemeliyim.

Ziyaretimin amacı hem Himmet Dede'den destur almak hem de yazım için malzeme toplamaktı. Bir dergiye talep üzerine onun hakkında bir yazı yazacaktım. Fakat elimde kayda değer bir şey yoktu. Birinin bana bu m bare i anlatmasını, bilmediklerimi   retmesini isterdim. şu Korona günlerinde, milletin birbirine  c  gibi baktığı demlerde kime ulaşayım, kimden medet umayım! Eldeki ne razı olmaktan başka bir   re gözükmüyordu.

Ziyaretimi ger ekleştirmiştim. Arabaya doğru ilerlerken Sayık Köyü cihetinden ve türbeye gelen bozuk yol üzerinde lüks ve siyah bir araç peyda oldu. Bu bozuk yola hiçbir aracın geleceğini düşünmemiştim. İşte bir tane geliyordu. Allah'tan arabayı kenara çekmişim. Yoksa şimdi aşağıya inecek, şu nefis tabiatın telkin ettiği s k n ve huzuru kaybedecektim. Belki de hazır arabaya binmişken geri d neyim, diyecektim. Neyse ki, böyle olmadı.

* (Yasin şen, *Derin Mavi -Denemeler-*, Ankara 2022, s. 163-165.)

Biraz sonra araç türbenin önünde durdu. Altmışlı yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim biri indi arabadan. Türbenin avlusundan içeri girdi. Kapıyı açtı ve eşikten dua etti. Ben de belki bir şeyler öğrenirim diye yeniden türbeye yönelmiştim. Bir süre onu izledim. Biraz sonra adam arabasına binmek üzere avlu kapısına yöneldi.

Türbe avlusunun yüksekçe merdivenlerinde yakaladım onu. Biraz uzağından “Allah kabul etsin amca!” dedim. Bu vesileyle yarım saatten biraz fazla sürecek bir muhabbet başladı. Ona türbe hakkında bazı şeyler sordum tabii. Yazacağım yazıda değerlendirmek üzere sorduğum kimselerden de kayda değer bir şey öğrenememiştim. Adının Ethem Canalp olduğunu öğrendiğim amcayla bu kimsesiz yerde (acaba öyle miydi?) uzun denebilecek bir sohbetimiz oldu böylece. Gerçi o da hazret hakkında çok fazla bir şey bilmiyormuş ama en azından söyledikleri yabana atılacak şeylerden değildi.

Bu arada kendisinin Edirne valimiz Ekrem Canalp’ın babası olduğunu öğrendim. Bunun üzerinde nedense ilk önce pek durmadım. Ethem Amca Aşağıdüğ’denmiş. Emekliymiş ve köyünde ikamet ediyormuş. Dörtdivan’dan köye her gidişinde yolunu türbeye uğratar, dua ve abdesti de varsa ibadet edermiş.

O anlattıkça anlattı. Söyledikleri hiç değilse yaptığımız derlemelere kaydedeceğim cinstendi. Himmet Dede’yle ilgili bir iki de yeni bilgi edindim. Çok memnun oldum. Sonra beni halk arasında Uzun Dedeler veya Söbü Dedeler diye bilinen iki uzun mezarın yakınına kadar götürdü. Onları uzaktan işaret etti. Himmet Dede’ye her gelenin onlara da muhakkak uğradığını ve dua ettiklerini söyledi.

Bu arada ben Edirne valimizin babasıyla gerçekleştirdiğim bu faydalı sohbetin Himmet Dede'nin bir himmeti olduğunu düşünmeye çoktan başlamıştım. İçim bir hoş oldu. Güneş daha güzel ışıldıyordu sanki. Kafamdaki mental yorgunluğu geçer gibi oldu. Himmet Dede'ye sevgim daha da çoğaldı.

Ethem Amcayla beraber türbeye döndük. Belli bir mesafeden vedalaştık. O arabasına bindi ve köye gitti. O gince ben bu Uzun Dedeler'i yakından görmek istedim ve oraya gittim. Giderken yeniden bu hadiseyi düşünüyordum. "Ey Himmet Dede! Bir valinin babasıyla bana yardım eden mübarek zat! Destur istedim, desturunu ne de güzel ihsan ettin! Bugün büyüklüğünü daha iyi idrak ettim. Himmetin dâim olsun!" diye geçiriyordum içimden.

Onun artık bilinmeyi istediğine hükmetmiştim. Yüzlerce yıl devam eden bu ilgisizlik artık bitmeliydi. Ondan söz edilmeliydi. Onu sadece bu tepede değil, sâir mecralarda ve çeşitli vesilelerle de anmalıydık. Himmet Dede, Dörtdivan üzerinden himmetini esirgemeyen o büyük zat bunu çoktan hak etmişti.

Bu arada Uzun Dedeler'in yanına varmış ve birkaç da fotoğraf almıştım. Bunlar yayınlanacak yazımda çok işe yarayacaktı. Böylece Himmet Dede'nin hatıraları biraz canlanmış olacaktı. Türbeye ve oradan arabaya doğru yürümeye başladım. Dede'nin büyüklüğünü düşünüyordum hâlâ.

Rüzgâr şimdi biraz sert esiyordu, Dörtdivan ova boyunca uzanıyordu. Galiba bir şeyler oluyordu...

DÖRTDİVAN ALKAEVLİ-KARAEVLİ YAYLASI'NDA MUHABBETLİ BİR GECE

Murtaza Abi, “Goca oğlan, goca oğlan!” diye bağıyor. Mevzuyu başta anlayamadım. Bulunduğumuz evden başka yaylada bir evde daha göç vardı. Onlara mı sesleniyor, diye düşündüm. Fakat o an aklıma gelmeyen bir bilgi vardı Dörtdivan’la ilgili. Hemen akabinde onu hatırladım.

Soğuk bir Kasım akşamı... Ay gökte tepsi gibi. Yıldızlar pırıl pırıl... Gökyüzü berrak. Hasan Abi, telefonla görüştüğümüzde “Yaylaya gidiyoruz.” demişti. “Adam beni de alırdı!” dediğimde sağ olsunlar üşenmediler, Adakınık Köyü’nden geri dönüp Çavuşlar Camii yanından beni de aldılar.

Hasan Abi Dörtdivan tarihine ve değerlerine çok meraklı birisi. Giderken çok faydalı bir sohbetimiz oldu kendisiyle. Dün akşamki sohbetimizden sadece dört beş tane yazı konusu çıkardığımı söyleyebilirim.

Zifiri karanlık vardı etrafta. Telefonlar çekmiyordu. İnternet yoktu. Arayan soran yoktu yani bizi. Eller gerekli gereksiz yere telefonlarda değildi.

Gittiğimiz yer Dörtdivan’ın Çavuşlar Mahallesi’nin bir yaylasıydı. Yaylaya daha önceleri “Alkaevli-Karaevli Yaylası” dendiğini Hasan Abi bir yaşlı amcadan yeni öğrenmiş. Çok şaşırdım. Bunlar Oğuzların iki boyunun ismiydi. Meğer Dörtdivan’da Alkaevliler ve Karaevliler de varmış, dedirtecek çok önemli bir bilgiydi. Kınık boyunun ismini taşıyan Bucakkınık ve Adakınık köyleri ve Döğer boyunun ismini taşıyan Aşağıdüver, Yukarıdüver köylerinin yanı sı-

ra bir de böyle iki boyla ilgili bir bilgiye daha ulaşmıştım. Doğrusu epey heyecanlanmıştım.

Yaylaya vardık. Biz, Hasan Abilerin evinin biraz aşağısında onunla beraber minibüsten indik. Yaylanın camisini gezdik. Cami yığma taştan yapılmıştı ve duvarında ay yıldız motifi vardı. Tamiratına dair bazı işaretler de koymuşlardı. Dörtdivanlıların “buğar” dediği ve su alınan üstü kapalı bir yeri gösterdi Hasan Abi. Tarihi eser gibiydi ve içinde hâlâ su vardı. Fotoğraf almak pek de mümkün değildi. Fakat gecenin karanlığında birkaç tane almaya çalıştık.

Bana biraz buradaki çocukluğundan ve yayladan bahsetti Hasan Abi. Sonra yayla evlerine geçtik. Muhteşem bir manzara vardı. Az önce dediğim gibi ay gökte yıldızlarla beraber pırıl pırıldı. Gökyüzünün lacivert rengi doğrusu nefisti. Hava soğuktu.

Eve geçince Murtaza Abi, Nihat Abi, minibüsün şoförü İsmet Abi, Harun Abi, Hasan Abi'nin ikizi Ethem Abi sobayı yakmakla meşguldüler. Soba yanınca içeri hemen ısınıverdi. Zaten yayla evleri küçük olur. Bu sobanın ateşi birazdan başlayacak koyu muhabbetin habercisiydi.

Bilenler bilir, köylerde, köy odalarında sobanın sohbetleri besleyen acayip bir sıcaklığı vardır. Murtaza Abi arada bir coşuyordu bu sohbetlerde. Bir kere de yayla evinin çıkmasına doğru “Goca Oğlan, Goca Oğlan!” diye seslendi. Ses yaylada yankılandı. Goca oğlan diye Dörtdivan'da aylara denir. Aylar bazen yayla yerleşkelerine inerler. İnsanlara pek fazla rahatsızlık vermezler. Belki arada dostane bir münasebet de oluşmuştur. Bu goca oğlan tabirinde, bir insanın sanki bir yakınına, arkadaşına seslenirkenki sıcak-

lık yok mu? İşte bu yaylaları yurt edinmiş Oğuzların Alkaevli-Karaevli boylarına mensup Çavuşlarlıların dilinden de bu sıcaklığı duyabilirdiniz.

Yemek yendikten sonra çay faslına geçtik ve muhabbet sobanın ateşiyle beraber iyice içimizi sardı. Tarih, edebiyat, kültür, şiir, şairlerin hayatı, menkıbeler, din, tasavvuf konularında epey güzel ve muhabbetli bir akşam olmuştu. Buradaki insanların büyük kısmı 80'li yıllarda doğmuştu. Genel kültürleri ne kadar iyiydi! Böyle derin bir sohbeti şimdiki delikanlılarla yapmak mümkün müydü?

Saat on ikiye yaklaştığında birkaç parça eşya toparlandı ve minibüse geçtik. Modern insanın şehirlerden kovduğu muhabbet bu gece Alkaevli-Karaevli Yaylası'nda adeta yaşanmıştı. Herkes ne kadar samimiydi! İnsanların birbirine saygısı derindi. Birlikte olmanın mutluluğu idi bu... Psikologların önünde, tatil beldelerinde ve alışveriş merkezlerinde insanların bulamayacağı bir nimetti bu geceki muhabbet. Bu kadim Oğuz yurdunda tarihin hemen yanımızda sessiz fakat derin derin aktığını duyuyordum.

SERVET YÜKSEL'İN RÜYASI

Dörtdivanlı şairimiz Servet Yüksel'le hem Dörtdivan kültürü üzerine hem bazı edebiyat mevzularına dâir yazışır, sohbet ederdik. Memleketine geldiğinde birkaç defa oturup konuşma imkânımız da olmuştu.

Şu sıralar hâlâ dünyayı kasıp kavuran korona illeti sebebiyle aziz şairimiz vefat etti. Vefat ettiği gün Ordu'daydım. Ertesi gün için yol hazırlıkları yapıyordum. Cenaze namazına yetişeyim diye biraz hızlı geldim. Şairimizin cenaze namazına böylece yetişebildim.

Servet Yüksel'in vefatı beni çok etkiledi. Hiçbir zaman "gurbet" diye görmediğim Bolu, bana ilk defa bu yüzünü gösterdi, diyebilirim.

Servet Yüksel, benim için bir "gönüldaş" demekti. Aynı duyguları, aynı heyecanları paylaştığım aziz bir insandı. Hani bir söz var: "Aynı dili konuşanlar değil aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilir!" diye. Biz şairimizle aynı duygularda buluşabiliyorduk. O da Türkiye'ye geldiğinde kendisiyle edebiyattan, şiirden, kitaptan, kültürden söz edebileceği dostlarını arıyordu. Günlük konuşmaların onu sıkıttığını fark etmiştim.

Vefatından sonra bazen haftada birkaç defa şairimizin mezarının başına gitmeye başladım. Vefatından önce sohbetleriyle bizim için bir hoca ve üstad olan Servet Yüksel, vefatından sonra da hissettirdiği ve ilhamına vesile olduğu şeylerle gönülleri sakinleştirmeyi başarıyordu. Nitekim onun mezarının başından her seferinde hep muhabbet ve kadirşinaslık duygularıyla ayrıldım.

Servet Yüksel hocam, bana vefatından önce bir rüyasını anlatmıştı. Sanırım 2021 senesinin Mayıs ayındaaydık. Rüyaya göre Servet Yüksel’le ikimiz bir dağın zirvesine doğru çıkıyoruz. Etrafta çok güzel bir manzara var. Ben bu manzaraya bakıp fotoğraf çekiyorum. Servet Yüksel hocam bana, “Hakk’ın eserlerini seyredelim!” anlamında bir şey diyor.

Servet Yüksel, bu rüyayı bana naklettiğinde doğrusu bunun ne anlama geldiğini pek bilemedim. “Hayrolsun!” diyebilmişim.

Ben bu rüyayı unutmuştum. Şairimizin vefatından birkaç ay sonra tekrar hatırladım. Elbette onun gördüğü bu rüyanın derin bir anlamı varmış. Bunun ne olduğunu çözüp anlayabilmek benim için hâlâ pek mümkün de değil.

Bu yazıyla onun görmüş olduğu bir rüyanın da kayıtlara girmesini istedim. Bu vesileyle aziz şairimize yüce Allah’tan rahmet niyaz ediyorum.

TEKKE IŞIKLAR KÖYÜ İLKÖĞRETİM OKULU

Bu bizim hikâyemiz. Boşalan köylerin, kapanan okulların, sönen ocakların hikâyesi.

Bolu merkeze bağlı Tekkeköy'deyim. Köyün yıllardan beri kapalı duran ve bir harabeye dönen okulunun bahçesinde yazıyorum bu satırları. Kaç yıldır bu okula bir öğretmen uğramıyor, bilmiyorum.

Bir öğretmen olarak teker teker sınıflarını gezdim okulun.

İçim yanarak ve ağlaya ağlaya camları kırılmış, çerçeveleri inmiş, yerleri kirlenmiş sınıflarına girdim. Bir öğretmen olarak... Acıyla, gönlüm yanarak, ümitle açılan okulların bir harabeye döndüğü gerçeğiyle yüzleşerek...

Burada biriken hatıraları düşündüm.

Arta kalan birkaç eğitim araç gerecinin insanı derin duygulara sevk ettiğini uzun uzun söylemeye gerek var mı, bilmiyorum. Daha ne söylenir? İçerideki bir duvar yazısında burasının 1997'de cıvıl cıvıl olduğu yazılı.

Evet, okullarımız cıvıl cıvıldı. O zamanlar köylerin nüfusu daha çoktu. Üretim vardı, nüfus vardı ve okullar vardı. Şimdi bunlar büyük ölçüde yok. Okullar da nüfusun göç etmesiyle beraber kapandı.

Tekkeköy'de neredeyse kimseler kalmamış. Nüfus ya göç edip gidiyor ya da kalanlar rahmetli oluyor. Kendisiyle sohbet ettiğim Meryem Teyze, bu sene iki ocak daha söndü diyordu. Kor gibi bir cümle ve kıvılcım gibi kelimeler...

Bu bizim hikâyemiz. Hepimizin...

Peki, ne yapmalıyız. O nüfusu geriye çağırıp hormonlanmış şehirlerin yükünü hafifletemez miyiz? Buna şimdi gücümüz yetmez elbette. Fakat köyler böyle yok olup gidecek mi hayatımızdan? O okul binaları, güzelim köy evleri harap mı olacak böyle?

Ne yapmalı, ne yapmalıyız peki... Kendi kendime daima sorduğum bu soruların cevabını doğrusu ben de bilmiyorum. Zor bir durum. Bildiğim bir şey var tabii: Köylerin hareketli olduğu, insanların harıl harıl çalıştığı o zamanları özlüyorum. Köy okullarının neşesini, heyecanlı ve göreve yeni başlayan bir öğretmenin aşkını...

Ben bunları özlüyorum.

3. BÖLÜM

DERLEMELER

DÖRTDİVAN'DAN EFSANELER VE MENKİBELER

Dörtdivan, kısa hikâyeler, menkıbeler ve efsaneler açısından zengin bir yer durumundadır. Bunda ilçenin asırlar boyunca güçlü bir kültürün ve bazı önemli şahsiyetlerin yeri yurdu olmasının bir payı vardır. Biz bu konuda köşemizde “Dörtdivan’dan Hikâyeler-I” ve “Dörtdivan’dan Hikâyeler-II” başlıklı iki yazı yayınlamıştık. Bu yazılar Dörtdivan Kültür Atlası kitabımızda da yer almıştır. Tabii ilçedeki derlemelerimiz kitabın yayınlanmasından sonra da devam etmiştir. Biz bulduğumuz edebî ve kültürel malzemeyi kaydetmeye ve bunlardan müstakil yazılar oluşturmaya devam ediyoruz.

Derlenen metinlerden bazıları yeni efsaneler ve menkıbelerdir. Bu yazıda derlediğimiz bu yeni ürünler muhtelif başlıklar altında bu yazıda kaydedilmiştir.

*

Secde Eden Ağaçlar

Bu hadise Seyricek Yaylası’nda 1950’li yıllarda cereyan etmiştir:

Fadime (Fedük) adında bir genç kız yaylada hayvanları arayıp bulamıyor. Aradan bir zaman geçiyor. Fakat hayvanlar gelmiyor. “Bunlar herhalde başka yaylanın hayvanlarıyla gitmiştir.” diyor. Babasıyla beraber Beypazarı’nın yakın bir yaylasına gidiyorlar. Kızcağız oldukça saf kalpli birisidir. O zamanın şartlarından ötürü yürüyerek gidiyorlar. Sabah saatlerine kadar yürüyorlar. Güneş doğmaya yakın bir zamanda Fadime, babasına dönerek “Baba bu ağaçlar neden eğilip kalkıyor?” diye soruyor. Babası “Kı-

zım ağaçlar sabah namazını eda ediyor!” diye cevap veriyor. [Kaynak kişi: Fahri Kayaalp, d. 1975, Dörtdivan-Deveciler Mahallesi. Bolu’da ikamet ediyor. Lise mezunu.]

*

Ümmî Kemal’le İlgili Bir Menkıbe

Ümmî Kemal hazretleri Dörtdivan’da yaşayan büyük bir derviş olarak bilinmektedir. Bir gün bir adam Ümmî Kemal hazretlerinin yanına giderek bir soru sormuş. Adam “Benim ölümüm neyden olacak?” demiş. Ümmî Kemal hazretleri sakalını karıştırarak derin düşüncelere dalmış. Ve en sonunda “Senin ölümün sudan olacak!” demiş. O günden sonra o adam nerede su ve nerede dere görse kaçır olmuş.

Bir gün çok susamış. Dayanamayacak bir hale gelmiş. En sonunda bir tarlada su birikintisi görmüş ve su içmek istemiş. Daha bir yudum almış ki hemen öksürmeye başlamış. Oracıkta ölmüş. Ölümünden kaçarken ölüm onu bulmuş. Cenazesini defnetmişler. Cenazeye Ümmî Kemal hazretlerinin katıldığı söylenmektedir. O günden sonra Ümmî Kemal hazretlerinin namı bütün Dörtdivan’da yayılmış. (Ömerpaşalar Köyü, Azaplar Mahallesi’nde ikamet eden Mevlüt Ayer’den öğrencimiz Fatma Tülegen tarafından derlenmiştir.)

*

Ümmî Kemâl’le İlgili Başka Bir Menkıbe

“Ümmî Kemâl hazretleri niye cuma namazlarına gelmiyor?” diye köylüler merak ediyormuş. Bir cuma vakti iki kişiyi onu cuma namazına getirtmek üzere yanına göndermişler. Bakmışlar ki, hazret yeni abdest almış. “Buyu-

run!” demiş gelenlere. Onlar da vaziyeti anlatmışlar. “Niye cumalara gelmiyorsun? Seni cuma namazına götürmeye geldik!” demişler. Hazret de “Tutun bakalım kolumdan!” demiş. Adamlar tutmuşlar ve bir anda kendilerini Kâbe’de bulmuşlar. Çok şaşırmışlar. Bu işe hiçbir anlam verememişler. Neticede namazı kılmışlar. Namazdan sonra Ümmî Kemâl hazretleri birden kaybolmuş. Bu adamlar perişan olmuşlar. Sormuşlar, soruşturmuşlar; fakat ondan hiçbir iz bulamamışlar. Aradan bir hafta geçmiş ve cuma günü gelmiş. Bu arada bu adamların perişanlığını gören bir kişi onlara Ümmî Kemâl’den söz etmiş. Demiş ki, “Onu gördüğünüzde eteğine yapışın ve bir daha da bırakmayın!” Sonraki cuma günü bu garip köylüler hazreti cuma namazında görmüşler ve onun eteğini tutup hiç bırakmamışlar. Cumadan sonra kendilerini köylerinde bulmuşlar. Köylüler bunlara “Sizi gönderdik, bu sefer bir haftadır siz kayboldunuz!” demiş. Adamlar da yaşadıklarını anlatmışlar ve hazret için “Siz ona dokunmayın, bir şey de söylemeyin!” demişler. (Ömerpaşalar Köyü, Azaplar Mahallesi’nde ikamet eden Mevlüt Ayer’den öğrencimiz Fatma Tülegen tarafından derlenmiştir.)

*

Ümmü Ninenin Yüzüğü

Bu olay Fahri Kayaalp’in dedesinin dedesinden beri anlatıla gelen bir hikâyedir. Bu aileye Hacımehmetgiller denir.

Fahri Kayaalp’in dedesinin dedesi üç evlilik yapmış. Adamın ilk hanımından bir kızı olmuş. Daha çocuğu olmamış. İkinci evliliğini yapmış. Ondan da bir kızı dünyaya gelmiş. Üçüncü evliliğinden iki oğlu olmuş. Kadınların her

birinin görevleri varmış. Birinci ev işleriyle, ikinci hanım hayvanlarla, üçüncü hanım da çocuklarla ilgileniyormuş.

Adamın ikinci hanımı Ümmü Nine, biraz saf ve temiz gönüllü biri imiş. Bir gün Seyricek Yaylası taraflarına inek salmaya gitmiş. Doğru hayvanlara bakmaya gidiyormuş. Burada “Erenler” diye anılan bir mevki vardır. Ümmü Nine, herkesin yarım saatte gidip geldiği bu yerden hemen dönmemiş. Ona “Nerede kaldın?” dendiğinde insanların geyik sağdığını, geyik sağan insanları izlediğini ve geyik yavrularını sevdiğini söylemiş.

Ümmü Nine bir gün Erenler diye anılan bu yerde bir düğün dernek görmüş. Onların yanına gitmiş. “Siz burada ne yapıyorsunuz!” demiş. Onlar da “Düğün ediyoruz!” demişler ve kadının parmağına bir yüzük geçirmişler. Bu yüzük âdeta nûrdan bir şeymiş. Kadın köye gelince sürekli parmağını tutuyormuş. Parmağındaki yüzüğü kimseye göstermek istemiyormuş. Bu nurdan yüzük yayladaki insanların dikkatini çekmiş. İnsanlar bunun sebebini sormuş. Kadın da olan biteni anlatmış. Parmağındaki yüzüğü artık hiçkimse göremez olmuş. [Kaynak kişi: Fahri Kayaalp, d. 1975, Dörtdivan-Deveciler Mahallesi. Bolu’da ikamet ediyor. Lise mezunu.]

*

Kesilen Ağaç

Motorlu testere çıkmadan önce kalın çam ağaçları baltayla kesiliyordu. Bir cuma günü baltasını yanına alan Beypazarlı bir amca ormana tomruk için gider. Bu amca ormancılıkla geçiniyormuş. O gün ağaç kesecektir. Bir ağacı gözüne kestirmiş. Bu ağaç hayli büyük ve kalındır. Bu amca sabah saatlerinde kesmeye başladığı ağacın öğle-

ne kadar ancak yarısını kesebilmiş. Epey çalışmış fakat yorulmuş. O yorgunlukla ağacın dibinde uyuyakalmış. Rüyasında kesmek istediği ağacın başka ağaçlarla konuştuğunu görmüş. Başka ağaçlar, onun kesmek istediği ağaca “Haydi Cuma namazına!” demiş. O da “Ben gelemem. Yaralıyım ve abdestim bozuldu. Çıram akıyor. Sen git!” demiş. Adam uyanınca ağaç kesmek işinden vaz geçmiş. Ormancılığı terk etmiş ve Ankara’ya göç edip artık şehre yerleşmiş. (Beypazarı, Seyricek’e yakın olduğu için bu hadise muhtemelen Seyricek Yaylası’nda olmuştur.) [Kaynak kişi: Fahri Kayaalp, d. 1975, Dörtdivan-Deveciler Mahallesi. Bolu’da ikamet ediyor. Lise mezunu.]

*

Düldül Mevlüt’le İlgili Bir Anlatı

Düldül Mevlüt nakledildiğine göre çok mütedeyyin bir insandır. Bazen onunla ilgili keramet gibi anlatılan olaylara tesadüf etmek mümkündür. Onlardan biri şöyledir:

Yağmur duasına çıkıldığı bir zaman okunan taşları suya atma sırası geldiğinde Koca Müftü (Geredeli Mehmed Emin Efendi) “Bugüne kadar orta namazını (ikindi namazını) hiç kazaya bırakmamış biri var mı?” diye sormuş. Kalabalıkta o sırada Düldül Mevlüt kalkmış. Okunmuş taşları sıra ile suya atmış. Gökyüzünde hiç bulut yokken az sonra yağmur yağmaya başlamış. Hâlbuki insanlar onun böyle bir insan olduğunu bilmezler imiş. Çevrede bu durum onun veliliğine işaret sayılmaktadır. (Kaynak: Alparslan Karabulut, “Geçmişten Esintiler”, DİVANKAV Bülteni, s. 11, Ağustos 2008, s. 11.)

*

Hacı Müderris'le İlgili Bir Başka Anlatı

Hacı Müderris'le ilgili mevcut bir anlatı şöyledir:

“Abdullah Halil Efendi'nin dedesi, Müderris Ahmet Efendi'nin (Bilindiği kadarıyla adı Mehmed Efendi'dir.) kırklardan olduğu söylenir. Müderris Ahmet Efendi her sabah, sabah namazını Kırklar'da kılar ve karısı da bunu hiç bilmezmiş. Bir sabah hanımı uyandığında bakar ki, Ahmet Efendi evde yok. Biraz sonra da Müderris Ahmet Efendi eve gelmiş. Hanımı nerede olduğunu sormuş. Ahmet Efendi söylemek istemese de hanımının zorlaması üzerine gittiği yeri açıklamak durumunda kalmış: ‘Hanım ben her sabah, sabah namazını Kırklar'da kılarım. Bugün de sabah namazını kılmak için Kırklar'a gittim ve gelirken yolda çiğdemlerin çıkmış olduğunu ve her çiğdemimin üzerinde de meleklerin olduğunu gördüm. Onlara basmamak için dikkat ederek ağır ağır geldim.’ demiş.” (Yunus Baki Koçak, Gerede'de Dinlediğim İbret Verici Hikâyeler, Ankara 2012, s. 118.)

*

Müderris Ahmet Efendi'yle İlgili Bir Kıssa

Müderris Ahmet Efendi, Doğançılar köyündendir. Yaşlılık yıllarında kendisinin sabahın erken vakitlerinde Kırklar Makamı'na namaz kılmaya gittiği söylenir. Kendisi yine böyle giderken bir ağacı secde hâlinde görür. Ağacın tepesine mendilini bağlar. Sabahleyin gün ışıyınca mendili ağacın tepesinde görenler şaşırırlar. Müderris Efendi ağaca nasıl çıktı, diye sorarlar. Ahmet Efendi vefatına yakın bu sırrı insanlara söyler.

*

Himmet Dede'nin Himmeti

Bolu-Dörtdivan'a bağlı Sayık Köyü'nde Himmet Dede'nin türbesi vardır. Bir yayla göçü zamanı. Bir ihtiyar ve onun da bir gelini var. Adam "Sivri İsmiyıl" diye tanınıyor. Ev ahalisi bu adamdan çok korkmaktadır. Millet yaylaya göçmüş. Evde bu gelin kalmış. Evde de bir at var. Herkes "Bu beygir sana emanet!" deyip çekip gitmiş. Ahır kapısı da açık kalmış bir gün. Mayıs ayı... Dışarıda mis gibi bahar havası var. Taze çayırların kokusu ve yayladaki diğer atların evde olmayışı atı çılgına çeviriyor ve at ahırdan kaçıyor. Zavallı kadın bunu geç fark ediyor. At Himmet Dede'nin türbesine doğru deli dolu gidiyor. Tutabile-ne aşk olsun. Kadın atı o hâlde görünce "Himmet Dede, Himmet Dede Allah'ını seversen ne yap yap, şu beygiri çeviriver!" diye feryat ediyor. At, Himmet Dede türbesine gelince orada aniden duruyor ve gerisin geri kadının yanına dönüyor. Kadın da atı ahıra götürüyor. Bu hadiseyi bizzat yaşayan kadın bir amcamıza naklediyor.

*

Uzun Dedeler

Bolu'nun Dörtdivan ilçesinde yer alan Himmet Dede Türbesi'nin hemen yakınlarında Uzun Dedeler diye anılan iki mezar var. Bu mezarlara Söbü Dedeler de denir. Onlar hakkında hemen hiçbir bilgi yoktur. Dörtdivan'ın Sorkun Köyü'nden bir amca burada hayvanlarını otlatırken taş yığınları arasında bir kadının küçük bir kızın saçlarını taramadığını görür. Bu olay köylerde hâlen nakledilir.

*

Sayık Köyü'ndeki Yatır

Bolu'nun Dörtdivan ilçesine bağlı Sayık Köyü'nde caminin yakınlarında bir yatır vardır. Bu yatırın kime ait olduğu bilinmez. Fakat “dede” diye anılır. Sayık Köyü ahali si ikindi namazlarından çıkınca imamla beraber yatırın yanına gider, dua eder, Kuran okurlarmış. Zamanla bu mezarı koruyan taşlar kaybolur ve mezarın bir kısmı insanların yürüdükleri yola katılır. Bir gün, bu hadiseyi bize nakleden ağabeyin hanımı bir rüya görür. Rüya da bir gelin insanların kendi üzerlerinden geçtiğini, ayaklarına bastığını söyler. Rüya yı gören kişi bu mezarın genç bir geline ait olduğunu beyan edince babası da zaten bu mezarın bir kadına ait olduğunu söyler.

*

Ümmî Kemâl'in Çanakkale Savaşına Katılması

Dörtdivan yöresinde Ümmî Kemâl'in Çanakkale Savaşlarına elinde yabasıyla katıldığına inanılmaktadır. Dörtdivan'da kutsal mevkiler ve erenlerle savaşlar arasında ilgi kuran menkıbelere rastlanmaktadır. Nitekim bu hususun Kırklar'da yer alan su gözeleriyle de bir ilgisi olabilir. Yörede bu suların Kıbrıs Barış Harekâtında çekildiği anlatılmaktadır.

*

Molla Emin Dede Rivayetleri-1

Dörtdivan'ın Yukarısayık köyünden Molla Emin Dede, sabah namazlarına camiye gelmiyormuş. Diğer dört vakitte camide olan dede, ne hikmetse sabahleyin cemaate devam etmiyormuş. Bu durum köylülerin dikkati çekmiş. Camide bir gün cemaatten biri Molla Emin Dede'nin oğ-

luna “Babanı bi takip et bakalım, sabah namazında nereye gidiyor?”

Adam böyle deyince Molla Emin Dede’nin oğlu bir sabah vakti babasının evden çıktığını fark etmiş. Gizlice babasını takibe koyulmuş. Molla Emin Dede, Himmet Dede’nin türbesine doğru gidiyormuş. Oğlu da arkada onu takip ediyormuş. Dede, türbeye girmiş. İçeride bir imam ve iki kişi daha varmış. Oğlan babasının ardından türbeye girince, kapı sesli bir şekilde kapanmış. İmam, çocuğun içeri girdiğini görünce “Emin Dede, niye oğlanı da getirdin?” diye sormuş. Molla Emin Dede çok mahcup olmuş. Oğluna o can sıkıntısıyla “Ayağın çarıktan kurtulmasın oğlum!” diye demiş. Molla Emin Dede’nin oğlunun adı Mehmet Emin’dir. Mehmet Emin, bundan sonra ayağına bir gün sağlam ayakkabı giyemez olmuş. Dörtdivan’da sağlam ayakkabı alınsa, Sayık köyüne gidene kadar eskirmiş.

Molla Emin Dede’nin torunun torunu Yukarısayıklı Muammer Kılınç (doğumu 1955-İlkokul mezunu), 25 Ocak 2022 tarihinde Dörtdivan merkezde bize böyle rivayet etti.

*

Molla Emin Dede Rivayetleri-2

Molla Emin Dede arabayla yayladan geliyormuş. Himmet Dede türbesinin yakınlarında bulunan Uzun Dedeler’in yanından geçiyormuş. Onlara dönüp “Bir mürüvvetinizi görmedik!” demiş. Der demez de araba devrilmiş. O sırada ikinci ezanı okunuyormuş. Molla Emin Dede, devrik arabayı öylece bırakıp camiye varmış. Namazı kılıp geldiğinde arabasının dümdüz durduğunu fark etmiş. Bu-

nun, Uzun Dedeler'in bir yardımcı olduğunu düşünen Molla Emin Dede mahcup olmuş ve bir daha Uzun Dedeler hakkında öyle bir şey düşünmemiş.

Molla Emin Dede'nin torunun torunu Yukarısayıklı Muammer Kılınç (doğumu 1955-İlkokul mezunu), 25 Ocak 2022 tarihinde Dörtdivan merkezde bize böyle rivayet etti.

*

Baba Hızır'la İlgili Bir Hikâye

Çavuşlar Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Sadık Amca, düzenli olarak vakit namazlarına gelmektedir. Bir gün akşam namazı kılınmış, kendisi camide kalmak istemiş. Bunu, o zamanki imam Veysel Tezel'e söylemiş. "Hocam, ben yatsıya kadar burada durayım, ibadet edeyim." demiş. İmam da "Tamam!" demiş. İmam Veysel Hoca, yatsı namazına gelince Hacı Sadık Amcayı biraz perişan ve beti benzi atmış bir hâlde görünce "Ne oldu amca?" demiş. O da şöyle cevap vermiş: "Hocam sen benim başıma ne geldi biliyon mu? Siz gittikten sonra iki tane adam geldi. 'Ben Mengen'deki Baba Hızır'ım, bu da buradaki!' deyip kayboldular!" diye karşılık vermiş.

*

Baba Hızır'la İlgili Başka Bir Hikâye

Eskiden Ulusu, Dörtdivan'ın içinden geçiyormuş. Akarsuyun geçtiği yerlerden birisi de Çavuşlar Camii'nin yanıymış. Kadınlar her sabah gün ağarmadan ellerindeki kabı buradan doldurur, evlerine getirirlermiş. Bir gün kadının biri, elindeki kapları doldurmuş, eve götürüyormuş. Caminin yanındaki çeşmede bir ihtiyar görmüş. Adam abdest alıyormuş. Kadın yanından geçerken yardımcı ol-

mak amacıyla elindeki kaplardan birisini tutmuş. Kadın çok korkmuş ve bağırılmış. O ihtiyar adam birden kayboluvermiş. Halk arasında onun Baba Hızır olduğuna inanılmaktadır.

*

Erenler’de Yaşanan Bir Hadise

Aslında Hacetler’den olan ve annesi Deveciler’e gelin gitmiş olan bir kadının kızı Hacetler’e dedesigile gelmiş. Köyde hayvan otlatma sırası da bu ailedeymiş. Mevsim de bir yaz mevsimiymiş. Kız, hayvanları almış ve Amanlar’ın yakınındaki Erenler mevkiine gelmiş. Hava çok sıcak olduğu için bu kız orada bulunan mezarların yanında uyuyakalmış. Rüyasında bir dede gelmiş. Dedenin yanında kıymetli taşlar ve altınlar varmış. “Kızım parmağını kanat, şunların üzerine akıt da bunlar senin olsun!” demiş. Kız o hâl ile uyanmış ve Erenler’den aşağıya korkuyla ve can havliyle koşmaya başlamış. (Bu anlatı, kızın yaşadığı hâle şahit olan Arif Yaman’dan derlenmiştir.)

DÖRTDİVAN'DAN ANEKDOTLAR

Kısa Kar Gibi, İnsana Kor Gibi

Bu tabir Dörtdivan'da rüzgâr veya fırtınadan sonra yağın kar için kullanılır. Esen rüzgâr mevcut karı eritir. Sonrasında yağın kar bu eriyen ve buharlaşan karların neticesinde yağar. Bu yağın, gerçek kar kabul edilmez. Çok soğuktur. İnsan onu tuttuğu zaman adeta kor tutmuş gibi olur. Buna rağmen bu kar çabuk erir. Bu sebeple bu söz teşekkül etmiştir.

*

Şu “Nazal N” Meselesi

Öğrencilerimle Dörtdivan'ın kelimelerini ve halk edebiyatı mahsullerini derliyoruz. Öğrenci “Buñar” (Pınar) diyor. “Bünet” (Derelerin yüzülen yerleri) diyor. “Oğlum gel tahtaya yaz şunu!” dedim. Aldı tahta kalemini eline. Düşündü durdu. Şimdi bütet mi, bünet mi, bütet mi yazacak? Şaşırdı kaldı. Sıkıldı, belki de üzüldü. “Türkçemizde bir nazal n sesi vardır. Sen bunu çok iyi yaşıyorsun. Aferin!” dedim. Dedğini transkribe edip tahtaya yazdım. Rahatladı. Sevindi. Geçti yerine oturdu.

*

Gatındı Kışı Yağdı!

Önceden her evin koyun, keçi türünden az çok davarı olurdu. Yayla zamanı geldiğinde bu hayvanlar bir çobana katılırdı. Bu hayvanların hepsine birden “katındı”, Dörtdivan deyişiyle “gatındı” denirdi. Bu hayvanlar bahar ve yaz ayları boyunca yaylada kalırdı. Ekim veya kasım aylarında kar yağarsa çoban, bu hayvanları sahiplerine iade ederdi ve onlardan yaptığı işin karşılığı olarak belli bir ücret alırdı.

Yağan bu kar “Gatındı gışı yağdı!” diye ifade edilirdi. Bu kar yağışından sonra hayvanlar bir dahaki döneme kadar çobana verilmezdi. Herkes hayvanlarını kendi otlatırdı.

*

Hidrellez

Dörtdivan’da anlatıldığına göre Ümmî Kemal, ablası Şih Şehriban ve Himmet Dede her 6 Mayıs’ta bir araya gelir, buluşur görüşürlermiş. Onların yürüdükleri yerler yemyeşil olurmuş. Şimdi yemyeşil olan tarlalar onların yürüdüğü yollardan kinayedir. Bu anlatı Hızır İlyas kültürünün değişik bir şekli olması ve mahalli özellikleri itibariyle dikkat çekmektedir.

*

Kanaat

Tekkeköyü’nde bir yaşlıca teyze Ümmî Kemal’e olan bağlılıklarını “Ona (Ümmî Kemâle) Ganahat (kanaat) götürünce nereye gitsen, nereye elini atsan Cenâb-ı Allah yolumuzu hep açık eder.” şeklinde ifade etmiştir.

*

Köse Kadioğlu

Dörtdivan’a ilk yerleşenlerden birisi Köse Kadioğullarıdır. Bugün bu sülaleye mensup olanlar Kadılar Mahallesini oluşturmaktadır. Rivâyete göre Köse Kadı, Dörtdivan ovasına gelince yerleşmek için bir yer aramış. O sıralar Koroğlu Kayası’na çıkmış ve “Hey gidi Dörtdivan! Bir kişiye çok, iki kişiye az geliyor!” demiş. Herhalde bu söz, Türklerin konargöçer oldukları dönemin hatırasını ve hayvanlarına otlatacak yer arayan kimselerin endişesini taşımaktadır.

Gıran Artuğu Gibi Kalmak

Ümmî Kemâl hazretlerinin türbesi önünde oturmuştum. En az yetmişli yaşlarında olduğunu tahmin ettiğim bir teyze çıkageldi. Biraz halleştik, sohbet ettik. Teyzenin adı Meryem'miş. Nüfusu giderek azalan Tekkeköy'ün bir avuç sakininden biri. Sohbet arasında "Önceden biz evde otuz kişiydik." dedi. "Gıran artuğu gibi bi ben galdım!" diye de sözlerine ekledi. Yıllar önce otuz kişinin yaşadığı bir evde o şimdi tek başına yaşıyordu. Kırış kırış yüzüne saygıyla baktım. Nice yavruları büyütmüş, toprağı işlemiş, dağ bayır gezerek hayvanlarını otlatmış Meryem Teyzenin her türlü hürmeti hak ettiğini hissettim. Bu kahraman kadının karşısında gönlüm saygıyla ona mukabele etti.

*

Ağaç ve Merhamet

Bir ağaç büyümüş... İçi ferah fahur bir ev gibi. Dörtdivan'da bunlara günnek ağacı deniyor. Koyunlar yazın ağacın altında gölgeleniyor. Bir kuş da gelmiş dalına yuva yapmış. Biri de yavrular susuzluğunu gidersin diye o tenekeyi dalın yanına asmış.

*

Dörtdivan'ı Niye Çok Sevdim?

Bu ovada yürüdükçe atalarımın doludizgin, ufuklara doru at koşturduğunu hissediyorum. Hissiyat şeklinde bir hatırlama sanki bu. Sessiz, kelimesiz ama bir heyecan ve tutku hâlinde fetihten fethe koşan Türk'ün varlığını ben Dörtdivan'da duyabiliyorum. Kadim bir ağacın altında ona dokunan, gölgesinde dinlenen kimselerin varlığını sezebiliyorum. Toprağın, havanın, suyun neden ve nasıl var olmak istediklerini hissedebiliyorum. Bunları bana Dörtdivan

van hissettirmede. Belki de Dörtdivan'ı bunun için çok seviyorum.

*

Taş Ustaları

“Köyümüz seksen beş hane idi. Yüz elli taş ustası vardı. Şimdi bi dene galmadı.” dedi Çalköylü Süleyman Amca...

*

Dua

Korana virüsüne karşı Dörtdivanlı Fatma Teyzemizin duası:

“Yandığı yerde söğünsün (Sönsün)!”

*

Gerede'deki Handa Yaşanan Bir Olay

Gerede ticaret yolları üzerinde bulunması sebebiyle tarih boyunca ticaretin geliştiği bir merkez olmuş. Bir gün buradaki hana bir seyyah gelmiş. Handa vazife yapan gençlerden biri bu seyyahla çok yakından ilgilenmiş. Bu seyyah yola çıkmak üzereyken “Oğlum sen bana çok hizmet ettin. Hizmetin çok hoşuma gitti!” demiş. Parmağını eline vurunca bir kızıl lira düşmüş. İki kere daha vurunca iki kızıl lira daha düşmüş. Bunları o gence vermiş. Genç de ondan sonra “Bu yetmez aslında bana. Biraz daha vermeniz mümkün mü?” diye rica etmiş. “Bize müsaade, ancak bu kadar oluyor!” demiş seyyah. O hizmetçiye bazı nahiye yerlerinde bulunmuş ve seyyah yoluna devam etmiş.

*

Çardak Köyü Baba Hızır Cami

Burada Baba Hızır diye bir zat yaşamış. Ümmî Kemâl hazretlerinin kardeşiymiş. Bu camide bir tespih var. Çok ağlayan çocuklar tespihten geçirilince susar ve bir daha ağlamazmış.

Ormancı Hikâyesi

Bir yaşlı teyze üniversitede işletme okuyan torunuyla beraber ormana oduna gitmiş. Gitmiş ama karşlarına ormancı çıkmış. Bunlara ceza yazmış. Kadının buna canı çok sıkılmış. Torununa demiş ki, “Az daha çalışıp da ormancı olamadın mı oğlum!

*

Gerede'den Gelen Askerler

Gerede'den askerler Dörtdivan'a bir adam için gelir. Adamın adı Gırosmanolu. Başlarındaki, “Adam gelmezse karısını atın kuyruğuna bağlayın getirin!” der. Askerler bir müddet sonra köye gelirler. Kadın bu askerleri “Çayırdaki kuzular oynıya, ocakta cezveler kaynıya, buyrun oğlum, hoş geldiniz!” diyerek çok tatlı bir dille karşılamış. Askerler kadının bu tatlı dili karşısında bir şey diyememiş. Çekip gitmişler.

*

Şair Hilmi'nin Vefatı

Halk arasında anlatıldığına göre Dörtdivanlı Hilmi'nin ölümü şöyle olmuştur: Şair bir caminin inşaatı sırasında orada bulunuyormuş. Bir ara düşmüş ve bir daha kalkamamış. Onu vefat ettiği yere defnetmişler. Çavuşlar Camii'nin restorasyonu sırasında bir başka mezarla şairin olduğu söylenen bir mezar birleştirilmiş.

Bu anlatı Hilmi'yle ilgili bir yakıştırma olsa gerek. Çünkü son zamanlarda Hilmi'nin kabrinin Çavuşlar Camii'nde yer almadığı anlaşılmıştır. Fakat bu durum Hilmi'nin Dörtdivan'da sevildiğinin bir işareti olarak yorumlanabilir.

Ulu Mezarlık

Adamın biri atıyla Ulu Mezarlık'tan geçiyormuş. Yol kenarında bir çocuk görmüş. Heybesinden bir ekmek çıkarıp çocuğa vermiş. Biraz gittikten sonra bakmış ki, çocuk arkadan geliyor. Adamın yanına yaklaşıp şöyle demiş: "Bu ekmeği bana vermeseydin bugün başın beladaydı!" Bundan ötürü Ulu Mezarlık için pek tekin yer değil derler.

*

Kırklar Makamına Giden Erenler

Çardak Köyü civarında Erenler diye anılan bir mevkide bir çalışma yapılmış. Buralar düzenlenmiş. Köyden birisi rüyasında buradaki erenlerin gece Kırklar Makamı'na doğru göçtüğünü görmüş.

*

Kurucaköy'den

Kurucaköy'de her sabah namazını Kırklar Makamı'nda kıldığı söylenen bir ebeden söz edilir. Bu kadın çocuklara kurşun döker ve bir anlamda köyde halk hekimi görevini üstlenirmiş. Söylentiye göre kadın sabah namazları için türbeye gitmezse camdan tıkırtı sesi gelirmiş. Kış ve yaz her gün namaz için çıkarmış buraya.

*

Yazı Bilmem Ama...

Bundan on yıl önce yaşanan bir olay... Aylardan hazi-
ran... Öğretmenin biri Dörtdivan'da soğuk geçen günler-
den iyice bunalmış. Çarşıda amcanın biriyle sohbet eder-
ken "Amca, bu Dörtdivan'a yaz ne zaman gelecek?" diye
sormuş. Amca da "Oğlum, yazı bilmem ama kışa iki ay
kaldı!" demiş.

DÖRTDİVAN'DAN YENİ DERLEMELER-1

(Kelimeler-Deyimler-Atasözleri)

Dörtdivan Kültür Atlası'nın yayınlanmasından sonra ilçede yaptığımız derlemelere devam ettik. Bu çalışmalarımız sırasında yeni bulduğumuz bazı deyim, atasözü ve mahallî kelimeleri bir yere kaydettik. Bunlar aşağıda üç başlık altında sunulmuştur:

Kelimeler

Ablak: Sarışın, yüzü parlak ve dolgun kimseler için kullanılan bir tabir.

Alakış: Karların erimeye başladığı zamanlar.

Alaz: Çalı çırpıyla ısınmak için yakılan ateşe denir.

Anazut: Üç çatalı dirgen.

Andamallı: Gamsız, düşüncesiz.

Aşır Çorbası: Muharrem'in ilk onuncu gününde yapılan çorba. Muharrem boyunca da olabilir. Koca kazanlarla kadınlar çorba pişirir. Yedi çeşit malzeme olur. Kadınlar büyük keşçelerle kovalara koyar. Keşkek de denir. Aşır çorbasının içine üzüm, nar tanesi, ceviz gibi maddeler konur.

Benava: Avere, mantıksız konuşan, saf.

Benlenmek: Sahiplenmek.

Buru: Sancı. Doğum burusu, doğum sancısı. Doğum burusu tutmak: Doğum sancısı tutmak.

Cağlık dolabı: Banyo dolabı. Yüklük olarak da kullanılır. Banyo yapılan yer.

Cığlan: Tekke çamı gibi bacakları kalın ve kısa olan kişi.

Cımbar: Açlıktan zayıf düşmüş hayvanlara denir.

Cız tutmak: Büyükbaş hayvanları sinek sarması.

Cizemek: Dizmek.

Çılбір Parası: Dörtdivan'da inek, sığır gibi hayvanlar satılınca çılбір parası alınır. Bir nevi hayvan için bahşış mahiyetindedir. Hayvanı satın alacak kişi çılбірı vermez ise hayvan ona verilmezmiş. Genellikle kurban satılan evdeki çocuklar satılan hayvanın sahibini dört gözle beklerler ve çılбір parası isterler.

Çiçik: Ekilen tarlanın yeşermiş, yeşil hâli.

Daraba: Uzun sırık, özellikle ağaçların dış kısımlarından yapılan setlerin bahçe, tarla girişlerine dört beş metre arayla kazıklara paralel bir şekilde çakılması.

Derveziye vermek: Bir yerde devamlı gezmek. Örn.: Dedikodu yapmak için mahalleyi derveziye veriyor.

Dımbıldamak: Kap içindeki sıvının hareketi.

Diren: İki çatallı dirgen.

Durgumak: Durdurmak.

Emişmek: Kardeşlik bağı olmayan çocukların aynı kaddından süt emip süt kardeş olmaları.

Esürüklü: Kafasına koyduğu yere çekip giden ve bunu zaman zaman yapan kimse.

Eylenti: Suyun durduğu yer.

Farilemek: Düşkün olacak derecede ihtiyarlamak, ihtiyarlığın son hâli.

Felfecir: Uyanık bir kişinin bakışları için söylenen bir tabir.

Fişeklemek: Kızıştırmak. Örn.: Kaynana oğluna gelinini fişekledi.

Gağışdak göçmek: Gürültülü ve heybetlice devrilmek.
Örn.: Bahçedeki gavak ağacı rüzgardan gağışdak göçtü.

Ganehet: Kanaat.

Gasabennek: Bile bile, göz göre göre. Ör.: Bu haftadaki maçı gasabennek verdik.

Gege: Güzün buğday yığınlarını patoza yaklaştırmak için kullanılan çengel şeklindeki tarım aleti.

Gıtır: Cimri, varyemez.

Gırlık (Kırlık): Koyun ve keçilerin yünlerini kesmeye yarayan kendinden yaylı makas.

Gıtkanaat: Geçimi zor sağlamak.

Gorlamak: Bir şey yapmamak.

Gönen olmak: Sulu, nemli olmak. Tarlanın suyunu akıtmak için hendeğe çıkarmak. Ör: Tarlanın göneni kaçmasın.

Göve: sinek.

Gubur: Çamın kabuğu.

Gütelmek: Çökmek.

Halayık: Bedava hizmetçilik yapan, ücretsiz bakıcı.

Hartlan: Dişlek. Üst dişlerin görülür ve büyük olması.

Hesüt: Fesat.

Hırnamaz: Çok konuşmayan ve sürekli asık suratlı duran kimse.

Hırtlakçı: Her konuda birisiyle tartışan, inatçı, kendini her zaman haklı gören.

Himis: Eski evlerin çatmaları.

Hortlamık: Birinin yüzünün korkunç bir hâl alması.

Hotman: Kaba sözlü.

Hödelek: Tümsek şeklinde, yuvarlakça.

İhmamak: Kurtulamamak, yenememek. Örn.: Halil'in hastalığı uzun sürdü, bu çocuk ıhmayacak.

İrış gırış etmemek: Konuşmayı istememek, büyüklük etmek.

İnek salma: Yayla evlerinin bulunduğu yerden yaklaşık bin metre uzaklığa ormanların başladığı yere ineklerin kovulması, oraya bırakılması.

Kazdağlı: Boş gezen.

Keleplemek: Halat veya urganı iki el ile toparlayıp düzgün bir şekle sokmak.

Kezlemek: Takip etmek.

Kırklama: Kuyuya herhangi bir canlı düşerse, o kuyudan kırk kova su atılır, böylece kuyunun temizlendiğine inanılır. Bu işleme kırklama denir. Kelime, temizleme anlamına gelir. Böyle bir kuyunun temizlenmesi, içinden kırk kova suyun atılmasına bağlıdır. Ayrıca kırklanan kuyuya tuz ve kireç de dökülür.

Küllü: Tamamen.

Lebet: Nöbet.

Mertmen: Merdiven.

Mugallit: Mizahi konuşan kimse, taklit yaparak insanları güldüren.

Mut olmak: Konuşkan birinin işine gelmeyen bir konuda sesini çıkarmaması.

Mücümel: Sakat, engelli.

Müsib: Üşengeç, tembel.

Onatça yapmak: sağlam yapmak.

Öğçeç (Tolu): Bir yaşındaki erkek koyun.

Peket: Paket.

Pelek: Ağrı bir yükü ya da eşyayı kaldırmak ve taşımak için kullanılan bir buçuk metre uzunluğunda ağaç parçası.
Örn: Koca taşı peleklerle yerinden zor oynattım.

Piske: Fiske, hafif tokat. **Örn.** Şu yaşıma geldim, babamdan piske yemedim.

Porsumak: Karın çökmesi. **Ör.:** Kar porsumuş.

Sahan: Açık alan, otluk.

Saya: Sundurma balkon

Sayrılanmak: Hastalanmak. Doğum sancısı.

Sef etmek: Döküp saçmak, açığa çıkarmak. **Örn.:** İnek bostana girip patatesleri sef etmiş.

Selekapa: Büyük sele.

Sincan: Ormanlardaki sık ve genç fidanlık.

Sivilce kuşu: Sığırcık kuşu.

Sivişivermek: Bir anda gözden kaybolmak, kimsenin farkında olmadan bir yeri terk etmek. **Ör.:** Ali yardıma geliyo, sivişiveriyo...

Şahaste: Şayeste, lâyık, uygun.

Tırıntı: Traktörlerin arkasına takılıp sürüklenerek götürülen odun, tomruk gibi ağaç mahsulleri.

Tonra: Ellerdeki ve ayaklardaki nasır.

Tosgurmak: Suratı asık bir şekilde durmak, kimseyle konuşmamak. **Örn.:** Ne kadar yakın davransak da hâlâ tosguruyo.

Tökesimek: Normal yürürken birden düşer gibi olmak. Mecazen işlerin birden bozulmasını da ifade eder.

Töskelemek: Ağacı veya odunu yakacak hâle getirmek. Töskeleyip traktöre atmak. Yuvarlak şekilde 30-50 cm boylarındaki bu odunlara da töske denir.

Töskürtmek: Hafiflemek, azalmak. Örn.: Bir simit yedim, açlığım töskürdü.

Usukmak: Sakinleşmek.

Ülvancı: Şamatacı.

Yağır: Sırt, vücudun arka üst kısmı.

Yalamuk: Çam kabuğunun altındaki körpe kısım.

Yolak: Yol. Küçük yol, patika.

Yüz etmek: Yüzleşmek, tarafları birlikte dinlemek.

Zevli: Öküzleri boyunduruğa tutturmak için boyunduruğun başlarına geçirilen demirden çubuk.

Deyimler

Ağalara yat günü, marabalara dert günü: Dörtdivan'da uzun kışlar için kullanılan bir tabir.

Ağrı ağrına: Eşit, denk. Örn: İki güreşçi ağrı ağrına güreşti.

Alışıp sığışamamak: Çok daralmak. Ör.: Bir türlü alışıp sığışamadım.

Ayağını salmak: Bir şeyin başladığını ifade eder. Ör.: Yaz ayağını salmış.

Bağrı gün görmek: Huzura, mutluluğa kavuşmak.

Başı gayısına düşmek: Kendi derdine düşmek.

Bir biti bir okka gelmek: Çok nazlanmak, kendini ağırdan satmak.

Bi vahir: Uzun sayılabilecek süre. Örn.: Soğuk havada bi vahir gelmeyip bekletti.

Çaşut gibi olmak / Çaşudu çıkmak: Üstü başı perişan kişiler için söylenir. Ör.: Çaşudun çıkmış, çaşut gibi olmuşsun.

Delisi dışarıda olmak: İçinde ne varsa söyleyen kişiler için söylenir.

Derya kesmek (İdariye kesmek): Bir yeri çeşitli dualar okuyarak koruma altına almak.

Dırca gelmek: Karşı gelmek, diklenmek.

Dip kadimden beri: Çok eski zamanlardan beri.

Düğer damından mı çıktın: Çavuşlar Mahallesi'yle Düğer'in yaylası birbirine yakındır. Çavuşluların hayvanları Düğer Yaylası sınırında otlarsa yayladaki köy korusu hayvanları tek tek alır, bir ahıra kapatırmış. Çavuşlar halkı gidip belli bir diyet ödeyerek hayvanlarını kurtarır ve geri getirlermiş. Birkaç gün Düğerlilerin ahırında ot, saman verilmeden kalan hayvanlar ahırlardan çıkar çıkmaz ota, samana saldırırlarmış. Buradan hareketle sofraya oturup da hızlı yemek yiyenler için "Düğer damından mı çıktın?" denir.

Eşegin dinine söver gibi... : Kişinin canı burnundadır ve kişi dar zamandadır. O kişiye öyle bir soru sorulur ki, soru soran bu cevabı alır. Örn.: Ne o eşegin dinine söver gibi!

Evim: Kocası vefat etmiş bayanlar, ölen beyleri için "evim" diyerek söze başlarlar.

Fırtına fışan (fışkın): Çok yağışlı havalar için kullanılan bir deyim.

Gakaç olmak: Islanıp donan elbiseler için kullanılır.

Ganayaklı (Kanayaklı): Bayanlar için kullanılır. Onların savunmasız olduğunu ifade eder. Örn.: İki ganayaklı gecenin bu vaktinde yaylaya gidemez.

Gıdıkladın yumurtla: Dörtdivan'da birisi bir şey söyleyecekken vazgeçerse ona "Gıdıkladın, yumurtla bari!" denir.

Göğsünün suyunu almak: Aslında gerçekleşme ihtimali az olan bir olayda veya girişimde büyük bir beklenti içinde olmak ve bunun da sonuçsuz kalması, kişinin emeline ulaşamaması.

Gözünün kuyruğuyla bakmak: Göz ucuyla, sinsice ve kötü niyetle bakmak. Örn.: Gözünün kuyruğuyla bağa bakıyordu.

Höcere bulmak: Yaramaz çocuklar için söylenir. Örn. Yine bir höcere buldun!

Kasığı yazma olmak: Kasık sancısına tutulmak. Özellikle büyükbaş hayvanlarda görülür.

Küskü gibi kararmak: Küskü diye ateş karıştırmak, yanmamış odunların yanması için kullanmak üzere uzun ve ince ağaç parçasına denir. Aynı zamanda uzun ve kalın bekçi değneğine de küskü denir. Küskü gibi kararmak, teni siyaha dönen kişiler için söylenir. Örn: Küskü gibi kararmışsın!

Leyleğe çalı bırakmamak: Etrafta çalı çırpı namına ne varsa toplamak. "Bizim gaynana leyleğe çalı bırakmamış. Ne varsa toplamış."

Mum dibine garanuk: Mum dibine karanlık. Mum dibine ışık vermez, atasözünün bir başka söylenişidir.

Sözü minneye koymak: Söylenen bir sözün bir şeye yaraması. Örn.: Minneye konulacak sözün yok (İşe yarayacak sözün yok, anlamında).

Tekke Çamı Gibi: Bacakları kalın ve boyu kısa olan kişiler için kullanılan bir deyim.

Şaramanın doğanı: Kendini yüksekte gören kibirli kimseler için kullanılır.

Üç gün yatak, dördüncü gün toprak (olmak): Hastalanıp hemen vefat edenler için söylenir.

Yağlı bazlamaç: Çok samimi olmak... Ör. Ali'yle Ahmet birbirini kötülüüyordu. Şimdi yağlı bazlamaç olmuşlar.

Yaşlılığı kapıya koymamak: Yaşlanmayacaksın, anlamında kullanılan bir deyim. Örnek: "Bu yaşlılığı kapıya koymıcan!"

Atasözleri

Adamın karısı ölür de kadının kocası ölmez.

Akyel esti, yatsılık kesti.

Anadan olur dana, buğdaydan olur dene.

Bulutlar Gerede'ye, al abanı gir odaya; bulutlar kıblaya, ala dana zıplaya.¹³

Darlıkta dirlik olmaz.

Deveciyle hısım olan afurunu büyük yaptırmış.

El atına binme, tez inersin.

Elden kalan elli gün... (Bir iş elden kalırsa onun yapılması uzun sürer)

Eveleme develeme, beni daha fazla oyalama.

Geç gelen bulutta rahmet çok olur.

Gök gürelemeden gökçek (toprak) uyanmaz.

Hayvanın aklı varmış, fikri yağmış!

İki odun itişir, üç odun tutuşur!

İyi dediğinin dokuz okka yağ çıkar!

¹³ Kaynak kişi: Düriye Özcan, Dörtdivan-Yalacık, 2021 itibariyle 91 yaşında.

Kardaş kardaşı bıçaklamış, yar dibinde kucaklamış.
Kasım yüz elli, yaz belli (Üç elli, yaz elli).
Kış Dörtdivan'da alacağını komaz!
Köpek s.arken taşlanır.
Martin on beşi yaz, on beşi kış.
Nikâh ne ileri ne geri! (Nikâh eccl gibi görülür.)
Samanın iyisini marta ko, marta komazsan öküzün de-
risini arda go!
Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış.
Uyuşuk gancıktan kurtcu enik olmaz.
Yağlı böreğini yi de gel / Güneşini aç da gel!
Yavaş atın çiftesi pek olur.

DÖRTDİVAN'DAN YENİ DERLEMELER-2

Halk İnanışları ve Uygulamalar

Dörtdivan'da çiğdemle ilgili bazı inanış ve uygulamalar vardır. Çiğdem çiçeğini kurutup cenazede kefenin içine serperler.

Ayrıca “Çiğdem sarı ben sarı / Çiğdeme konmuş arı” diye başlayan, fakat devamını bulamadığımız bir halk söyleyişi de vardır. “Gök çiğdem” diye mor çiğdeme denir. Bunlara “gökdede” de denir.

*

“Gelinyüzü” diye gelincik çiçeğine denir. Gelinlerin yüzleri kırmızı yazıldığı için çiçeğe bu ad verilmiştir. Önceden gelinin yüzünde allık olsun diye gelincik çiçeği boya haline getirilirmiş.

*

Soba yanarken sobaya bakarsak eğer izlenildiğini fark edip utanırmış.

*

Dörtdivan da inek sığır gibi hayvanlara nazar değmesin diye insanlara yapıldığı gibi kurşun dökülürmüş.

*

Yeni doğan buzağı yavrusunun kulağını ilk kim ısırırsa o kişi buzağının sahibi olarak kabul edilir.

*

Ölen kişi yıkanırken karın bölgesine bıçak konulur. Bu inanış sayesinde ölen kişinin karnının şişmeyeceğine inanılır.

*

Kaz, ördek gibi hayvanları kestikten sonra ilk önce içi temizlenip en son tüyü yolunurmuş. Aksi halde yani ilk olarak içini sonra tüylerini temizlerlerse o hayvanın artık yenilmeyeceğine, mundar olduğuna inanılır ve o etten asla yenmezmiş.

*

Bayram günlerinde sabah namazıyla bayram namazı arasında suların Zemzem olarak aktığına ve tadının öyle olduğuna inanılır. Özellikle Ulusu'yla ilgili yörede böyle bir inanış vardır.

*

Çocuğun emeklemesi ve çayın çöpünün yüze çıkması misafir geleceğine sayılır.

*

Dörtdivan'da önceden bir çocuk eğer huysuzluk ediyorsa Himmet Dede, Şıh Şehriban ve Çavuşlar Camii'ndeki yatırın (Baba Hızır makamı) yanlarından alınan suyun yanına bir bıçak bırakılmış. Hangisi paslanıyorsa çocuğu oraya götürürlermiş.

*

Eğer süttten yağ elde edilemiyorsa Çavuşlar Camii'ne gelinir ve bu caminin kapısının halkaları suyla yıkanır, süttten daha fazla yağ edilebilmesi için...

4. BÖLÜM

SÖYLEŞİLER

DR. YASİN ŞEN İLE SÖYLEŞİ¹⁴

Dr. Abdullah DEMİRCİ

Abdullah Demirci: Kısaca sizi tanıyabilir miyiz?

Yasin Şen: 1989 senesinde Ordu'nun Çatalpınar ilçesinde doğdum. Çatalpınar Merkez İlköğretim Okulundan (2003) ve Fatsa Anadolu Lisesinden (2007) mezun oldum. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümünü 2012 yılında bitirdim. 2013 yılında öğretmenliğe başladım ve MEB'e bağlı çeşitli okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptım. Hâlen bu görevime devam etmekteyim. Gazi Üniversitesinde, Eski Türk Edebiyatı bilim dalındaki yüksek lisans eğitimini *İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Divan Neşirleri* üzerine hazırladığım tezle 2016 yılında tamamladım. Yine 2016 senesinde aynı bölümde doktora öğrenimine başladım. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı bilim dalında 17. Yüzyıl Divan şairlerinden *Divâne Rüşdi Efendi Divânı* üzerine hazırladığım tezi 8 Temmuz 2021 tarihinde savundum ve doktora eğitimimi tamamladım. Bazı bilimsel toplantılarda sunulan bildirilerimin yanı sıra çeşitli dergilerde ve internet sitelerinde makale, derleme, deneme, şiir, hikâye, gezi yazısı, kitap tanıtımı türlerinde yazılar yayınladım. Divan Edebiyatı, Halk Edebiyatı ve Osmanlı tasavvuf düşüncesi alanlarında kitap hâlinde yayınlanmış bazı çalışmalarım da var.

¹⁴ “Dr. Yasin Şen İle Söyleşi”, Konuşan: Dr. Abdullah Demirci, *Kültür Çağlayanı Dergisi*, Yıl. 12, Sayı 73, Mart Nisan 2022, s. 41-44.

A. Demirci: Gerede, Dörtdivan ve Bolu'yla tanışmanız nasıl oldu? Bu yörenin kültürüne ilginiz ne zaman ve nasıl başladı?

Y. Şen: Ben, 2013-2018 yılları arasında Afyonkarahisar'da beş yıl kadar öğretmenlik yaptım. 2018 senesinde tayinim Gerede Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'ne çıktı. İkametimin Dörtdivan'da olması sebebiyle Bolu'nun bu iki ilçesiyle tanışmış oldum. Ayrıca Bolu ve ilçelerini zaman zaman tek başıma gezerek buralardaki kültür unsurlarını tespit etmeye çalıştım.

A. Demirci: Bugüne kadar bu yörelerle alakalı yaptığınız belli başlı çalışmalarınız hakkında bilgi alabilir miyiz?

Y. Şen: Gerede'ye öğretmen olarak tayin olunca esasen Afyonkarahisar'da başladığım Türk Halk Kültürü derleme ve tespit çalışmalarımı burada da sürdürmeye çalıştım. Bunun ilk verimi olarak Akan Sular Ömrün Olsun adını verdiğimiz Gerede derlemeleri ortaya çıktı. Bu küçük bir kitaptı. Fakat bu kitap bize Gerede'nin nasıl bir kültür havzası olduğunu açık bir şekilde gösterdi. Derlemelere devam ettik. Yaklaşık yüz sayfalık bir bilmece dosyası ortaya çıktı. Bu çalışma Gerede'de bilmece sorma geleneğinin yaygın olduğunu örneklerle göstermektedir. Ayrıca Gerede'nin mânevî şahsiyetleriyle ilgili çalışmalarımız da oldu. Geredeli Hacı Halil Efendi ve Geredeli Abdullah Efendi, Gerede'nin yetiştirdiği iki büyük mutasavvıftır. Bu iki mutasavvıfın her ikisiyle ilgili yeni bilgiler ve derlemeleri içeren kitap çalışmalarımız var. Geredeli Abdullah Efendi kitabımız şu an basım aşamasındadır.

Gerede’de bir buçuk yıl kadar görev yaptıktan sonra Ocak 2020’de tayinim Dörtdivan’a çıktı. Gelir gelmez burada da derleme faaliyetlerine başladık. Öğrencilerimizin katkıları ve yöre insanının teveccühüyle Dörtdivan Kültür Atlası (2021) adını verdiğimiz kitap basıldı. Bu hacimli denebilecek bir kitaptır ve Dörtdivan’ın kültürel zenginliklerini ana hatlarıyla tespit etmektedir. Her bölümü, hatta bölüm içindeki başlıklarının çoğu ayrı kitap olabilecek durumdadır. Biz, bu çalışmayı gözlerdeki perdeyi kaldırmak ve bu toprakların nasıl zengin değerlere sahip olduğunu göstermek için yaptık. Bunda da başarılı olduğumuzu zannediyorum. Nitekim bu kitabın bazı bölümlerini daha geniş çapta ele alarak ve yeni ilavelerle neşretmeye başlayacağız. Bunun ilk verimi Dörtdivan Manileri olacak gibi görünüyor. Ayrıca Düldül Mevlüt’ün bir kitap hâlinde ortaya konması gerekir. Nasreddin Hoca ve Dede Korkut arasında duran bu şahsiyet milli kültürümüze derhal kazandırılmalıdır. Ayrıca Dörtdivan Kültür Atlası’nı yazarken Dörtdivanlı Hilmî’nin yeni şiirlerini bulduk. Bunlar Cevdet Canbulat’ın şairle ilgili kitabındaki şiirlerin üçte biri kadardır. İyi bir etüt ve bu şiirlerin ilavesiyle Dörtdivanlı Hilmî’yle ilgili yeni bir kitabın yayınlanması zorunludur. Dörtdivan’ın yetiştirdiği kıymetli şairlerden Servet Yüksel yakın zamanlarda vefat etti. Biz Kültür Atlası’nda kendisine bir bölüm ayırmıştık. Buraya kendi seçtiği şiirlerinden bir kısmını koymuştuk. Servet Yüksel’i konu alan ve şiirlerinden seçmeleri de içeren bir kitabın neşri çok yerinde ve bir kadirşinaslık örneği olurdu. Kısacası Dörtdivan’la ilgili yapılacak çalışmalar çok fazladır.

Benim zihnimin hep bir yanını meşgul eden Gerede'nin köklü tarihi ve derin kültürü de araştırılmaya muhtaçtır ve burada derlemeler yapılması zaruridir. Gerede ve Dörtdivan bu anlamda daha çok araştırmacının ilgisini hak etmektedir. Bu saydığım çalışma konularının üzerinden ben tek başıma gelebilir miyim, bunu zaman gösterecek.

A. Demirci: Gerede ve Bolu'nun diğer ilçelerinde kültür sahasında yapılan çalışmalarda eksik gördüğünüz yönler var mı? Varsa bunlar nelerdir?

Y. Şen: Bolu kültür çalışmaları açısından ülkemizin en şanslı illerinden birisi. Ayrıca Bolu Belediyesi'nin ve ilçe belediyelerinin bu konularda çok kıymetli yayınları olmuş. Bir kısmına ulaşip inceleme fırsatım oldu. Bunlar yeterli midir? Yeterli değildir. Dörtdivan'da derleme yaparken burada bir mûsikî kültürünün olduğunu, yerel şairlerin şiirlerinin besteli olarak okunduğunu, ağıtların bulunduğu, yakı yakmak diye bir şeyin olduğunu öğrendim. Nerede bunlar şimdi? Ne yazık ki, geriye çok az örnek kalmış durumda. Dörtdivan'da cönk ve mecmualar ve bunlardan makamlı olarak ilâhi okuma geleneği varmış. Nerede o cönkler? Üzerine yapılmış bir çalışma var mı? Pek de yok. Burada ninniye bile ilahi deniyor ve "ilâhi" terimi besteli şiirler için kullanılıyor. Fakat o besteli şiirlerin çoğu onları söyleyenlerle beraber mezara gitti ve yok oldu. Acilen bunların tespit edilmesi gerekmektedir. Bunları sadece Dörtdivan için söylüyorum. Bolu'nun diğer ilçeleriyle ilgili daha neler yapılabilir, bunu sizin takdirinize bırakıyorum. Acilen bu ilçelerle ilgili yayınlar yapılmalı, yayınlanmış yazılar toplanmalı. Araştırmacıların istifadesine açık, inter-

net üzerinden de erişimi olan kütüphaneler kurulmalı. İlçelerin kültürü üzerine yazılan makaleler birkaç cilt hâlinde yayınlanmalı. Gerede bu konuda çok güzel bir örnek olabiliirdi. Sempozyumlar tertip edilmeli. Bildiriler basılmalı. Bolu kültürü üzerine yayınlar teşvik edilmeli. Bir çalışması olana belediyeler, kaymakamlıklar ve valiliğimiz sahip çıkmalı. Bunlar yerel ve ulusal medyada sürekli işlenmeli ve haberler yapılmalı. Yapılacak çok iş var. Yeter ki çalışmayı isteyelim.

A. Demirci: Türk kültür araştırmalarında eski yazıyla yazılmış yazma ve basma eserlerin önemi nedir? Bunlar içinde günümüz Türkçesine aktarılmasını gerekli gördüğünüz eserler nelerdir?

Y. Şen: Bizim kültürümüz şifâhî olarak bugünlere gelmiştir. Edebiyatımız da büyük ölçüde bu yöntemi asırlar boyunca devam ettirmiştir. Fakat beri yandan hiç de göz ardı edilemeyecek yazılı kaynaklarımız vardır. Kütüphanelerimiz bunlarla doludur. Bunların çoğu Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Geçen yüzyılın ortalarına kadar cönlere şiir kaydetme geleneğinin sürdüğünü örnekleri üzerinden biliyoruz. Bütün bunlar, bir yörede yaşayan edebî geleneği, kültürü hatta tarihi tespit etmede çok önemli bir yere sahiptir. Elinizde yazılı bir belge varsa bir şey söyleme şansına sahip olursunuz. Aksi hâlde bir değer hakkında bir iddiada bulunmak çok zor olur. Osmanlı Devleti döneminde devlet neredeyse her şeyin kaydını tutmuş. Özellikle 19. Yüzyıl'da bunun hızlandığını görüyoruz. Buna bir de âlim ve şairlerin yanı sıra sadece okuma yazması olan kişilerin tuttuğu cönlük ve mecmuları dâhil

ederseniz ortaya muazzam bir hazine çıkar. Bu hazine hatırı sayılır bir şekilde günümüz alfabesine aktarıldı. Fakat hâlâ aktarılmayı bekleyen daha birçok eserin olduğu ortadadır. Ayrıca günümüz Türkçesine aktarılan eserlerden nasıl istifade edileceği bir mesele olarak ortada durmaktadır. Günümüzde akademik yöntemler bunlardaki bilgilerin işlenmesini ve halka mâl edilmesini pek de mümkün kılmıyor. Bunu yaptığınız zaman derhal o mecranın dışına da kalıyorsunuz. Birçok yayın yapılmasına rağmen ne yazık ki bunların önemli bir kısmı milletimiz için “yok” mesabesinde duruyor. Çünkü kimse açıp da bu akademik yayınları okumuyor. Divan okuyan Türkiye’de kaç kişi kaldı?

Burada sözü çok fazla dağıtmadan şunu söylemek istiyorum: Üniversitelerin sosyal bilimlerle ilgili bölümleri bilgiyi halkla nasıl paylaşması gerektiği problemini çözmelidir. Bu haliyle üniversiteler toplumun çok uzağında yer alıyorlar. Bunu da Bolu gibi bir yerde cönk ve mecmua varlığı üzerinden görebilirsiniz. Ne yazık ki bunların çoğu kaybolmuş, bir kısmı yok olmuş durumdadır. Hâlbuki bunlar milli bir servettir. Üniversite bunlara el atsaydı belki büyük bir hazine yok olmaktan kurtulabilirdi.

Bu arada şunu da söyleyebilirim ki, bunların hemen hepsinin günümüz Türkçesine aktarılmasında fayda var. Bunlar bizim gerçeğimiz ve her dönemde çeşitli alanlarda araştırma yapacak olanlara bu kaynaklar ciddi malzemeler verebilir.

A. Demirci: Halk şiirimizde cönklerin yeri ve önemi hakkında bilgi verir misiniz? Bolu ve civarında böyle bir gelenek var mı?

Y. Şen: Cönkler uzunlamasına açılan defterlerdir ve aslında mecmua demektir. Aralarında pek bir fark yoktur. Bu defterleri yanında taşıyan kişiler geçip gittikleri yerlerde veya bulundukları meclislerde ilgilerini çeken şeyleri, şiirleri, ilaç tariflerini, doğum ve ölüm tarihlerini, önemli gördükleri bir olayı bunlara kaydetmişlerdir. Sonuçta halk kültürümüz adına çok zengin bir kaynak ortaya çıkmıştır. Bolu, bu cönklerin varlığı açısından çok zengin bir yer. Bolu'da âlim, şair ve mutasavvıfların tarih boyunca çok fazla çıkmış olması da insanları bu konuda belirli bir hassasiyete sevk etmiş olmalıdır. Biz Dörtdivan'da bunun son örnekleriyle karşılaştık. Ayrıca Dörtdivan cönkleri üzerine Cevdet Canbulat ve İsmail Hakkı Akyoloğlu hocaların derlemeleri ve çalışmaları var. Bunlar bir zaman ilçede insanlardan toplanmış fakat şu an ülkemizin bazı kütüphanelerinde, muhtemelen bir kısmı da şahısların ellerinde bulunuyor. Ümit edelim böyle olsun. Dörtdivan'daki o çok zengin cönkleri düşünmek bile insanda hayranlık duygusu uyandırıyor. Bunlarda kim bilir neler vardı! Biz Dörtdivan'da içinde neredeyse tamamen şiirlerin yer aldığı bir cönke ulaştık. Onunla ilgili internet ortamında iki yazı yayınladık. Şimdi o cönkle ilgili bir makale hazırlıyorum. Belki kısmet olursa cönkün tamamı da bir kitap hâlinde yayınlanabilir. Ayrıca içinde Koroğlu şiirlerinin bulunduğu, ismini duyduğumuz cismine henüz göremediğimiz bir cönk daha var. Bunların daha çok olması ihtimal dâhilindedir. Araştırmalarımız sırasında inşallah başkaları da karışımıza çıkar.

A. Demirci: Günümüzde halkbilimine ait basılan çalışmalar takip edebiliyor musunuz?

Y. Şen: Bu konuda özellikle interneti kullandığımı belirtmek isterim. Yayınlanan makaleler ve derlememeleri kaydedip okumaya çalışıyorum. Çoğu zaman da ilgili çalışmalarımın bulunduğu dosyaya kaydediyorum ve bir gün muhakkak işime yarıyor. Kaynak kitapların bir kısmını internet üzerinden getirtiyorum. Sosyal medyada yeni yayınlanan kitapları takip ettiğim sayfalar var. Onlar bu konuda oldukça işime yarıyor. Her kitabı alamıyorum. Fakat eğer kaynak olarak kullanacaksam da fazla bekletmiyorum. Ayrıca görev yaptığım okulların kütüphanelerinden ve ilçe halk kütüphanelerinden faydalaniyorum. Fakat ille de kendi kütüphanemin nispeten zengin oluşu işimi kolaylaştırıyor. Öğrencilik yıllarımda Eski Türk Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatı alanlarına yönelik çalışmaların önemli bir kısmını edindim. Bunların çoğunu da özellikle sahalardan aldım. Harçlığımın önemli kısmını kitaplara ayırırdım. Üniversiteden mezun olduğumda kütüphanemde üç binden fazla kitap vardı. Şimdi sanırım bu sayı beş altı bini bulmuştur. Öğretmen olunca kaynak kitapların çoğunu temin ettim. Fakat gerek taşınmanın verdiği zorluk ve gerekse maddî külfetinden ötürü sürekli kitap alamıyorum. Bunun yanında bilgisayarımda pdf formatındaki kitaplardan kurulu bir başka kütüphanem de var. Buradan da oldukça istifade ediyorum.

A. Demirci: Genelde Türk kültürü, özelde Bolu kültürü araştırması yapacaklar için tavsiyeleriniz var mı?

Y. Şen: Öncelikle her şeyin başı sevmek ve okumak. Bizler ne olursa olsun çok okumak zorundayız. Okumayan

ve bilmeyen bir insanın bulunduğu yerin farklı zenginliklerini görüp anlaması mümkün değildir. Sonra hayatı ve yaşadığımız yeri sevmeliyiz. “Ben buraya ne verebilirim?” diye düşünmeli insan. “Ben buradan ne alırım?” diye değil. Hayat çok kısa ve maddi endişelerle tüketilmeyecek kadar kıymetli. Ben insanı etrafına güzel eserler bırakması gereken bir varlık olarak görüyorum. Bunun için de okumak ve sevmek şart. Yani bilgi ve sevgi, insanın iki kanadı olmalı. Ondan sonra diğerleri olur. İyi bir kütüphane kurmayı hedeflemeli. Öncesinde neler yapılmış araştırmalı. Fazlalıklar ve eksiklikler tespit edilmeli. Okuyup bilmeden hiçbir şeyin eksliğini fazlasını tespit edemezsiniz. Eğer Bolu’da yaşıyorsak veya burayla ilgili bir konuyu araştırıcaksak şehri kültürü ve tarihiyle beraber iyi tanımalı. Çünkü bir şahsiyet veya bir kültür unsuru, etrafında onu oluşturan değerlerle var olur. Mesela Aladağlar’ı, Bozarmut’u, Tekkeköy’ü bilmeden, buraları gezip görmeden Ümmî Kemâl’i pek de anlayamazsınız. İnsan araştırdığı konuyu etrafıyla, yaniyla yöresiyle bilmelidir.

A. Demirci: Teşekkür ederiz.

Y. Şen: Ben teşekkür ederim.

YASİN ŞEN'LE DÖRTDİVAN KÜLTÜR ATLASI ve DÖRTDİVAN MANİLERİ ÜZERİNE¹⁵

1- Sizi tanıyabilir miyiz?

Ordu'nun Fatsa ilçesinde 1989 yılında doğdum. İlkokul ve liseyi memleketimde okudum. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi bölümünden mezun olduktan sonra MEB'e bağlı çeşitli okullarda öğretmen olarak vazife yaptım. Bolu'ya 2018 yılında geldim. Gerede Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde bir buçuk yıl görev yaptıktan sonra 2020 senesinin başlarında Dörtdivan Çok Programlı Anadolu Lisesi'ne tayinim çıktı.

2- Kaç yıldan beri Dörtdivan'dasınız? İlk görev yeriniz neresi?

2018 yılında Gerede'de görev yapmama rağmen ikametim Dörtdivan'daydı. Bu sebeple yaklaşık üç buçuk yıldır buradayım, diyebilirim. İlk görev yerim Afyonkarahisar. Burada beş sene kadar görev yaptım.

3- Bildiğim kadarıyla akademik kariyeriniz de var. Çalışma konunuz nedir?

2013 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı bilim dalında yüksek lisans öğrenimine başladım. 2016 yılında tezimi savundum ve yine o yıl, aynı bölümde doktora eğitimine başladım. 8 Temmuz 2021 tarihinde 17. Yüzyıl şairlerinden Dîvâne Rüşdî Divanı üzerine hazırladığım tezimi savunarak doktor oldum.

¹⁵ Bolu Bilge Haber için hazırlanmıştır.

4- Dörtdivan’la ilgili iki çalışmanız var. Dörtdivan Kültür Atlası ve Dörtdivan Manileri. Dörtdivan Kültür Atlası fikri nereden aklınıza geldi. Çalışma konusu olarak neden Dörtdivan’ı seçtiniz.

Dörtdivan’da ikamet etmeye başlayınca öncelikle buranın havasından ve suyundan çok etkilendim, diyebilirim. Bu durum buraya olan mevcut bakış açısından biraz farklıdır. Ben kalabalık şehirleri ve alışveriş merkezlerini pek aramam. Gösterişsiz, sade, tarih ve kültür dolu, buna rağmen başkalarının hemen hiç iltifat etmediği yerler, hatta insanlar hep ilgimi ve dikkatimi üzerine çekmiştir. Dörtdivan burada anlattığım duruma tam olarak uymaktadır. Zaman zaman kendime “Burada beni böyle etkileyen ne var acaba?” diye sorduğumu hatırlıyorum. 2020’nin Ocak ayında Dörtdivan’a tayinim çıkınca hemen kolları sıvadım ve daha önceki görev yerlerinde yaptığım Türk Halk Edebiyatı derlemelerimi daha derin bir biçimde burada yapmaya başladım. Çünkü Dörtdivan bana göre bir açık hava “Türkoloji Fakültesi” gibi bir yerdir. Bir köylü teyzemden Yunus Emre’nin kullandığı fakat bugün unutulmuş kelimeleri duyunca, yüzyıllardan beri üst üste biriken Türk’ün bu topraklardaki tecrübesine sözlü kültür vesilesiyle şahit olunca yanılmadığımı anladım. Bir de Türkçe öğretmeni rahmetli Cevdet Canbulat’ın hazırladığı Dörtdivanlı Hilmî dışında burada kültürel açıdan herhangi bir kitap çalışması yapılmamış. Üstelik Evliya Çelebi’nin Seyahatnâme’de ifade ettiğine göre Ertuğrul Gazi’nin fethettiği topraklardı burası. Tarihi ve kültürü böylesine derin bu memlekete kültürel açıdan pek de el atılmayışı beni

hem çok etkiledi hem de üzdü. Bunun üzerine derhal Dörtdivan Kùltür Atlası projesini başlattık.

5- Dörtdivan Kùltür Atlası'ndan bahseder misiniz? Nasıl bir çalışma, içeriği nasıl?

Dörtdivan Kùltür Atlası, Dörtdivan Çok Programlı Anadolu Lisesi öğrencileriyle yapmak istediğim bir çalışmaydı. Öğrencileri ödevlendirip onlardan gelen edebî ve kùltürel ürünleri belli başlıklar altında tasnif edip okulun bir çalışması olarak bu adla bir kitap çıkarmayı düşünmüştük. Bunda kısmen ilerleme kaydettik. Fakat pandemi şartları, öğrencilerin okula gelmeyişi bunu birlikte yapmamızı önemli ölçüde engelledi. Fakat ben bu çalışmadan geri durmadım. Derlemelere telefonla, sosyal medya üzerinden devam etmeye çalıştım. Dörtdivanlılara bu konudaki samimiyetimi hissettirdim. Allah da nasip etti, bu kitabı bitirmek ve yayınlamak kısmet oldu. Tabi bu yine bir ekip çalışmasıyla ortaya çıktı. Dörtdivan Belediyesi ve DİVANKAV olmasaydı bu kitap çıkmayabilirdi. Kaynak kişiler bilgilerini bizimle paylaşmasalardı ne yapabilirdik! Dolayısıyla ben Dörtdivan Kùltür Atlası'nı yine Dörtdivanlının bir eseri olarak görüyorum.

Dörtdivan Kùltür Atlası, adı üzerinde Dörtdivan'ın kùltürünü esas almaktadır. Yedi bölümden oluşan kitabımızın bir de ekler kısmı bulunuyor. İlk bölümde daha çok Dörtdivan'ın coğrafyası üzerinde durduk. İkinci bölüm Dörtdivan'ın tarihine ayrılmıştır. Burada ayrıca görebildiğimiz mevcut tarihî eserleri de incelemeye çalıştık. Üçüncü bölüm Koroğlu başta olmak üzere Dörtdivan'ın yetiştirdiği önemli şahsiyetleri ele almaktadır. Burada Ümmî

Kemal hazretleri için de geniş bir yer ayrılmıştır. Türbesinin bulunduğu Tekkeköy, Bolu merkeze bağlı olmasına rağmen Ümmî Kemal hazretleri daha çok Dörtdivan kültürü içerisinde kabul görmüştür. Dördüncü bölüm Dörtdivan'da yaptığımız derlemeleri içerir. Burada bilmece, mani, atasözü, deyim, tekerleme, türkü, hikâyeler, efsaneler yer almaktadır. Beşinci bölüm ise ziyaret yerlerine, geleneksel ve dinî mûsikîye, halk inanışlarına, halk takvimine, düğünlere, âdetlere ve çocuk oyunlarına ayrılmıştır. Altıncı bölümde ise Dörtdivanlıların belirli adlar altında topluca yaptıkları sosyal etkinlikler ve yaylacılık kültürü söz konusu edilmeye çalışılmıştır. Bana göre kitabın en önemli kısımlarında birisi yedinci bölümü oluşturan sözlük kısmıdır. Bu kısım hazırlanırken daha önce yapılan çalışmalardan yararlandığımız gibi bizim de tespit ettiğimiz birçok mahalli kelime oldu. Burası Dörtdivan'ın dil zenginliğini ele alan bir bölüm olarak ortaya çıktı. Ekler kısmında Dörtdivan için yazılan şiir ve yazılardan ve yapılan araştırmalardan bazı örnekler koyduk.

6- Dörtdivan Manileri fikri nereden aklınıza geldi? Manileri toplamak zor olmadı mı?

Dörtdivan Kültür Atlası çalışılırken ilçede köklü bir mani söyleme geleneğinin olduğunu fark ettim. Bunun için kaynak kişiler araştırdık. Yaptığımız çalışmalar sırasında bir zamanlar çok güçlü olan bu geleneğin ne yazık ki günümüzde pek de yaşatılmadığını fark ettik. Yine de ulaştığımız yüzlerce maniyi Dörtdivan kültürüne bir katkı olmak üzere Dörtdivan Manileri adıyla bir araya getirdik.

Bu hususta kitaba sahip çıkan Dörtdivan Belediye Başkanı Sayın Hamza Efe'ye burada bu vesileyle teşekkür ederim.

7- Her iki kitap için nasıl bir çalışma yaptınız? Hangi kaynaklardan yararlandınız. Ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

Halk kültürü ve Türk Halk Edebiyatı çalışmalarının yazılı ve sözlü olmak üzere iki ayağı vardır. Sadece yazılı kaynaklara dayanarak bir çalışma yaparsanız bilinenleri tekrardan öteye geçemezsiniz. İşte bilimsel tavır da buraya devreye girer. Siz önceki yazılanlara yeni şeyler ilave edebilirsiniz, yazılanlardan bir yorum çıkarabilirseniz kültürü bilimsel bir çerçeveye takdim etmiş olursunuz. Ben de ilk olarak Dörtdivan kültürüyle ilgili yazılı kaynaklara ulaştım. Bu konuda DİVANKAV'ın çıkardığı dergilerde değerli yazılar vardı. Çalışmamın başlıklarını oluşturduktan sonra hem yazılı hem de sözlü kaynaklardan istifade ederek Dörtdivan Kültür Atlası'nı yazmaya başladım. Benim için önemli ve zorlu olan sözlü kültürün derlenmesiydi. Kültür ve halk, kapalı bir mücevher kutusu gibidir. Ters bir bakış açısı ve söz, o kutunun açılmasını güçleştirmekten başka bir işe yaramaz. Fakat Dörtdivan'a duyduğum derin sevgi benim burayı çözmemi kolaylaştırdı, diyebilirim. Nasıl? Fırına ekmek almaya giderken bile bir amcaya veya teyzeye selam verip onunla sohbet etmeye, hâlini hatırını sormaya önem gösteririm. Hem bir gönül ziyaret etmiş olurum, hem de sözlü kültürümüzle ilgili yeni şeyler öğrenmek için bir sohbet ortamı oluşmuş olur. Ben, Dörtdivan'daki yaşlılardan dinlediklerimle onlarca yazı yazıp yayınladım. Tabi burada size yardımcı olan bir husus var:

Tecrübe ve birikiminiz size neyin yazılması, neyin yazılmaması gerektiğini çok iyi söyler. Evvela bunun için kitaplarla haşır neşir olmak gerekir. Geçmişin tecrübeleri bize neyin nasıl yapılması gerektiğini çok iyi öğretir.

Dörtdivan'la ilgili yazılı kaynaklar yeterli olmamasına rağmen sözlü kültür hâlâ güçlüydü. Hani eski bir tabir vardır, cami yıkılmış ama mihrap yerinde diye. Dörtdivan böyle bir yerdir. Dışarıdan hiçbir şey yokmuş gibi gözükür. Fakat onun kültürüne temas edince üst üste yığılmış yüzlerce yıllık zamanla ve derin bir kültürle karşılaşsınız. Köroğlu'nu, Dörtdivanlı Hilmi'yi yetiştiren bir memleket nasıl boş olabilir! Aynı zamanda Ümmî Kemâl hazretlerinin bir zamanlar yaşadığı toprakların üzerindeyiz. Dörtdivan'da Kırklar Makamı diye bir yer var. Burada Horasan erenlerinden bir zatın yattığı kayıtlı. Şimdi sorarım: Ecdadımızın, belki de Ahmed Yesevî hazretlerinin dervişlerinin gelip yerleştiği bu topraklarda hiçbir şey yok diyebilir misiniz? İnsana “Edep ya hu!” derler. Açıkça Dörtdivan'da kültür nâmına her şey var. Önemli olan sizde neyin olup olmadığı. Doğal olarak internet oyunları ve kitap okumadan ömür telef eden bir nesil bu kadim, köklü ve hâlâ güçlü kültürü görüp de teşhis edemez. Biz öncelikle bu köklü kültürü insanlara fark ettirmeye çalışıyoruz.

8- Bu çalışmalarda kimler yardımcı oldu?

Öncelikle Dörtdivanlıların bana çalışmalarımnda önemli ölçüde yardımcı olduklarını söyleyebilirim. Özellikle derlemeler ve benim çalışmalarım ile yakından ilgilenen, bir zaman Dörtdivan'ın Deveciler Mahallesi muhtarlığını da yapmış olan Fahri Kayaalp ağabey ve Çavuşlar Camii

İmam-Hatibi İsmail Tezel hocamı burada sayabilirim. Dörtdivan'ın yetiştirdiği kıymetli şair rahmetli Servet Yüksel ağabeyim de çalışmalarında beni destekledi ve birçok katkıda bulundu. Biz de bir teşekkür borcu olarak Dörtdivan Kültür Atlası'nda ona yer ayırmış ve hem de ondan müsaade alarak eserlerine burada yer vermiştik. Bu vesileyle değerli şairimize Allah'tan rahmet niyaz ederim.

Yine bazı öğrencilerim de zaman zaman bana buldukları sözlü kültür ürünlerini gönderdiler. Kültürle yakından ilgilendiğimi ve bunları kayıt altına aldığımı fark eden her Dörtdivanlı özveriyle bana halk kültürü ürünlerini göndermeye başladı. Sohbet aralarında "Hocam şu da var!" diyerek araştırmalarım katkıda bulundular. Benim araştırmalarım ve kültür sevdama sahip çıkan yine Dörtdivanlı olmuştur. Burada her birine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

9- Gelecekte benzer çalışmalarınız olacak mı?

Dörtdivan şiir ve mûsikî kültürü olan bir yer. Bunu da ispatlayan burada bir zamanlar Osmanlı Türkçesiyle tutulmuş cönk ve mecmua adı verilen defterler var. Cevdet Canbulat rahmetli, Dörtdivanlıların cönk denen bu defterleri çok iyi bildiklerini ve neredeyse her evde bu defterlerden olduğunu söyler. İsmail Hakkı Akyoloğlu hocamız da burada özellikle mûsikî konusunda yaptığı araştırmalarda cönklerden ilâhî okuma geleneğine bizzat şahit olmuş. Ben de bu geleneği yaşayan insanları dinledim, icra ortamları hakkında biraz fikrim oldu. Fakat cönkler özellikle 1960'lı yıllardan sonra hızla kaybolmuş Dörtdivan'da. Bu toprakların şiir birikimini, mûsikî kültürünü tescil eden bu defterler neredeyse hiçbir evde kalmamış. Elle-

rinde bu defterlerden olanlar da bunu büyük ihtimalle paylaşmak istemiyor. Biz yaptığımız araştırmalarda bunlardan birine ulaştık ve Osmanlı Türkçesinden aktararak şu an itibariyle yayına hazırladık. İnşallah birkaç ay sonra bu çalışmamız da Dörtdivan cönklerini bize yeniden hatırlatmak üzere yayınlanacak. Bu vesileyle elindeki cönkü bizimle paylaşan İsmail Tezel hocama teşekkür ederim.

Dörtdivan'la ilgili çalışmalarımızın devam edeceğini söylemek isterim. Prof. Dr. Faruk Sümer hocamızın tespitiyle Dede Korkut'un diliyle konuşan Düldül Mevlüt'ün muhakkak çalışılması ve hayatının ve manzum sözlerinin kitaplaştırılması gerekir. Köroğlu'nu Dörtdivan'ı merkeze alarak yeniden çalışmak da önemli bir hizmet olurdu. Bizler elimizden geldiği kadar Dörtdivan'ın kültürüne hizmet etmeye devam edeceğiz.

EKLER

DÖRTDİVAN'A ŞİİRLER

DÖRTDİVAN OVASI

Elvan elvandır şimdi her bir yanı
Dörtdivan ovası bir yeşil deniz
Çıkıp yaylalara gitmek ister canı
Bir sevinç kaplar insanı sebepsiz
 Göğün maviliğinde zümrüt dağlar
 Toprak gülsün diye bulutlar ağlar
 Dörtdivan sevdası gönlümü eğler
 Ezelde bu yerden nasıplıyız biz
Özünde ne var bu cennet yurdun
Süzülür gönülden varsa bir derdin
Bir renk cümbüşü şimdi önün ardın
Bu güzel hâllerden kalsaydı bir iz
 Gökler gürledikçe gökçek uyanır
 Ufuk her gün renkten renge boyanır
 Bir bekleyiş ki bu nasıl dayanır
 Dörtdivan sevdalıdır anlayın siz
Dörtdivan ovası güzelden güzel
Ağaçtan toprağa düşmeden gazel
O mânâyı canın duyduysa ezel
Gönle tesir eder belki sevgimiz

(Mayıs 2021, Dörtdivan)

DÖRTDİVAN'A

Dörtdivanım içlerinden
Yaza yaza geçiyoruz
Türlü türlü güzelliğin
Süze süze geçiyoruz
 Sabah akşam oturandan
 Ömrü böyle bitirenden
 Gönle dertler getirenden
 Beze beze geçiyoruz
Her yerini gezip gördüm
Gördüğümü hayra yordum
Hem yürüdüm hem de durdum
Geze geze geçiyoruz
 Bir insanı caydırana
 Her gelene giydirene
 Sana bazen saydırana
 Kıza kıza geçiyoruz
Hayran oldum ıtırlara
Vardım gittim yatırlara
Mısraları satırlara
Dize dize geçiyoruz
 İnsan olur bazen pür gam
 Gamım sende eder devam
 Garip gönlü sabah akşam
 Üze üze geçiyoruz
Kokup bağda güllerini
Aşıp dağda bellerini
Uzun uzun yollarını
Eze eze geçiyoruz

(10 Ekim 2021)

DÖRTDİVAN'DA SİS VARDI

Dörtdivan ovasında bir sis vardı
 Yürüdüm, yollarında kasis vardı
 Daldım içime büyüdükçe beyaz
 Hiçliğimden gönülde akis vardı
 Yürüdükçe yolda, söyledi toprak
 Bir şey dedi sanki ağaç ve yaprak
 Zor olmuştu bu mânâyı anlamak
 İçimde bugün garip bir his vardı
 Yürüdükçe kalbime çöktü hüznün
 Neler devşirdim kederinden göğün
 İstirabım artmadadır günbegün
 Hesabı görülmemiş nefis vardı
 Dörtdivan ovasında bir sis vardı
 Yürüdüm, içimde hep yeis vardı
 Kendimce dinledim ben o mânâyı
 Derinlerden gelen bir akis vardı

(Yasin Şen, *Yesi'den Anadolu'ya*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2021, s. 53)

DÖRTDİVAN'IN DAĞLARI'NA

Köroğlu yok diye hüznlenmeyin
 Çıktım yücenize eğlendim dağlar
 Böyle mahzun durup da hislenmeyin
 Bu derde sizinle bağlandım dağlar
 Kırat'ın nefesi sizde mi eser
 Ayvaz'ım görülmez dostu mı küser
 Bu gönül söylerken dillerim susar
 Sükûta bürünüp söylendim dağlar

Dörtdivan düzünde çetindir kışlar
Göç zamanı gelmiş kalmamış kuşlar
Başımdan eksilmez sevdalı düşler
Ben de sizin gibi tüllendim dağlar

(Dörtdivan, Aralık 2021)

DÖRTDİVAN'DAN BOLU'YA GİDİŞ DESTANI

Gideyim şöylece Bolu'ya bugün
Geçtiğin yerler hep eren dediler
Erenler kim dedim lutfeyle sözün
Hakk'ın cemâlini gören dediler
 Bindim arabaya vardım Bolu'ya
 Yağmurdan kaçıp tutuldum doluya
 Her taraf ne güzel döndüm deliye
 Bir Allah'tır bunu veren dediler
Tekkeköy'de vardım Ümmî Kemâl'e
Türbesinde gönlüm düştü melâle
Kimdir Ümmî Kemal deyver suâle
Aşk bağından güller deren dediler
 Destur deyip tekrar düştüm yollara
 Varayım dedim şu yakın ellere
 Gönül düştü mahzun garip hâllere
 Sızladı içinde yaran dediler
Fakılar Yaylası cennetten köşe
Yürüyünce gönlüme geldi neşe
Selam verdim bugün gökteki kuşa
Misâldir cennetten çevren dediler

Bolu'nun velisi Safî Mustafâ
Ziyaretle gönül bulmuştu safâ
Evvel de gelmiştim bilmem kaç defa
Odur burda hüküm süren dediler
Fahri Abi geldi Bolu'da gönle
Bir fasıl başladı birazcık dinle
Sohbetimiz vardır az çok onunla
Bu kültüre o da hayran dediler
Durmuş Abiyle o, açtılar faslı
Muhabbettir bu sohbetlerin aslı
Güzeldi muhabbet hem de esaslı
Girmesin araya hicran dediler
Bolu'nun dağları kardır dumandır
Çay içmedim böyle nice zamandır
Doldur Fahri Abi, gönül civandır
Çay iç Yasin Hocam davran dediler
Muhabbet güzel bana müsaade
Gitmek gerek şimdi bu kadar vâde
Çaylarınız her dem olsun ziyâde
Yolun açık olsun her an dediler

(13 Aralık 2021 Dörtdivan)

KÖROĞLU'NUN DİLİNDEN

Seyreyledim Aladağ'ı
Yücesinde kar olaydı
Eteğinde mor sümbüller
Bahçelerde nar olaydı

Uzaktan izledim dağı
    ld  dizimin bağı
Gezmeye   ylece bağı
  u yanımda yar olaydı
Kırat ile geçtim ba a
Kılıç değdi dağa ta a
Görünmez ki ağa pa a
  u karşımda er olaydı
Çamlıbel'dir benim yerim
Ben gidende Allah kerim
Sana  imdi  unu derim
Sana başka yer olaydı
Han Ayvaz'ım haber salsın
Ko aklarım meydan alsın
Kılıç kalkan alan gelsin
D  manımda ar olaydı
Köroğlu'yum olmam d    n
Yurt eyledim senin k    n
Kırat'ım e kindir e kin
Sağrısında ter olaydı

(28 Aralık 2021, Dörtdivan)

KÖROĞLU

 nip meydanlara bir cenk eylesen
Yine yer gök inlese hey Köroğlu
Kırat'tan inip bir türkü söylesen
Sazını dağlar dinlese hey Köroğlu

Bolu'nun etrafı kardır dumandır
 Meydan seni bekler nice zamandır
 Sensiz koçakların hâli yamandır
 Bunu herkes sezinlese hey Koroğlu
 Bir endişesi var sanki Kırat'ın
 Gözü değmesin üstüne hoyratın
 Pahası olmaz cenklerde pusatın
 Beyler bunu anlarsa hey Koroğlu
 Er meydanında senle coşar Ayvaz
 "Bre hey hey" diye duyulur bir avaz
 Kılıç girince kına çalınır saz
 Diller nâmını ünlese hey Koroğlu
 Koç yiğitler varken namert kim ola
 Nice başlar gide ömürler sola
 Köhne âlem yiğit nâmınla dola
 Kulaklarda çınlarsa hey Koroğlu

(Yasin Şen, *Yesi'den Anadolu'ya*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2021, s. 36)

ALADAĞLAR

Yücesinde kar beyazı
 Başı duman Aladağlar
 Ne güzeldir kışı yazı
 Elvan elvan Aladağlar
 Yamacında sümbülleri
 Eteğinde hoş gülleri
 Sevdalanmış bülbülleri
 Feryat figan Aladağlar

Güzellerin tülleri var
Tatlı tatlı dilleri var
Hem kınalı elleri var
Aman aman Aladağlar
 Ulusı'yun bir hoş akar
 Akar akar türkü yakar
 Bir yandan da dağa bakar
 Sanki cânân Aladağlar
Güzel gelmiş sana varmış
O yârından ayrı karmış
Gönülleri ateş sarmış
Sende hicran Aladağlar
 Köroğlu'nun sığındığı
 Yiğitlerin at bindiği
 Türkün düşmanı yendiği
 İşte meydan Aladağlar
Bahar deminde sevinir
Soğuk gelende yerinir
Türlü elbise giyinir
Kışın üryan Aladağlar
Yaylaların var pek şirin
Akşamların var çok serin
Yurt eylemiş herkes yerin
Güzel vatan Aladağlar
 Bu âlemde yok bir eşi
 Ne lezizdir dağın aşısı
 Görklü olsun onun başı
 Sende doğan Aladağlar

Sabahında serin serin
 Gel derdinden burda arın
 Dağa kalpten selâm verin
 Derde derman Aladağlar
 Muhabbet var dağlarında
 Cennet gibi bağlarında
 Uzak yakın çağlarında
 Dilde destan Aladağlar
 Ulu dağlar var yanında
 Baharında hazanında
 Ürkek gezer ormanında
 Nice ceylân Aladağlar
 Anar mısın gidenleri
 Yağız atlar yedenleri
 Koyun kuzu güdenleri
 Sende mihman Aladağlar
 Burda beyler at koşturur
 Şahbaz atlar yarıştırır
 Köroğlu'nu dövüştürür
 Elde ferman Aladağlar
 Bazen türküler söylenir
 Soy soylanır boy boylanır
 Sana gelir hep eylenir
 Nice insan Aladağlar
 Yüreğinde var bir sızı
 Gündüz güder koyun kuzu
 Akşam olur anar bizi
 Dertli çoban Aladağlar

Nerde geçen o zamanlar
Seni seven giden canlar
Gurbet elde o civanlar
Döndü devran Aladağlar

(Yasin Şen, Kâfile, *Sonçağ Yayınları*, Ankara 2021, s. 21-24)

BABA HIZIR

Bir gün ak abalı derviş
Bizim Dörtdivan'a gelmiş
Ona derler Baba Hızır
Ârifmiş nefsinı bilmiş
Ak sakallı bir pîr imiş
Elinde âsâ yürür imiş
Nerde bir muhtâc varsa
Baba Hızır, hâzır imiş
Gelmiş bakmış dört bir yana
Selâm vermiş her bir câna
Eksik gedik ne var ise
Söylemişler herkes ona
Baba Hızır derviş kişi
Hakka ibadettir işi
Kalbi bir şey murâd etse
Deler imiş dağı taşı
Bir de bakmış Baba Hızır
Bir kişi var taşlar taşır
Bakıp yorgun işçilere
O mahalle gidip varır

Önce selâm sonra kelâm
 Mâlûm olmuş ona merâm
 Sormuş Baba, dertlerini
 Taşlar bitmiş cümle tamam
 Sabah olmuş gelmiş herkes
 Meğer Baba etmiş nefes
 Taşlar orda hep yığılmış
 “Oğul” demiş “Görme abes!”
 Bakarlar ki taşlar hazır
 Var bu işte elbette sır
 Getirmiş bu taşları
 Gece gündüz Baba Hızır
 Az gitmeden çok bitmeden
 Malzemeler hiç yitmeden
 Bitirmişler bu camiye
 Gönülleri incitmeden
 Anlamışlar himmetidir
 Baba Hızır rahmetidir
 Gelmiş yapmış bu camiye
 Bu da onun hizmetidir
 Baba Hızır göçüp gitmiş
 Âhırinde burda yitmiş
 Hüzünlenmiş tüm gönüller
 Kalpte sanki mecal bitmiş
 Sırlamışlar bu avluya
 Hay’dan gelen gider Hû’ya
 Baba Hızır ârif kişi
 Benzer imiş bir yolcuya

Yücelerde adı onun
Gönüldedir yâdı onun
Âşık isen hiç unutma
Yetişir imdâdı onun

(Yasin Şen, *Yesi'den Anadolu'ya*, Sonçağ Yayınları, Ankara 2021, s. 74-76)

BABA HIZIR'IN MEZARI

Evvel kadim bir zamanda
Bir er varmış Dörtdivan'da
Ona denmiş Baba Hızır
Makamı vardır her yanda
 Baba Hızır bir yaşamış
 Bu âlemde pîr yaşamış
 Hâzır imiş her sevene
 Dost bâğında gür yaşamış
Göçmüş gitmiş Baba Hızır
Gayrı onu kimler tanır
Silmiş âlemden adını
Sanki dünya olmuş sağır
 Baba Hızır mezarını
 Harap kılıp her yerini
 Koyup câmi avlusuna
 Ayrırmışlar birbirini
Geçmiş burda nice zaman
Kaplamış göğü bir duman
Âlem dolu yağmur olmuş
Öyle yağmış ki el-aman

Gök gürlemiş yer yarılmış
 Toprak tüm suya karılmış
 Bir yağmış ki Dörtdivan'a
 Seller her yana yayılmış
 Âciz kalmış her bir kişi
 Seller almış dağı taşı
 Cami bile olmuş harap
 Nedir bu Allah'ın işi
 Malûm olmuş bir kâmile
 Baba Hızır gelmiş dile
 Rüyasında demiş ona
 Cümle âlem bunu bile
 Kabrimi câmiye alın
 Bu yağmurdan sâlim kalın
 Eğer böyle kılmazsanız
 Akan selden ibret alın
 Uyanınca ermiş kişi
 Mezar olmuş onun işi
 İçeri alınmış mezar
 Sâlim olmuş erkek dışı
 Büyük âdem büyük âlem
 Yâda gelirse dem be dem
 Himmet eder sevenine
 Sevinirmiş cümle âdem
 Baba Hızır himmetine
 Eriştirsin cennetine
 Esirgesin bizi Mevlam
 Baba Hızır hürmetine

ERENLER'DE VAKÎT

Bir duygu gizli Erenler'de bugün
Yürüyüp de geldim ben bu dâvete
Kapıları açılmada sanki göğün
Erenler'de bugün düştüm cennete
 Özünde neler var açan çiçeğin
 Bir derdi var gibi börtü böceğin
 Burda eşğine yüz sür gerçeğin
 Gel artık fasıla ver şu hasrete
Erenler diyarı bu güzel yurdun
Bezenmiş mis gibidir önün ardın
Süzülür gönülden varsa bir derdin
Kalıp o yerlerde düşme zahmete
 Gönlüne uyarsan Erenler'e gel
 Sevdayı duyarsan Erenler'e gel
 Firkati koyarsan Erenler'e gel
 O hâli seçerek gitme gurbete
Erenler denirse böyle diyâra
Muhabbet duyulur kıştan bahâra
Hüzne mağlup olup düşme efkâra
Haydi sen de gel kuşlarla sohbete
 Gelip bu yerlere derviş misâli
 Bulur muyuz daha böyle hayâli
 Gönlünde duyarsa insan kemâli
 Ermıştır bir yolcu sonsuz servete

(Erenler, Dörtdivan Mayıs 2021)

Ümmî Kemâl Dervîşi EMRE DEDE

Bir dervîş var imiş Aladağlar'da
 Yanındaymış dâim Ümmî Kemâl'in
 Gündüz gece demez durmaz ağlar da
 Emre Dede nâmı dinle ahvâlin
 Erenler aşkına yanıp kül olmuş
 Kimseler ne bilsin Hakk'a kul olmuş
 Dost bağında açan bir gül olmuş
 En derin hazzıyla dolmuş visâlin
 Yanmış eşîğinde Hazret-i Pîr'in
 Tapduğunun yanında kılmış yerin
 Emre imiş nâmı er oğlu erin
 Pîr elinde bilmiş aşkın meâlin
 Yahya Dede derler bir dostu varmış
 O da Ümmî Kemâl'e tamâm yârmış
 Bu derde düşene nefsi ağyârmış
 Bürünmüşler onlar dervîşler hâlin
 Çok yaşamış Emre Dede âlemde
 Nefsini ruha döndürmüş bu demde
 Kendini bilip kalmamış elemde
 Anlamış burada kendi kemâlin

(Dörtdivan, Mart 2022)

ABICANIN D L NDEN

Dörtdivan dört k   e fırtına fı an
 ıkma sakın evde kal abıcanın
Demle  ayını k   ende bir zaman
Şöyle ince fikre dal abıcanın
 Kadılar'dan çıkıp yürürsün yayan
 Delilik seninki bellidir ayan
 Gececek bu kışlar azıcık dayan
 Birazcık insafa gel abıcanın
Dörtdivan'ın kışı alacak koymaz
Karlar yağdığında yağmaya doymaz
Ayazı pek  etin kimseyi saymaz
Haberini sen benden al abıcanın
 Ne var da yürürsün kışta ayazda
 Kayıp mı gidecen yerdeki buzda
 S ylettin adamı durcan mı sözde
 Nedir sendeki bu hâl abıcanın
Abıcan pek sever seni bilirsin
Dörtdivan deyince keyfe gelirsin
 n allah sözümden ibret alırsın
Haydi sağlıcakla kal abıcanın

(Yasin   en, "Abıcanın Dilinden", *A ıkkara Dergisi*, S. 48, 21  ubat 2022, s. 11.)

SERVET YÜKSEL'E AĞIT

Ey şair! Bir ayrılıkla hâllendin
Ölüm geldi de onu kabullendin
Akarken ilhâmın gönlüne dâim
Ne oldu da burda böyle eylendin
 Mezarın mıdır şimdi sana mesken
 İçinde büyüyen hasretin varken
 Neler hissettin ey şair giderken
 Böyle sessiz sessiz neyi söylendin
O yorgun gönlünde dindi mi sızı
Biter mi dünyada şairin sözü
Böyle bir acıyla bırakıp bizi
Yeni bir hayatla sen tazelendin
 Ey şâir! Söylenir ismin dillerde
 Sevgin dahi yer etmiş gönüllerde
 Lakin gözümüz hep uzun yollarda
 Gönülde şimdiden ne çok özlendin

(Eylül 2021, Dörtdivan)

SERVET YÜKSEL'İN VEFATINA DÜŞÜRÜLEN MÎLÂDÎ TARİHTİR

Bir mâhir şair idi candan geçti
Gurbetten gelerek fırkatı seçti
Bir gariplik çöktü bugün gönlüme
Anladım buradan bir şair göçtü

Gönül feryad figân böyle elemden
Bir ağıttır çıkan artık kalemden
Dâhil oldu bir “ins” şimdi meclise
Dedi: Servet Yüksel göçtü âlemde

ثروت يوكسل كوچتى عالمدين

انس

1106+126+439+155+111=2021

ŞAİRİN ÖLÜMÜ

Şair Servet Yüksel'e...

Bir şair ölürse eğer susar gökler ve gönüller
Hüzünlü gözyaşları karışır acı mısralara
Kederdir kopkoyu bulutları derin gönüllerin
Yağdırır kederleri göklerden kelimeler yerine
Yaşamak silik bir macera olur yokluğu aşikâr
Eseridir şairden geriye kalan yanık yüreklere
Biteviye çağırır gönül ötelerin türküsünü
İlhamı sahibine kavuşmuştur huzurlu şairin
Bir şair ölürse eğer susar gökler ve gönüller

Ömür sessiz geçer bu fasılada gurbetle dolu
 Gönlü kaydardı şairin içerisinde durmaksızın
 Neyi aramada mısralar böylesine serazat
 Kelimeler hangi engin denizleri bulmayı dilemede
 Şiir midir bu sâhilsiz, sonsuz denizlerin incisi
 Şair biteviye neyi arar derinlerinde denizlerin
 Yüreğinde sonsuz kavuşmalar ilhamı coşkun
 Dizelere sığmayan mânâlardır hakikati şairin
 Ömür sessiz geçer bu fasılada gurbetle dolu

Şairin ölümüdür mahzun şiirleri tutuşturan
 Mısraların boynu bükük şimdi kimdir onları
 Ateş gibi bir yalnızlıktan çekip kurtaracak
 Her kelime bir kor olur avuçlarımda benim
 Şairin gönlüydü mısraları böyle sakın kılan
 Ölüm terennüm ederken geçip giden demleri
 Mahzun ve garip bir şair doğar hakikate şimdi
 Hüznü, geride kalanların gönlüne demir atmış
 Şairin ölümüdür böyle mahzun şiirleri tutuşturan
 (Yasin Şen, *Hüzünler Divanı*, Ankara 2021, s. 42-43)

